

Այցելեցի այնտեղ, տեսա պապերիս երկրամասը... (Ա. Խաչատրյան, 1973 թ.)

🕒 էջ 25-26

Իսկապե՞ս Ա. Խաչատրյանը 2-րդ սիմֆոնիան ձոնել է Գարեգին Նժդեհին

🕒 էջ 22

...Ձանգեզուրը ժողովրդական երգերի, հատկապես երաժշտության շտեմարան է (Ա. Խաչատրյան)

🕒 էջ 28-29

Ա. Խաչատրյանի երաժշտությունն այսօր էլ հնչում է Սյունիքի երաժշտական կյանքում

🕒 էջ 32

Սյունյաց երկիր մշակութային

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ
30 ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ 2023Թ.
№ 12

www.syuniacyerkir.am

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԵՎ ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉ «ՍՅՈՒՆՅԱՑ ԱՇԽԱՐՀ» ՍԱՀՄԱՆՈՒԹՅԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՄԸ ԸՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆ: ԳԻՆԸ՝ 100 ԴՐԱՄ ԵՌԱՍՏՅԱ ՊԱՐԲԵՐԱԿԱՆ

📍 3301, Սյունիքի մարզ, ք. Կապան, Ծառուկյան 20/32:

☎ (+374 91) 45 90 47

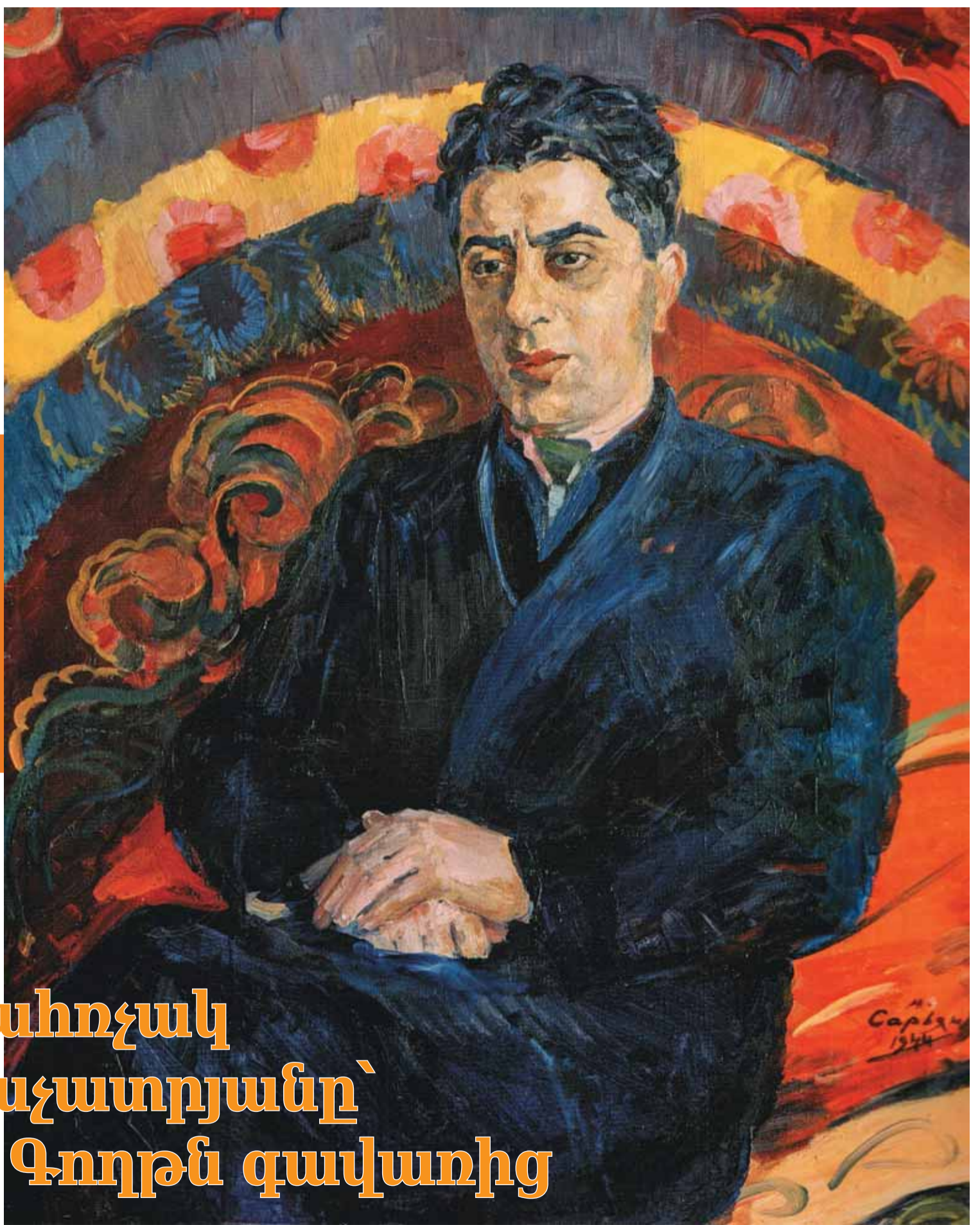
(+374 77) 45 90 47

✉ syuniacyerkir@mail.ru 🌐 www.syuniacyerkir.am

...Նա մեր փորձության առասպելի մեծ հերքումը եղավ:
ՀԱՄՈ ՍԱՀՅԱՆ

ԱՐԱՄ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆԻ ԴԻՄՆԱԿԱՐԸ, 1944, ՄԱՐՏԻՈՍ ՍԱՐՅԱՆ, կտավ, յուղաներկ, 100 x 81 սմ: Արևելյան ժողովուրդների արվեստի պետական թանգարան, Մոսկվա

Աշխարհահռչակ Արամ Խաչատրյանը՝ Սյունիքի Գողթն գավառից

Նա ստիպեց աշխարհին, որ ճանաչեն Հայաստանը, որ լսեն Հայաստանին

ԱՐԱՄ ԽԱԶԱՏՐՅԱՆԻՆ ՆԿԻՐՎԱԾ ՔԱՆԴԱԿՆԵՐ

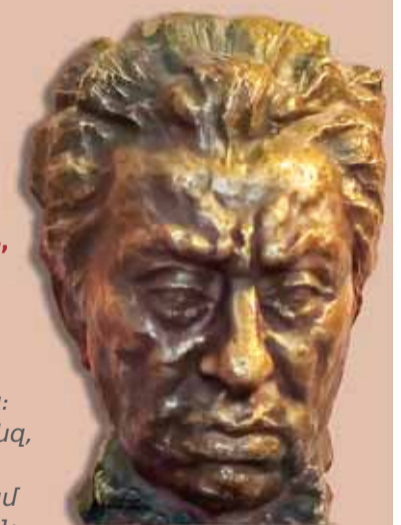
ԱՐԱՄ ԽԱԶԱՏՐՅԱՆ, ՀՈՒՇԱՐՁԱՆ
Քանդակագործ՝ Գեորգի Ֆրանգուլյան
Ճարտարապետ՝ Իգոր Վասկրեսենսկի
Նյու-Յորք՝ բրոնզ, 2006թ.
Վայրը՝ Մոսկվա, Բրյուսի նրբանցք (Ա.Խաչատրյանի տան մոտակայք)

ԱՐԱՄ ԽԱԶԱՏՐՅԱՆ, ԴԻՄԵՄԵՆԴԱԿ
Քանդակագործ՝ Միքայել Սոդոյան:
Նյու-Յորք՝ բրոնզ, 2016թ.:
Վայրը՝ Մոսկվայի Չայկովսկու անվան պետական կոնսերվատորիայի Մեծ դահլիճի նախասրահ:

ԱՐԱՄ ԽԱԶԱՏՐՅԱՆ, ԴԻՄԵՄԵՆԴԱԿ
Քանդակագործ՝ Մկրտիչ Տարազճեան / Կանադա:
Նյու-Յորք՝ բրոնզ, 2000
ականներ:
Վայրը՝ Արամ Խաչատրյանի տուն-թանգարան:

ԱՐԱՄ ԽԱԶԱՏՐՅԱՆ, ԴԻՄԵՄԵՆԴԱԿ
Քանդակագործ՝ Յուրի Պետրոսյան:
Նյու-Յորք՝ բրոնզ, 1993թ.:
Վայրը՝ Արամ Խաչատրյանի համերգասրահի նախասրահ:

ԱՐԱՄ ԽԱԶԱՏՐՅԱՆ, ԴԻՄԵՄԵՆԴԱԿ
Քանդակագործ՝ Յուրի Պետրոսյան:
Նյու-Յորք՝ բրոնզ:
Վայրը՝ Արամ Խաչատրյանի տուն-թանգարան

== Ա. ԽԱԶԱՏՐՅԱՆԻ ԿԵՐՊԱՐԻ ԳԼԱՍՏԻԿԱԿԱՆ և ԳԵՂԱՆԿԱՐԶԱԿԱՆ ԱՐՏԱՑՈՒՄՆԵՐԸ

Արամ Խաչատրյանի դիմանկարը (Մարտիրոս Մարյան, 1944 թ., կտավ, յուղաներկ, 100X81 սմ)..... 1
Նա ստիպեց աշխարհին, որ ճանաչեն Հայաստանը, որ լսեն Հայաստանին (Արամ Խաչատրյանին նվիրված քանդակներ)..... 2
Ուզում եմ փառաբանել կյանքի հրճվանքը... (Մաթենիկ Մելիքյան) 46

== ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

Խաչատրյանական ժառանգությունը՝ հայ ժողովրդի յուրօրինակ անձնագիր հավիտենության մեջ (Սամվել Ալեքսանյան)..... 4

== ԱՆԳՐԱԳՐԱԳ ԽԱԶԱՏՐՅԱՆԱԿԱՆ ԺԱՌԱՆԳՈՒԹՅԱՆԸ

Եղիցի լույս և եղիցի ուրախություն... (Աննա Ասատրյան) 6

== ԱՐԱՄ ԽԱԶԱՏՐՅԱՆ ԿՅՈՒՆԻ ՈՒՂԻՆ

Թրիլիսին 20-րդ դարակազմին. Արամ Խաչատրյանի մանկության և պատանեկության քաղաքը (լուսանկարներ) 9
Կենսագրություն 10
Արամ Խաչատրյանի գերեզմանը Երևանի Կոմիտասի անվան պանթեոնում 12
Արամ Խաչատրյանը՝ դիրիժոր և մանկավարժ 14
Տեղեկություններ գերդաստանի անդամների մասին 15
Հայոց մեծերի հետ (լուսանկարներ) 17
Հանդիպումներ համաշխարհային ճանաչում ունեցող մարդկանց հետ (լուսանկարներ) 19
Գրականություն Արամ Խաչատրյանի մասին 21
Արամ Խաչատրյանի հողվածներ և ելույթներ 22
Իսկապե՞ս Արամ Խաչատրյանը հանճարեղ 2-րդ սիմֆոնիան ձոնել Է Գարեգին Նժդեհին 22
«Որսկան ախպեր», խոսք՝ Ավետիք Իսահակյանի, երաժշտություն՝ հայկական ժողովրդական 22

== ՀԱՅ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹՅԱՆ ԲՆՕՐԲԱՆ ԳՈՂԹՆ ԳԱՎԱՈՐ

Գողթան երգերն ու երգիչները (Արգամ Այվազյան) 23
Հանդիպում Վերին Ազա գյուղի բնակիչների հետ, ովքեր 1988-ից հանգրվանել են Մեղրու Լեռվազ գյուղում 23
Գողթան երգիչներ. Կոմիտաս վարդապետն ու Արամ Խաչատրյանը (Լուսինե Սահակյան) 24
Որտե՞ղ է ծնվել Արամ Խաչատրյանը (Արտակ Վարդանյան) 25
Ներքին Ազա և Վերին Ազա գյուղերը, որտեղից սերում է Արամ Խաչատրյանը 26
Հայրենիքը՝ արտում (Ռաֆայել Արամյան) 26

== ԱՐԱՄ ԽԱԶԱՏՐՅԱՆ - ՄՅՈՒՆԻԲ

Արամ Խաչատրյանի նամակը Աշոտ Մաթանին 27
Արամ Խաչատրյանը Տաթևիկ Մազանդարյանի մասին 27
Համո Սահյանը Արամ Խաչատրյանի մասին 27

Արմեն Տիգրանյան

Ասկար Եվսայան

Երկրորդու Տիգրանյան

Արամ Խաչատրյանի նամակը Կոնստանտին Օրբելյանին 27
Խաչատրյանական օրհնությամբ (Արամ Խաչատրյան-Դանիել Երաժիշտ առնչություններ) 27
Հանդիպում Արամ Խաչատրյանի հետ (Սերո Խանգադյանի հուշերը) 28
Արամ Խաչատրյանի նամակը Սուրեն Թովմասյանին 28
Հանդիպման բերկրանքը (ռուսերեն). Արամ Խաչատրյան-Չարեհ Սահակյանց առնչություններ 28
Տպավորություններ՝ այունիքյան այցից (Արամ Խաչատրյան, ռուսերեն) 29
1948 թ. հոկտեմբերին Արամ Խաչատրյանը Սյունիքում էր՝ Կապանում, Գորիսում, Սիսիանում 30
Կա՛նգ առ ակնթարթ... Մի լուսանկարի պատմություն (Էվելինա Թադևոսյան) 31
Կապանի միջազգային երաժշտական փառատունը՝ հագեցած խաչատրյանական ստեղծագործությունների կատարումներով (Վահրամ Օրբելյան) 32
«Մուսերով պարը» փաստավավերագրական ֆիլմի քաջարանյան առաջնախաղը (Իրինա Հովհաննիսյան) 32
Կապանի Արամ Խաչատրյանի անվան թիվ 1 երաժշտական դպրոցը (Վահրամ Օրբելյան) 33
Արամ Խաչատրյան-Կապան (Աշոտ Խաչատրյան) 33
Նվիրված էր մեծանուն կոմպոզիտոր Արամ Խաչատրյանին (Վահրամ Օրբելյան) 34
Հուշը չի ծերանում (Վահրամ Օրբելյան) 34
Արամ Խաչատրյանի 120-ամյակին նվիրված համերգ Կապանում (Վահրամ Օրբելյան) 35

== ԽԱԶԱՏՐՅԱՆԱԿԱՆ ԺԱՌԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ

Արամ Խաչատրյանի ստեղծագործությունները՝ ըստ ժանրերի (ժամանակագրական կարգով) 36
«Գայանե» բալետ 37
«Մպարտակ» բալետ 38
«Դիմակահանդեսի» ծնունդն ու նոր կյանքը 39
Արամ Խաչատրյանի մասին 40
20-րդ դարի խոշորագույն կոմպոզիտորների համաստեղությունը (լուսանկարներ) 41
Ոչ լրիվ ցանկն այն քաղաքների, որտեղ համերգներ է տվել Արամ Խաչատրյանը 41

Սայաթ-Նովա

Թրիստափոր Կարա-Մուրզա

Տիգրան Զովհարյան

Արամ Խաչատրյանի երաժշտությունը կինոյում (Արծվի Բախչինյան) 42
Եղիշե Զարենց և Արամ Խաչատրյան (Ռուբեն Դավթյան) 44
«Պեպոյի երգը» (խոսք՝ Եղիշե Զարենցի, երաժշտությունը Արամ Խաչատրյանի) 44
«Մուսերով պար»՝ ֆիլմ մարդու և մեծանուն կոմպոզիտորի մասին (Լուսինե Առաքելյան) 45

== ԱՐԱՄ ԽԱԶԱՏՐՅԱՆԻ ՆԱՄԱԿՆԵՐԻՑ

Իմ ամբողջ ստեղծագործությունը, իմ ամբողջ կյանքը պատկանում են հայ ժողովրդին (Արամ Խաչատրյան) 47
Հայկական ԽՍՀ օրհներգ (1944-1991 թթ.), երաժշտության հեղինակ՝ Արամ Խաչատրյան,

տեքստի հեղինակ՝ Սարմեն (Արմենակ Սարգսյան) 49

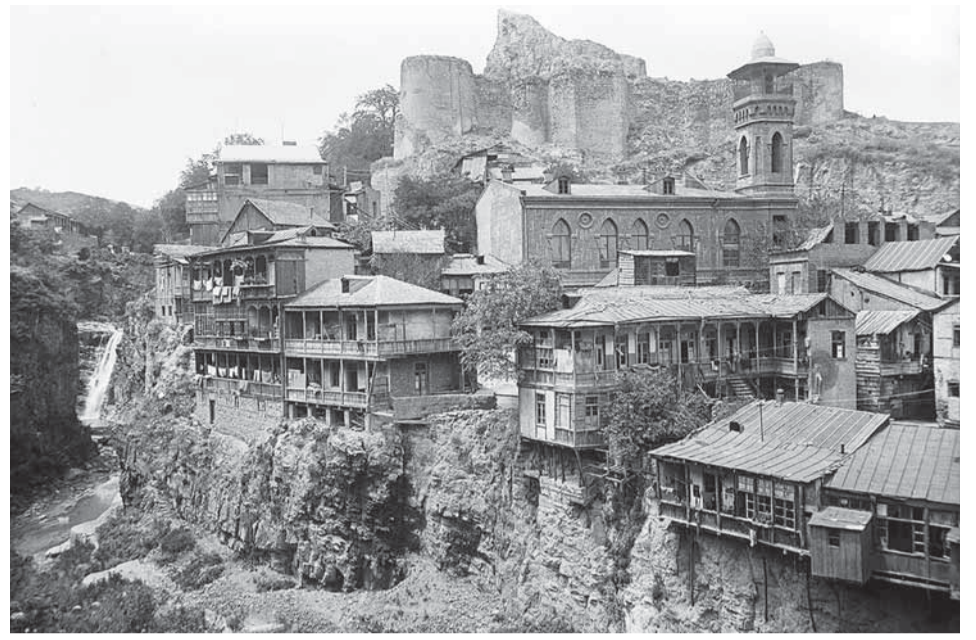
== ՎԱՍՏԱԿԻ ԳՆԱՀԱՏՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՀԻՇՆԱԿԻ ՀԱՎԵՐԺԱՅՈՒՄ

Համաշխարհային ճանաչում 48
Արամ Խաչատրյանի անվան միջազգային մրցույթը 49
Արամ Խաչատրյանի տուն-թանգարան 50
«Արամ Խաչատրյան» համերգասրահը 51

== ԻՄ ՆԱԽՆԻՆԵՐԻ ՀԱՅՐԵՆԻԲ, ԻՄ ՈՂԵՆԶՄԱՆ ՀԱՅՐԵՆԻԲ (ԱՐԱՄ ԽԱԶԱՏՐՅԱՆ)

Հատված Մովսես Խորենացու «Հայոց պատմություն»-ից 52
Հայաստան ասելիս (Համո Սահյան) 52

Թբիլիսին 20-րդ դարասկզբին. Արամ Խաչատրյանի մանկության և պատանեկության քաղաքը

Հին Թիֆլիս

Խաչատրյանների տունը Նախկին Վելիկոկնյաժեսկի փողոցի վրա

Տունը, որտեղ ապրել է Արամ Խաչատրյանը 1906-1922թթ.

Թիֆլիսի Կոջորի արվարձանը, որտեղ Արամ Խաչատրյանի տունն էր (հին և նոր նկարներ)

Արամ Խաչատրյանը 8 տարեկան հասակում Արդուրյան-Դոլգորուկովայի վարժարանում սովորելիս

Հայկական ներշնչվածությամբ առաջին սիմֆոնիան՝ որպես ավարտական աշխատանք, գրել է 1935 թվականին Մոսկվայի կոնսերվատորիան ավարտելու ժամանակ ներկայացնելու համար: Այն գրավել է նշանավոր դիրիժորների ուշադրությունը և շուտով կատարվում էր խորհրդային լավագույն նվագախմբերի կողմից: Շոտսակովիչը հիացած էր ստեղծագործությամբ: Նա սկսում է ստեղծագործական ակտիվ կարիերան 1936 թվականին՝ կոնսերվատորիան ավարտելուց հետո: Խաչատրյանը նույն տարում գրում է իր առաջին մեծ գործը՝ «Դաշնամուրի կոնցերտը»: Ստեղծագործությունը նրան հաջողություն է բերում՝ հաստատելով որպես խորհրդային Միության հարգված կոմպոզիտոր: Ստեղծագործությունը հնչել է մեծ ճանաչում է ունեցել խորհրդային Միության սահմաններից դուրս և արտասահմանում նրան հանրաճանաչ է դարձրել:

Դմիտրի Շոտսակովիչ

1936-1947 թվականներին Խաչատրյանը գրում է երաժշտություն դրամատիկ ներկայացումների և ֆիլմերի համար, ինչպես նաև երգեր, եկեղեցական երաժշտություն և սիրված «Ջութակի կոնցերտը» (1940), 1943 թվականին՝ «Երկրորդ սիմֆոնիան», 1946 թվականին՝ «Թավջութակի և սիմֆոնիկ նվագախմբի համար» կոնցերտը, 1947 թվականին՝ «Երրորդ սիմֆոնիան» («Պոետիկ սիմֆոնիա»):

Սերգեյ Պրոկոֆև

1940-ականներին նա շրջում է ամբողջ խորհրդային Միությունը՝ Լենինգրադ (Սանկտ Պետերբուրգ), Կիև, Երևան, Թբիլիսի, Սոչի, Խարկով: 1950 թվականին նա մեկնում է Հռոմ, որը դառնում է նրա համաշխարհային շրջագայության առաջին քաղաքը: Հետագա տարիներին շրջագայում է 42 երկիր: Իր շրջագայությունների ընթացքում նա հանդիպում է բազմաթիվ հանրահայտ մշակույթի գործիչների՝ Սիբեիլուսի, Հեմինգուեյի, Չայկովսի, Դալիի հետ:

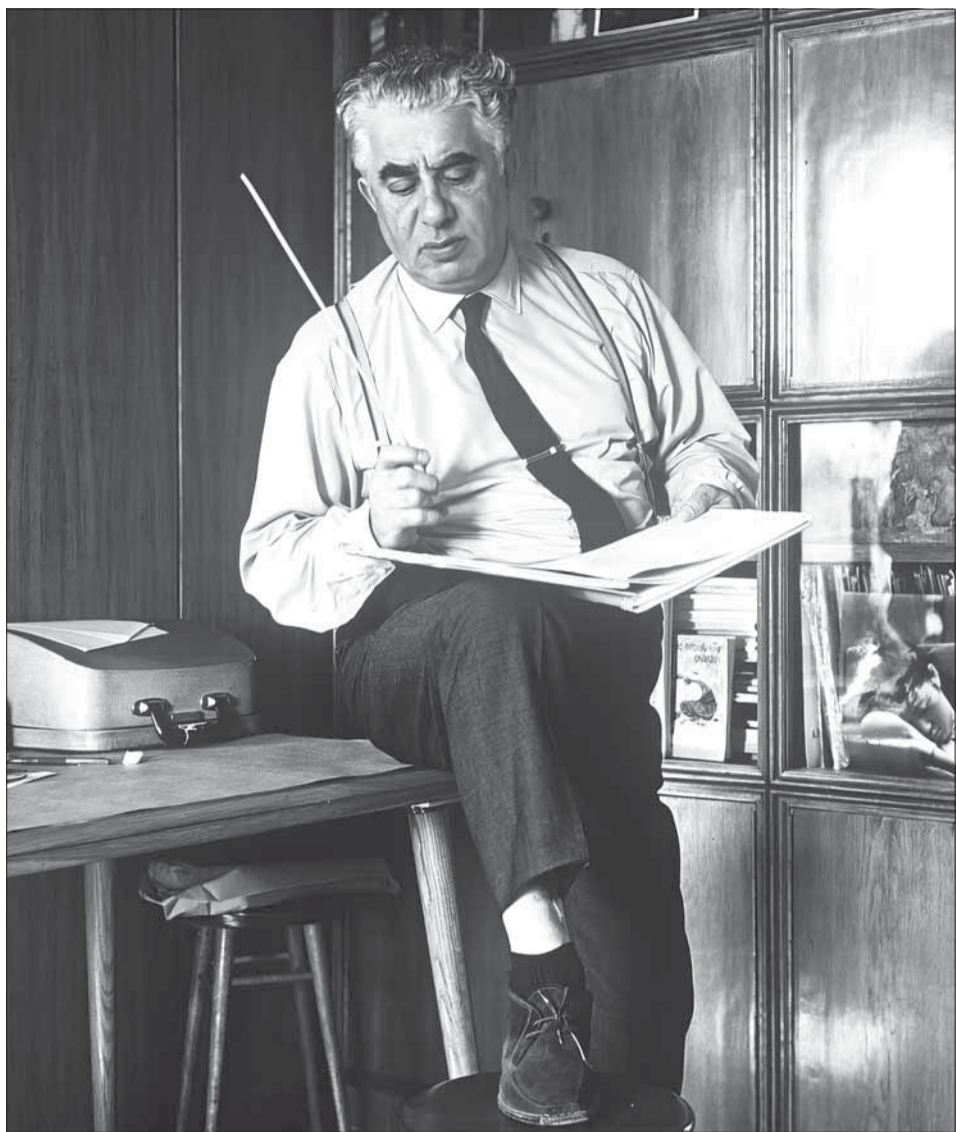
Սերգեյ Պրոկոֆև, Դմիտրի Շոտսակովիչ և Արամ Խաչատրյան

Նրա Դաշնամուրի կոնցերտը, հետագա երկու այլ կոնցերտների՝ Ջութակի կոնցերտը, որի համար նա արժանացել է պետական մրցանակի (հետագայում՝ Ստալինյան մրցանակ, որը համարվում էր խորհրդային Միության ամենաբարձր պարգևը), և Թավջութակի կոնցերտը (1946), հաճախ համարվում են մեծ շարք: «Ջութակի կոնցերտը» ստացել է համաշխարհային ճանաչում և դարձել միջազգային երաժշտացանկի մաս: Առաջին անգամ այն կատարվել է Դեյվիդ Օյստրախի կողմից:

Խաչատրյանը ԽՍՀՄ Կոմպոզիտորների միությունում վարել է կարևոր պաշտոններ՝ 1937 թվականին դառնալով Մոսկվայի բաժանմունքի փոխնախագահ, իսկ 1939-1948 թվականներին ծառայել է որպես կազմակերպչական կոմիտեի նախագահի տեղակալ (օրգկոմ): 1943 թվականին նա միանում է Կոմունիստական կուսակցությանը: 1940-ականների ընթացքում նա հոգևոր խորհրդային երաժշտության կերտման օգ-

տագործում էր այդ պաշտոնը՝ մշտապես ուշադրություն դարձնելով միայն լավագույն ստեղծագործությունների վրա: Արդյունքում իր հուշագրություններում նա գրում է իր հպարտության մասին՝ ղեկավարելու մի ինստիտուտ, որը համակարգում է երաժշտության տարբեր ժանրերում ստեղծագործական աշխատանքը խորհրդային Միության բոլոր հանրապետություններում:

Երկրորդ համաշխարհային պատերազմին նախորդող և հաջորդող տարիները Խաչատրյանի համար արգասաբեր եղան: 1939 թվականին Խաչատրյանը 6-ամսյա ճանապարհորդություն է ունենում դեպի Հայաստան՝ իր առաջին բալետի համար հայկական ֆոլկլորային երաժշտության խորը հետազոտության և ֆոլկլորային երգերի ու պարերի մեղեդիներ գտնելու նպատակով: Բալետը կոչվում էր «Երջանկություն»: Հայաստանի ազգային մշակույթի հետ նրա շփումը և երաժշտական փորձը, ինչպես հետագայում ինքն է համարել, երկրորդ կոնսերվատորիան էր: Նա սովորում, լսում ու տեսնում է բազում նորություններ՝ միևնույն ժամանակ հայերի ճաշակի ու արտիստիկ պահանջմունքների վերաբերյալ ունենա-

Արամ Խաչատրյան

լով ենթադրյալ կարծիք, 1942 թվականին՝ երկրորդ համաշխարհային պատերազմի թե՛ժ պահին, նա վերամշակեց «Գայանե» բալետը: Առաջին անգամ այն կատարվել է Պերմում Կիրովի բալետի (այսօր՝ Մարիինսկի թատրոնի բալետի դահլիճ) բեմում, այն նույն ժամանակ, երբ Լենինգրադը պաշար-

ման մեջ էր: Խաչատրյանը մեծ հաջողություն է ունենում և արժանանում է խորհրդային Միության պետական մրցանակի:

1943 թվականին նա գրում է երկրորդ սիմֆոնիան՝ ի հիշատակ Հոկտեմբերյան հեղափոխության 25-րդ տարեդարձի: Միխայիլ Լերմոնտովի «Դիմակահանդես» պիեսի հիման վրա գրում է մեկ գործողությունից բաղկացած համանուն երաժշտություն, սիմֆոնիկ հավաքակազմ ռուսական շքեղ դասական երաժշտության ավանդույթներով: Ե՛վ «Գայանե» բալետը, և՛ Երկրորդ սիմֆոնիան հաջողված էին ու ջերմորեն ընդունվեցին Շոտսակովիչի կողմից: 1944 թվականին Խաչատրյանը գրում է Հայկական ԽՍՀ օրհներգը:

Խաչատրյանը՝ երաժշտական ֆորմալիզմի ենթադրյալ հետևորդ

1947 թվականի դեկտեմբերի կեսերին ագիտացիայի և քարոզչության բաժինը (հայտնի որպես ագիտպրոպ) Անդրեյ ժդանովին՝ խորհրդային Միության կոմունիստական կուսակցության քարտուղարին, ներկայացնում է խորհրդային երաժշտության զարգացման գործընթացում թերությունների մասին փաստաթուղթ: 1948 թվականի հունվարի 10-ից 13-ը Կրեմլում կայացած կոնֆերանսին ներկա էին 70 երաժիշտներ, կոմպոզիտորներ, դիրիժորներ և այլ գործիչներ, որոնք հակասություն էին ունեցել ժդանովի հետ:

- Մենք հաշվի կառնենք, որ մեր ընկերները, և մասնավորապես՝ Շոտսակովիչ, Պրոկոֆև, Մյասկովսկի, Խաչատրյան, Կաբալևսկի և Շեբալին, ովքեր երաժշտական ուղղություններում առաջատար դեր ունեն և այդ ուղղություններն արմատապես սխալ են, - ասում է Անդրեյ ժդանովը:

Այսպիսով, Խաչատրյանը և մյուս առաջնային կոմպոզիտորները կոմունիստական կուսակցության կողմից մեղադրվում են որպես երաժշտական ֆորմալիզմի ենթադրյալ հետևորդներ («երաժշտության տեսակ, որը համարվել է հասարակությանը բավականություն պատճառելու համար չափից դուրս ժամանակակից կամ դժվար»), իսկ նրանց երաժշտությունը անվանվեց «հակաժողովրդական»: 1947 թվականին սիմֆոնիկ պոեմն էր, որը հետագայում անվանվեց «Երրորդ սիմֆոնիա», որը կուսակցության շրջանակներում Խաչատրյանին պաշտոնապես փառք բերեց: Որպես հեզնանք՝ նա գրում է

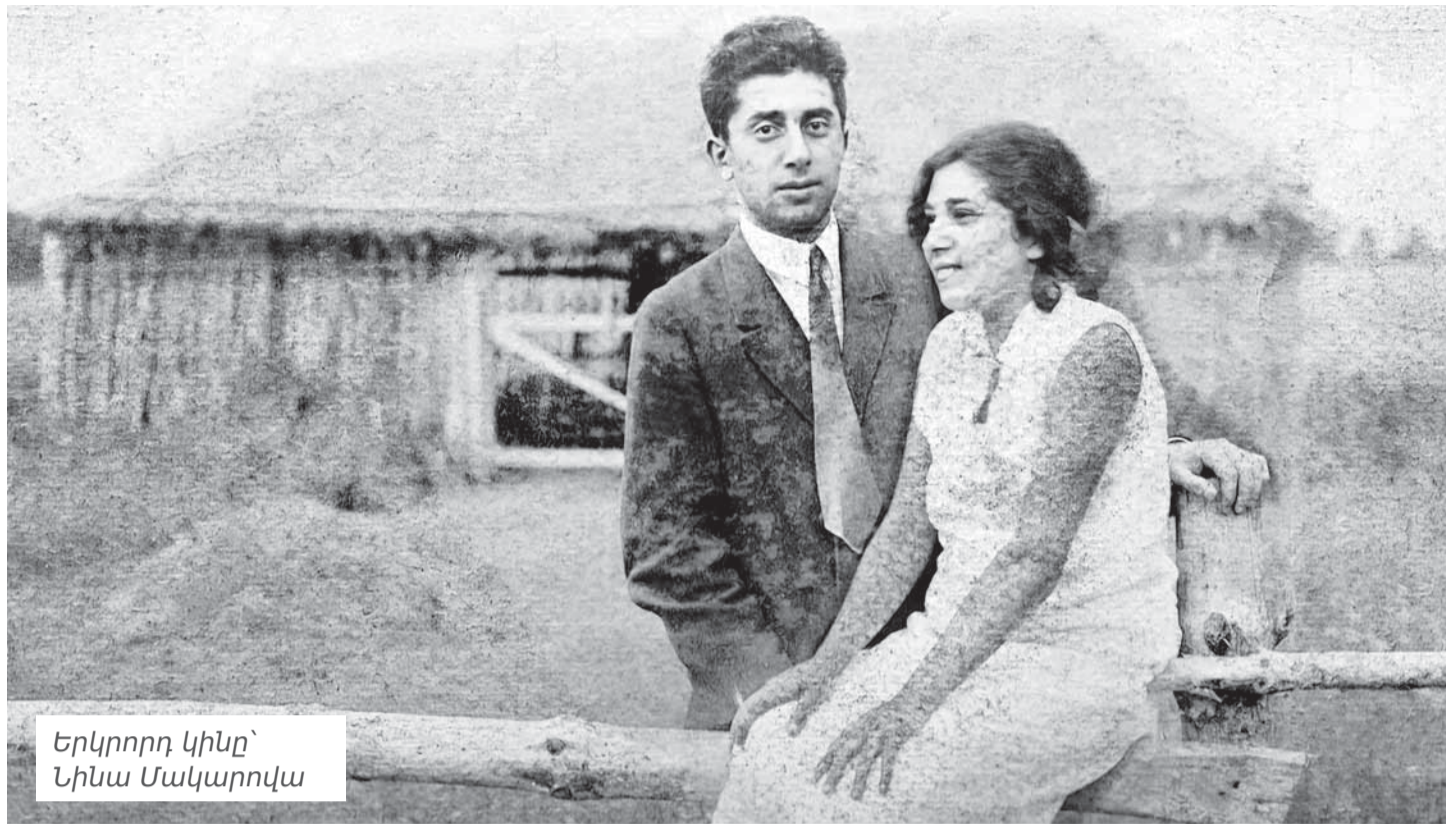
Նիկոլայ Մյասկովսկի

Տիգրան Չուխաջյան

Միխայիլ Գնեսին

Երկրորդ կինը՝
Նինա Մակարովա

Տեղեկություններ գերդաստանի անդամների մասին

Հայրը՝ Եղիա (Իյա) Խաչատրյանը, գեղջկական ծագում ուներ. նրա նախնիները Վերին Ազա գյուղից էին: 19-րդ դարի 70-ական թվականների վերջին տասներեքամյա Իյան լքել էր հարազատ գյուղը և մեկնել Թիֆլիս՝ աշխատանք գտնելու ակնկալիքով: Այդ ժամանակ Թիֆլիսն արդեն Անդրկովկասի առևտրական և մշակութային կենտրոնն էր: Այստեղ էին ձգտում ողջ Կովկասի ամենաձեռներեց մարդիկ: Ընդամենը մի քանի մետաղադրամ ձեռքին՝ Իյան ժամանեց Թիֆլիս և սկսեց սովորել կազմարարական արհեստանոցում: Կարճ ժամանակի ընթացքում նա կատարելապես տիրապետեց կազմարարի աշխատանքին և մեծ ճանաչում ձեռք բերեց թբիլիսյան արհեստավորների համագործակցությունում: 19-րդ դարի 90-ական թվականներին, որոշ գումար հավաքելով, Իյան գնեց կազմարարական արհեստանոց և ձեռք բերեց զգալի քանակությամբ հաճախորդներ: Այդ ժամանակ նա ընդամենը 25 տարեկան էր: Այսպես Եղիա Խաչատրյանը դարձավ կազմարարական արհեստանոցի տեր, որտեղ հետագայում աշխատեցին նաև նրա երկու որդիները՝ Վաղինակն ու Լևոնը:

Մայրը՝ Ղումաշը, մինչ ամուսնությունն ապրել է Վերին Ազային հարևան Ներքին

Հայրը՝ Եղիա Խաչատրյան

Ազա գյուղում:

Կոմպոզիտորի ծնողները Նշանվել էին դեռևս միմյանց չճանաչելով, երբ Ղումաշն ընդամենը ինը տարեկան էր, իսկ Իյան՝ տասնինը: Բարեբախտաբար, նրանք երջանիկ ամուսիններ դարձան: Ամուսնանալով տասնվեցամյա Ղումաշի հետ՝ Իյան նրան տարավ Թիֆլիս, որտեղ էլ ծնվեցին նրանց հինգ երեխաները. ավագ դուստրը՝ Աշխենը (մահացել է մեկ և կես տարեկանում) և չորս

Մայրը՝ Ղումաշ Սարկիսովնա

որդիները՝ Վաղինակը, Սուրենը, Լևոնն ու Արամը:

«Մայրս, - հիշում էր Արամ Խաչատրյանը, - շատ գեղեցիկ կին էր՝ բարձրահասակ, վայելչակազմ: Մինչև կյանքի վերջը նա մեր ընտանեկան օջախի հոգատար պահապանն էր և վայելում էր հորս խորին հարգանքը, ինչին այն ժամանակ այնքան էլ հաճախ չէիր հանդիպի Արևելքում»: Բավականին վաղ կուրանալով՝ Ղումաշ

ԱՐԱՍ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆԻ
ԵՐԱՅՐՆԵՐԸ
Վաղինակ, Սուրեն և
Լևոն Խաչատրյանները

Խաչատրյանը կյանքի վերջին տասը տարիներին ապրեց որդու՝ Վաղինակի ընտանիքում: Նա մահացավ 1956թ.-ին Երևանում: Թաղված է ամուսնու կողքին, որի աճյունասափորը Մոսկվայից տեղափոխվել է Երևան:

Սուրեն Խաչատրյանը (Խաչատուրով)՝ Ա.Խաչատրյանի եղբայրը, սովորել է Թիֆլիսի գիմնազիաներից մեկում: Նա մեծ հետաքրքրություն էր տածում թատրոնի նկատմամբ: Սուրեն Խաչատրյանի դերը Նշանակալից էր Արամ Խաչատրյան - արվեստագետի կայացման գործում: Ավարտելով Մոսկվայի համալսարանի պատմափիլիսոփայական ֆակուլտետը՝ նա աշխատում էր Մոսկվայի գեղարվեստական թատրոնի առաջին ստուդիայում, որպես ռեժիսոր:

1919թ.-ին Մոսկվայում նրա ջանքերով հիմնադրվեց Հայկական դրամատիկական ստուդիան: Բնականաբար, նաև Երևան ու Թբիլիսի մեկնելու և ստուդիայի համար երիտասարդ աշակերտներ ընտրելու պահանջ առաջ եկավ: Սուրենին հաջողվեց Անդրկովկասից Մոսկվա տանել 40-50 տաղանդաշատ երիտասարդներ: Արդյունքում, Մոսկվայի ստուդիան ավարտելուց հետո, նրանցից շատերը վերադարձան Երևան և Լեհիսկան՝ դառնալով ԽՍՀՄ լավագույն թատրոններից մեկի՝ Սովետականի անվան դրամատիկական թատրոնի և, իհարկե, Լեհիսկանի թատրոնի «հենարանը»:

Կարեն Խաչատրյանը (ավագ) Սուրեն Խաչատրյանի որդին է: Հորեղբոր՝ Արամ Խաչատրյանի նման, ավարտել է Մոսկվայի կոնսերվատորիան՝ սովորելով Մյասկով-

Արամ Խաչատրյանի առաջին կինը՝ Ռամելան և դուստրը՝ Նունե Խաչատրյանը

Տեղեկություններ գերդաստանի անդամների մասին

Խաչատրյանների ընտանիքը, 1913թ.: Նստած են ծախից աջ՝ եղբայրը՝ Մուրեցը, մայրը՝ Դումաշը, Արամը, հայրը՝ Եղիան, եղբայրը՝ Լևոնը: Կանգնած են ծախից աջ՝ Ստառ Դուսաևան (Մուրեցի կինը), եղբայրը՝ Վաղինակը և իր կինը՝ Արուսյակը

Արամ Խաչատրյանի որդին՝ Կարեն Խաչատրյանը

Արամ Խաչատրյանը, կինը՝ Նինան ու որդին՝ Կարենը

ՍԿԻՉԲԸ՝ ԷՑ 15

սկու կոմպոզիցիայի դասարանում, իսկ մինչ այդ պարապել է Դ.Շոստակովիչի և Վ.Շեբալինի մոտ: Հայտնի կոմպոզիտոր է, Մոսկվայի կոնսերվատորիայի պրոֆեսոր: Նրա բալետները՝ «Չիպպոլինո»-ն և «Սպիտակաձյունիկն ու յոթ թզուկները», բեմադրվել են Մոսկվայի Մեծ թատրոնում: Կարեն Խաչատրյանը մի շարք սիմֆոնիկ ստեղծագործությունների, ներկայացումների, մուլտֆիլմերի, կինոյի համար գրված երաժշտության հեղինակ է: Նա է գրել նաև Սոմալիի պետական հիմնը:

Վաղինակ Խաչատրյանը՝ Ա.Խաչատրյանի եղբայրը, ավարտել է Թբիլիսիի ամերիկյան ուսումնարանը: Մասնագիտու-

թյամբ ֆինանսագետ էր: Նա եղբայրներից միակն էր, ով իրեն չնվիրեց երաժշտությանը: Վաղինակը մտերիմ էր փոքր եղբոր՝ Արամի հետ և մշտապես հոգում էր նրա առողջության մասին: Վաղինակ Խաչատրյանի տունը երևանում էր հարձակ Արամ Խաչատրյանի այժմյան տուն-թանգարանի համար:

Լեյլի Խաչատրյանը Վաղինակ Խաչատրյանի դուստրն է: Նա Հայաստանի ժողովրդական արտիստուհի է: Երաժշտական կրթություն ստանալով՝ Լեյլին ուսումը շարունակել է Նախ՝ Մոսկվայի Վախթանգովի թատրոնի Շչուկինսկու ուսումնարանում, ապա՝ վերադառնալով Երևան՝ թատերական ինստիտուտում: Այսօր Լեյլի Խաչատրյանը

Վ.Ստանիսլավսկու անվան ռուսական դրամատիկական թատրոնի առաջատար դերասանուհիներից է:

Լևոն Խաչատրյանը՝ Ա.Խաչատրյանի եղբայրը, Մոսկվայի ռադիոկոմիտեի մենակատար էր: Թեպետ նա հիանալի ձայն ուներ (բարիտոն), այդուհանդերձ շատ ամաչկոտ էր և բեմ դուրս գալ չէր սիրում: Լևոն Խաչատրյանը հնչյունավորել է բազմաթիվ ֆիլմեր:

Էմին Խաչատրյանը՝ Լևոն Խաչատրյանի որդին, հայտնի դիրիժոր էր, Ռուսաստանի ժողովրդական արտիստ: Ավարտել է Մոսկվայի կոնսերվատորիան և՛ որպես կոմպոզիտոր, և՛ որպես դիրիժոր: Ղեկավարել է Մոսկվայի մարզի սիմֆոնիկ, իսկ 1965-ից՝ ԽՍՀՄ Մեծ թատրոնի նվագախմբերը: Տասը

տարի շարունակ եղել է Կինեմատոգրաֆիայի պետական սիմֆոնիկ նվագախմբի գլխավոր դիրիժորը: Նա ղեկավարել է աշխարհի շատ հեղինակավոր սիմֆոնիկ նվագախմբեր:

Նունե Խաչատրյանը՝ Ա.Խաչատրյանի դուստրն է: Ավարտել է Մոսկվայի պետական կոնսերվատորիայի դաշնամուրային բաժինը: Ներկայումս Գնեսինների անվան ինստիտուտի դասախոս է:

Կարեն Խաչատրյանը՝ Ա.Խաչատրյանի որդին, արվեստագետ է: Ավարտել է Կինեմատոգրաֆիայի համամիութենական պետական ինստիտուտը: Նրա դիպլոմային աշխատանքն էր «Սարյանը թատրոնում» գիրքը:

Հայոց մեծերի հետ

Չրուցում են Արամ Խաչատրյանն ու Մարտիրոս Սարյանը, 1944 թվական, Երևան

Ադամ Խուրդյանի, Վազգեն 1-ին Վեհափառի հետ

Արամ Խաչատրյանը և խորհրդային պետական ու քաղաքական գործիչ Անաստաս Միկոյանը

Հայ օպերային երգչուհի Հայկանուշ Դանիելյանը, բանաստեղծ Ավետիք Իսահակյանը, խորհրդային Միության Նշանավոր զորահրամանատար, մարշալ Հովհաննես Բաղդամյանը և Արամ Խաչատրյանը: 1945թ.:

Արամ Խաչատրյանը և հայ մեծանուն դիրիժոր Օհան Դուրյանը

Հայոց մեծերի հետ

Հայ մեծ կոմպոզիտոր Ալեքսանդր Սպենդիարյանի և Գևորգ Բուդաղյանի հետ, 1928թ.

Աշոտ Սարթյանի և երգչուհի Հայկանուշ Դանիելյանի հետ

Արամ Խաչատրյանը և հայ հռչակավոր երգահան, ֆիլմերի երաժշտության հեղինակ Միքայել Թարիվերդիևը

Հայ կոմպոզիտոր ու դաշնակահար Առնո Բարաջանյանը և Արամ Խաչատրյանը

Հայ կոմպոզիտոր, մանկավարժ Էդվարդ Միրզոյանը, Արամ Խաչատրյանը և Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Վազգեն Ա-ն

Արամ Խաչատրյանը և բանաստեղծուհի Սիլվա Կապուտիկյանը

Արամ Խաչատրյանը և Ռուբեն Մամուլյանը, ամերիկահայ ռեժիսոր, 20-րդ դարի խոշորագույն կինոռեժիսորներից մեկը

Հանդիպումներ համաշխարհային ճանաչում ունեցող մարդկանց հետ

◀ **Հոռնի 23-րդ պապի հետ, Վատիկան, 1963 թ.:** «Ես աթեիստ եմ, բայց այն [հայ] ժողովրդի զավակն եմ, ով առաջինն է պաշտոնապես ընդունել քրիստոնեությունը, և այդպիսով Վատիկան այցելելը իմ պարտքն էր»: **Ա. Խաչատրյան**

Արամ Խաչատրյանը մշտապես խոսում էր Նոր երկրների, քաղաքների ծանոթանալու իր ցանկության մասին: Նրան հետաքրքրում էին բնությունը, հասարակարգը, կենցաղը, սովորույթները, գեղարվեստական մշակույթը... Շատ ժամեր անց էր կացնում ծանոթանալով թանգարաններին, պատկերասրահներին, ճարտարապետության հուշարձաններին: Սիրում էր շփվել Նոր մարդկանց հետ, հանդիպել նրանց հետ համերգային դահլիճից դուրս, լինել երաժիշտների, արտիստների, նկարիչների տներում, բանվորների, գիտնականների, պետական գործիչների մոտ: Նրանց շարքում, ում հանդիպել է Խաչատրյանը, այնպիսի կոմպոզիտորներ են, ինչպես Ի. Ստրավինսկին և Յան Սիբելիուսը, Ջ. Էնեսկուն և Բ. Բրիտտենը, Ա. Բուշը, Ս. Բարբերը, Պ. Վլադիգերովը, Օ. Մեսսիանը, Չ. Կոդալին, դիրիժորներ Լ. Ստոկովսկին, Հ. Կարայանը, Ջ. Ջորջեսկուն, այնպիսի նշանավոր երաժիշտ կատարողներ, ինչպիսիք են Ա. Ռուբինշտեյնը, Ե. Ցիմբալիստը, գրողներ Է. Հեմինգուեյը, Պ. Ներուդան, կինոդերասաններ Չ. Չապլինը, Ս. Լորենը և այլք:

Ռուս կոմպոզիտոր և դաշնակահար Սերգեյ Պրոկոֆևի հետ

▲ Ա. Խաչատրյանը և իտալացի դերասանուհի ու լուսանկարչուհի Ջինա Լոլորբիջիդան

▲ Ա. Խաչատրյան, կինը՝ Նինա Մակարովան և Էռնեստ Հեմինգուեյը, 1960 թ.

▲ Արամ Խաչատրյանը Բելգիայի թագուհի Ելիզավետայի հետ

ARM KHACHATURIAN MUSEUM

**Հանդիպումներ
համաշխարհային
ճանաչում ունեցող
մարդկանց հետ**

▲ Արամ Խաչատրյանը և Եստրադայի խորհրդային արտիստ Արկադի Ռայկինը (կենտրոնում)

◀ Իտալացի դերասանուհի և երգչուհի Սոֆի Լորենի հետ

◀ Բրազիլացի գրող, հասարակական-քաղաքական գործիչ Ժորժ Ամադուի հետ

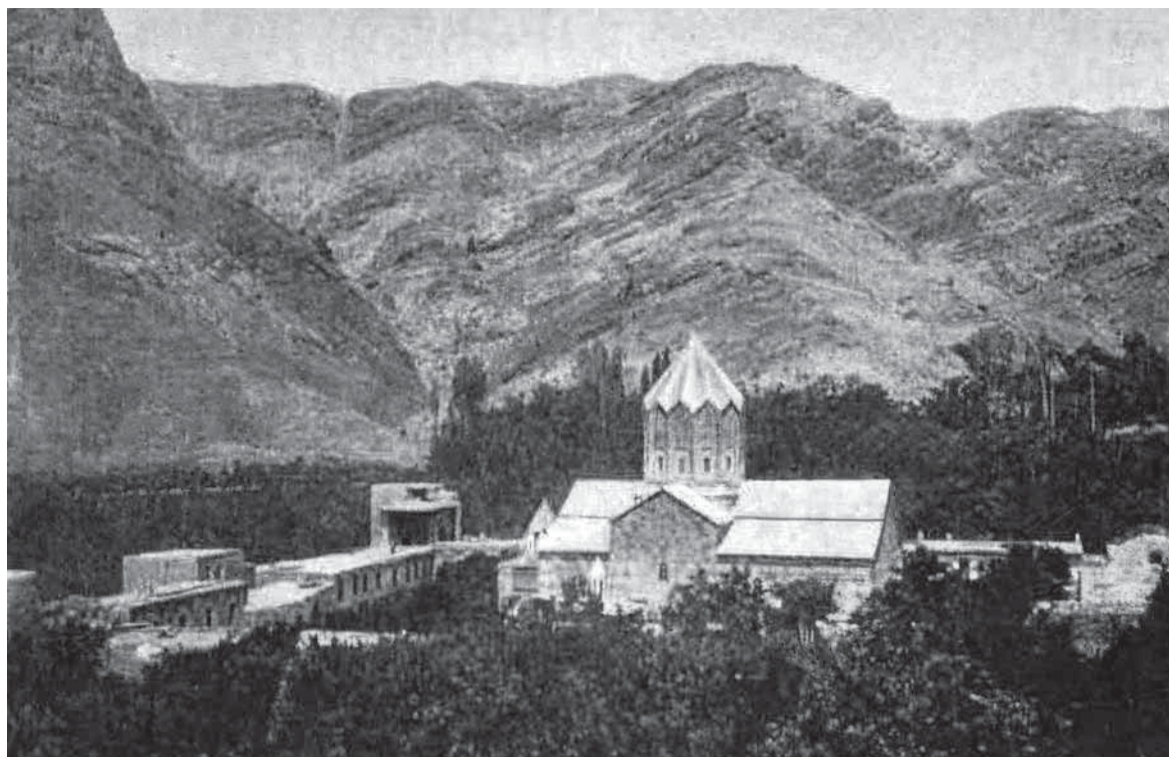
▲ Մոնակոյի արքայազնի հետ

▲ Արամ Խաչատրյանն ու նշանավոր կինոդերասան, կատակերգու Չարլզ Չապլինը

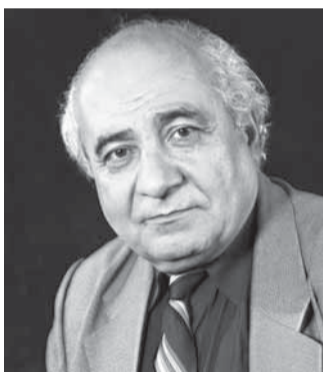

▶ 1965թ. Չե Գևարան Մոսկվայում հանդիպել է կոմպոզիտոր Արամ Խաչատրյանի հետ և ապա ասել. «Արամ Խաչատրյանի երաժշտությունն անմահ է, այն իր մեջ կրում է հայ ազգի ոգին՝ պայքարի և հաղթանակի ոգին...»:

Ագուլիսի Սուրբ Ստեփանոս եկեղեցի

Գողթան երգերն ու երգիչները

ԱՐԳԱՍ ԱՅՎԱԶՅԱՆ

Գողթան երգեր – հայ ժողովրդի վիպանքի ու վիպասանքի, զրույցների շար, որոնք հորինվել, երգվել ու պատմվել են Գողթան գավառում երգիչ-վիպասանների կողմից։ Գողթան երգերի ու երգիչների մասին առաջին անգամ հիշատակում և դրանք օգտագործել է իր նշանավոր պատմության մեջ Վ դարի պատմիչ-պատմահայր Մովսես Խորենացին։

Գողթան երգիչ-վիպասանների երգերն իրենց վիպական ճյուղերով ու ամբողջությամբ փառաբանել ու տարածել են Տիգրանի ու Երվանդի, Արտա-

շեսի ու Աժդահակի, Վահագնի ու Արտավազդի հերոսական գործողությունները, կրանց կյանքն ու կերպարները։ Բացի այդ Գողթան երգերը, ինչպես օրինակ, «Քեզ ասեմ, այդ քաջ Արտաշես», «Վահագնի ծնունդը», «Եվ ուստի տացե քաջն Արտաշես», «Տենչայ Սաթենիկ տիկին» չափածո հատվածները համարվում են հայ ժողովրդի ազգային վիպական բանաստեղծական ժառանգության հնագույն նմուշներն ու գոհարները։ Գողթան երգերը անվանվել են նաև հոմանիշ անվանումներով՝ «Թվեյաց երգեր», «Հայոց երգք վիպասանաց»։

Գողթան երգիչներ-Գողթան գավառի աշխարհիկ երգերաժշտության հորինողներ ու կատարողներ, որոնց մասին առաջին հիշատակությունը վերաբերվում է Վ դ. (Մ. Խորենացի)։ Գողթանցի երգիչները ավանդաբար երաժշտա-բանաստեղծական ստեղծագործություններով փառաբանել են հեթանոս Հայաստանի բարքերն ու սովորությունները, հավատալիքներն ու պատմական անձերի սիրագործությունները։ Մ. Խորենացուն վկայությամբ ժողովրդի խոհերն ու իմաստու-

թյունը, ազատատենչ զգացմունքները Գողթան երգիչները փանդիռների նվագակցությամբ «...ճշմարտապես պատմում են թվեյաց երգերը, որ ինչպես լսում եմ, ախորժելով պահել են զինվե՛տ Գողթան գավառի մարդիկ»։

Գողթանում հնամենի ժողովրդական երգերն ու առասպելները գուսան-վիպասանների օգնությամբ նաև թատերականացվել են, ուր մեծ տեղ է հատկացվել նաև պարարվեստին ու երաժշտությանը։ Գողթան երգիչների արվեստի ավանդություններով մինչև 1910-ական թվականները Գողթանում, նուրբ այդ հնամենի արվեստի վերապրուկներ, երգ-երաժշտությամբ էին ուղեկցվում համաժողովրդական հանդեսներն ու արարողությունները՝ Համբարձման ու Վարդավառի, Բարեկենդանի ու Շաղկազարդի, Վերափոխումն Աստվածածնի և այլ ավանդական տոնակատարությունները։ Կատարումների ընթացքում վիպասանվոր Նյուբի արձակը պատմվել է որպես ճճավորված խոսք, իսկ բանաստեղծությունը հիմնականում մատուցվել է մեներգերի, զուգերգերի և խմբերգերի, ինչպես նաև արտասանությունների ձևով։ Գողթան երգերում երաժշտությունը որպես զինավոր գործոն ապահովել է կենդանի, հուզական տրամադրությունները։ Եվ պատահական չէ, որ Գողթան երգերը օժտված են մեղեդայնությամբ և ունեն երաժշտության օրինաչափություններով կերտված բանաստեղծությունների հատկություններ։ Այստեղից էլ պետք է եզրակացնել, որ Գողթան երգիչները վիպասանության բնագավառում նախ և առաջ խոսքի ու երաժշտության վարպետներ էին, հայրենի բառ ու բանի, բանաստեղծության ու երգահանության հմուտ գիտակներ։ Երանք ոչ միայն իրենց ժամանակի հայ հնագույն բանաստեղծության, երաժշտության և թատերական արվեստի ստեղծագործողներից ու կատարողներից էին, այլև այդ արվեստների ցուցադրման և տարածման հիմնադիրները։

«ՆԱԽԻԶԱՆԱԸ, ԲԱՆՇԵՆԱՐԻԿ ԴԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ ՀԱՆՐԱԳԻՏԱԿ», ԵՐԵՎԱՆ, 1995

Հանդիպում Վերին Ազա գյուղի բնակիչների հետ, ովքեր 1988-ից հանգրվանել են Մեղրու Լեհվազ գյուղում

«Սյունյաց երկիր. մշակութային» հանդեսի՝ Արամ Խաչատրյանին նվիրված համարը նախապատրաստելու ընթացքում տեղեկացանք, որ Գողթանի Վերին Ազա գյուղից տասը ընտանիքներ կայուն բնակվում է Մեղրու տարածաշրջանի Լեհվազ գյուղում։

Հանդիպեցինք այդ գյուղի երեք մեկ բնակիչներ Միքայել Պողոսյանի (ծնված 1952 թ.) և Արամ Հարությունյանի (ծնված 1958 թ.) հետ։ Երկուսն էլ ծնվել են Վերին Ազայում։ Գյուղի հայ բնակչությունը հայրենի բնակիցներ Միքայել և Արամ Հարությունյանից հեռացել է 1988 թվականին՝ Արցախյան շարժման ժամանակ։ Գյուղի մոտ 40 ընտանիք՝ ազգամիջյան լարված այդ օրերին, տեղափոխվեցին Մեղրի, տեղավորվեցին շրջանի տարբեր գյուղերում։ 15 ընտանիք բնակություն հաստատեց Լեհվազում։ Այդտեղ եկան նաև Յոնայից ու Դերից։ Հետագայում մի մասը Լեհվազից հեռացավ՝ գնացին Արարատ, Մասիս, Երևան...

Գյուղում մնացել է տասը ընտանիք։ Հիմա, գրեթե ամեն օր, Վերին Ազայի բնակիչները, ովքեր մշտապես բնակվում են Լեհվազում, հանդիպում են, զրուցում...

– Գյուղի խանութի մոտ նստարան կա, անունը դրել ենք «ազգիների նստարան», – պատմում է Միքայել Պողոսյանը։ – Հավաքվում ենք, նստում, զրուցում, հիշում մեր գյուղը, կարոտում...

Ազայի բնակիչները հպարտանում են իրենց եզերքի աշխարհահռչակ զավակ Արամ Խաչատրյանով։

Իրենց ծնողներից ու պապերից լսածն են մեզ հրամցում Արամ Խաչատրյանը ծնվել է Ազայում, երկու-երեք տարեկան է եղել, որ ընտանիքը վերջնականապես տեղափոխվել է Թիֆլիս։

Չրուցակիցներս տեղեկացնում են, որ Վերին Ազայի հարևան Դեր գյուղում Արամ Խաչատրյանը բարեկամներ ուներ, որոնց մի մասը նույնպես Լեհվազ է տեղափոխվել։ Կոմպոզիտորի բարեկամներից հիշում են Սիմոնին (ազգանունը չհիշեցին), Ոսկան Հովհաննիսյանին։ Վերջինս մահացել է, բայց նրա դուստրը՝ Նադիկ Հովհաննիսյանը, Լեհվազում է բնակվում։

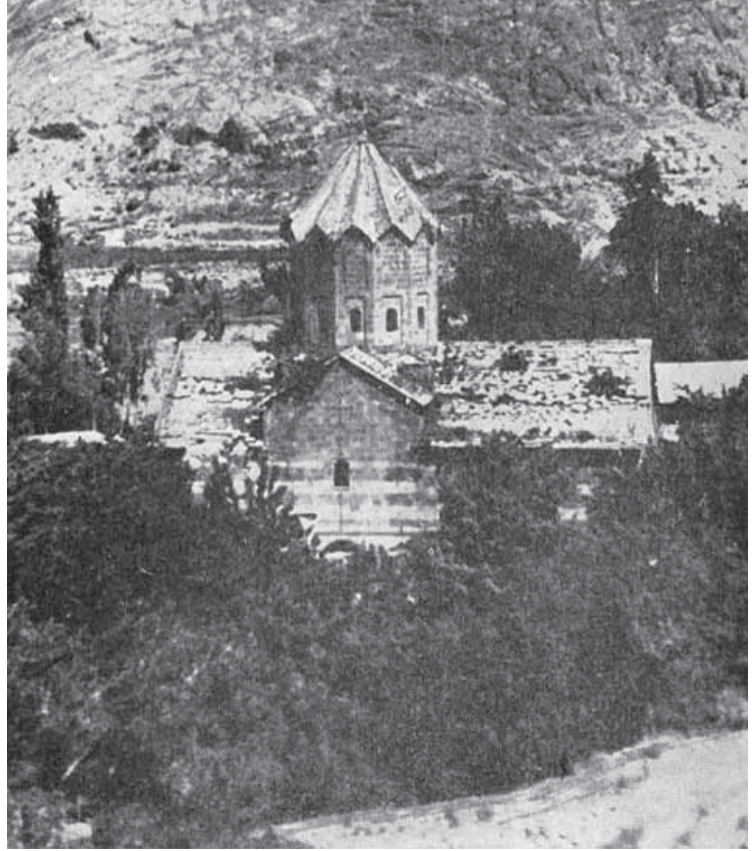
Նադիկ Հովհաննիսյանը մեզ հետ ունեցած հեռախոսագրույցում պատմեց, որ եղիան՝ Արամ Խաչատրյանի հայրը, իր պապիկի քեռորդին է։ Ժամանակին կապեր են ունեցել...

Չրուցակիցներս պատմում են, որ շատերն էին այն ժամանակ այցելում Վերին Ազա և Լեռքին Ազա, հետաքրքրվում Արամ Խաչատրյանի նախնիներով, հայ ժողովրդին Արամ Խաչատրյան պարզված այդ քարափներով։ Արամ Հարությունյանը բացառում է, որ Արամ Խաչատրյանը 1970-ականներին եկած լինելով Ազա ու իրենք տեսած չլինեին։

– Գյուղի այդ հատվածին Չայխանա էինք ասում, այդտեղից դեպի Գիլան գետ ճանապարհի ուղեինք, խաչատրյանենց տունն այդ ճանապարհի ծախ կողմում էր, մի երկու տուն անցնում էինք, հետո նրանց տունն էր, – հիշում է Արամ Հարությունյանը։ – Աչքիս դեմն է այդ տունը...

Վերին Ազայի բնակիչները հիշում են մերձակա բնակավայրերը՝ Ցղանն՝ Կոմիտաս վարդապետի նախնիների բնօրրանը, Կղնուտը՝ Գարեգին Նժդեհի ծննդավայրը, Բիստը՝ Եղիշե Զարենցի Արփենիկ կնոջ ծննդավայրը, Ծոռոթը՝ Սայաթ-Նովայի մորական պապի՝ Նաղաչ Հովսեփյանի ծննդավայրը։ Հիշում են նաև իրենց գյուղի եկեղեցու ավերակները՝ թուրքերն էին ավերել, հիշում են Ալանգյազ լեռը, Օծասարը, Մեսրոպ Մաշտոցի քարայրը...

ԱՍՄՎԵԼ ԱԼԵԺԱՆՅԱՆ

Սուրբ Թովմա Առաքելոյ վանքը Ագուլիսում

Որտե՞ղ է ծնվել Արամ Խաչատրյանը

ԱՐՏԱԿ ՎԱՐՄԱՆՅԱՆ
Բանասիրական գիտությունների թեկնածու

Աշխարհահռչակ կոմպոզիտոր Արամ Խաչատրյանի կյանքին ու գործունեությանը նվիրված մենագրություններում ու հոդվածներում, աշխարհի չորս ծագերում լույս տեսնող բազում գրքերում նրա ծննդավայր է համարվում Հարավային Կովկասի Նանսավոր մշակութային կենտրոն Թիֆլիսը: Սակայն նրա արմատների մասին խոսք լինելիս՝ երբեմն նշվում է նաև մեկ այլ բնակավայրի անուն. դա նրա հոր ծննդավայրն է՝ հայոց Գողթն գավառի (այժմ՝ Նախիջևանի Հանրապետության Որդուարի շրջանի) Ներքին Ազա գյուղը:

Իրոք, Արամ Խաչատրյանի պաշտոնական ծննդավայր է համարվում Թիֆլիսը, սակայն զարմանալիորեն հազիվ թե գտնվի ծնունդով կամ արմատներով Նախիջևանցի որեւէ հայ, որ մեծերից լսած տեղեկություններով ավելի հավաստի չհամարի մեծ երաժշտագրի՝ Նախիջևանի Գողթն գավառի Ներքին Ազա գյուղում ծնված լինելու իրողությունը: Ըստ հայրենակիցների՝ Խաչատրյանի ծնողները՝ Ներքին Ազայում ծնված Դումաշը, ընտանիքով Թիֆլիս են տեղափոխվել այն ժամանակ, երբ Արամը 2-3 տարեկան է եղել: Վարկածն ավելի հավաստի է դառնում, երբ հաշվի ենք առնում այն հանգամանքը, որ այդ տարիներին՝ 1905-1906 թվականներին, ողջ Հարավային Կովկասում, մասնավորապես՝ Նախիջևանի տարածքում, ծայր էին առել հայ-թաթարական ազգամիջյան բուռն բախումներ եւ, բնականաբար, բնակչության զանգվածային տեղաշարժեր:

Մինչև 1970-ական թվականները՝ Ազայում էր դեռ նաև ապրում Արամ Խաչատրյանի զարմուկին՝ նրանից 5-6 տարի ավագ Վարսենիկ Խաչատրյանը: Համապարտությունները նրանից հաճախ էին լսում միեւնույն նախադասությունը. «Մեղա՛՛ Աստուծու, է՛ղ Թիֆլիսը որտեղի՞ց մեջտեղ բերեցին: Ես փոքր երեխա էի, բայց լավ հիշում եմ Արամը Ազայում է ծնվել»: Արամ Խաչատրյանի փաստացի ծննդավայրը Ներքին Ազա գյուղը համարելու

օգտին են խոսում ոչ միայն հայրենակիցների վկայությունները, այլև նրա հետ առնչված՝ արմատներով Նախիջևանցի հեղինակավոր պետական գործիչների հիշողությունները: Մասնավորապես, ՀՀ ԳԱԱ Նախկին նախագահ Ֆադեյ Սարգսյանը, որ հոր եւ մոր կողմից սերվում էր Ազայից ոչ հեռու գտնվող՝ Նախիջևանի Կզնուտ գյուղից, պատմում էր, որ իր բազմաթիվ հանդիպումների ընթացքում Արամ Խաչատրյանից անձամբ է լսել նրա փաստացի ծննդավայրի մասին, եւ նա իրեն հաճախ է հայրենակից անվանել: Իսկ Հայաստանի կոմկուսի կենտկոմի նախկին ղեկավար, Բելառուսի Հանրապետությունում Հայաստանի Հանրապետության նախկին դեսպան Սուրեն Հարությունյանը, որի հորական պապն ու տատը մինչև Թիֆլիս տեղափոխվելը տարիներ շարունակ ապրել է Ներքին Ազա գյուղում, պատմում էր, որ 70-ական թվականներին Մոսկվայում, ՀամԿԵՄ կենտկոմի քարտուղար աշխատած տարիներին, հաճախ է հանդիպել Արամ Խաչատրյանին: «Հանդիպումներից մեկի ժամանակ, - պատմում էր Սուրեն Հարությունյանը, - հարցրեցի. «Արամ՝ Իլիչ, գիտե՞մ, որ Ձեր իրական ծննդավայրը Ներքին Ազան է, ինչո՞ւ է, սակայն, Թիֆլիսը պաշտոնապես համարվում»: Նա զարմացած ինձ նայեց եւ գլուխը տարուբերելով ասաց. «Հետաքրքիր է, Սուրեն, դո՞ւ որտեղից գիտես այդ մասին»: Նա զարմացել է, որ նոր սերնդի

ներկայացուցիչները դեռևս հիշում են իր կենսագրության «մոռացված» մանրամասները: Փաստը հաստատում է նաև Նախիջևանի պատմության ու մշակույթի ճանաչված ուսումնասիրող, պատմաբան Արզամ Այվազյանի իր «Նախիջևան. բնաշխարհիկ պատկերագրող հանրագիտակ» գրքում: 1973 թվականին Արամ Խաչատրյանը հայրենի գյուղ է այցելել եւ գրել. «Գնացի այնտեղ, ստես իմ պապերի երկիրը: Երկիրը այնտեղ կապույտ էր, եւ մեր տան դուռը տխրալի ճռռում էր... Երբ ես ստեղծում էի «Ջութակի կոնցերտը», հոգով ու մտքով Գողթնում էի... լսում էի մորս ձայնը...» («Կոմունիստ» (ռուսերեն), 6 մայիսի 1978): Այսպես մարդ իր ծննդավայրի մասին կարող է գրել: Ուրեմն, հիմքեր կան համոզվելու, որ մեծն Արամ Խաչատրյանը զարմանալի մի զուգահեռությամբ, թե օրինաչափությամբ աշխարհ է եկել հայ երաժշտության, բառ ու բանի հնագույն ավանդույթների բերան Գողթն գավառում՝ հայոց նվիրական այն երկրամասում, ուր մեկուկես հազարամյակ առաջ հինավուրց նվագարանների մեղեդիների ներքո Գողթան գոսանների շուրթերից մեր հինավուրց երգերն է գրառել քերթողահայր Մովսես Խորենացին, որտեղից սկիզբ են առնում բազմաթիվ հայ երաժշտականների, երաժիշտների ու արվեստագետների, մասնավորապես՝ անմահ Կոմիտասի արմատները... ●

Ու վիպասանների քաղցրահունչ, գունագեղ մեղեդիները վերափմաստավորվեցին խաչատրյանական արվեստում: Արամ Խաչատրյանի ծնողները նույնպես հինավուրց Գողթան գավառից էին: Վերին Ազա գյուղից էր կոմպոզիտորի հայրը՝ Եղիա Խաչատրյանը, ով ամուսնացել էր նույն գավառի Ներքին Ազա գյուղում ծնված Դումաշի հետ: Ազա գյուղը պատմական գավառի հայաբնակ շենքերից էր: Ենթադրվում է, որ նրանց տեղը նախկինում եղել է Ազատ անունով քաղաքը, որը կործանվել է թշնամիների ավերիչ հարձակումներից¹⁴: Ակամա վերհիշում ես անմահ «Սպարտակ» բալետը՝ իրապես ըմբռնելով այդ կործանի ենթատեքստում թաքնված ազատասիրական վիթխարի ուժը, «խաչատրյանական երաժշտական աշխարհի ժողովրդագրապային տարրերը»¹⁵: «Ինչ վերաբերում է հայ ժողովրդին ծառայելուն՝ իմ ամբողջ ստեղծագործությունը, իմ ամբողջ կյանքը պատկանում է հայ ժողովրդին», - պնդում էր Ա. Խաչատրյանը¹⁶:

«Յայտնի է քեզ յերգս վիպասանց, գորպահեցին ախորժեղով, որպես լսեմ, մարդիկ կողմնան գիւտեզ գաւառին Գողթան», - գրում էր Մովսես Խորենացին V դարում¹⁷:

XX դարում ևս չդադարեց հնչել Գողթան գավառի երգիչների քաղցրահունչ քնարը: Անհերքելի է, որ Ա. Կոմիտաս վարդապետը, Ա. Խաչատրյանը եկել են հանճարներ ծնող հողի նույն ակունքից, ասես ի վերուստ գրված մի ծրագրով: Նրանց համար ժողովրդական փոխուփայտությունն ու երգը եղել են ստեղծագործության կենտրոնը, ինչպես ժողովրդական երաժշտությունը՝ ֆոլկլորը, Կոմիտասի ստեղծագործության հիմքն է, Խաչատրյանի համար նույնպես մեծագույն գեղարվեստական արժեք է: «Ե՛վ Կոմիտասը, և՛ Խաչատրյանը ծագել են զգալ, վերահասու լինել, իմաստավորել ժողովրդի գեղարվեստական պատկերացումների, երաժշտական մտածողության, երաժշտական լեզվի բովանդակ համակարգը այնպիսի խորությամբ, որ դրանք դառնան իր սեփական մտածողության ու լեզվի բաղադրիչներ... ժողովրդական երաժշտությունը Խաչատրյանի համար մայրենի լեզու է», - գրում է Տիգրանյանը¹⁸:

Ժողովրդական երգից էին բխում, եթե փորձենք ընդհանրացնել, երկու մեծերի ստեղծագործության առանձնահատկություններն ու առնչությունները՝ գեղարվեստական կերպարի հարցը, թեմատիկ զարգացման սկզբունքները, լադահարմոնիկ հարստությունը: Լադը հանդես է գալիս որպես ձևակազմական և կառուցողական գործոն: Ազգային լադամտածողությամբ են

պայմանավորված ինտոնացիոն-հարմոնիկ նոր փոխհարաբերություններն ու ոչ ավանդական գործառութային կապերը:

Մեր կարծիքով՝ Ա. Կոմիտասի, Ա. Խաչատրյանի կոմպոզիտորական մտածողության մեջ կարևոր հատկանիշներից մեկը նաև բազմաձայնությունն է: Կոմիտասն իր ժողովրդից ժառանգություն ստացավ այնպիսի մոնոդիա, որը կարող էր ենթարկվել պոլիֆոնիկ զարգացման: Առանց բազմաձայնության անհնար էր տեսնել հայ պրոֆեսիոնալ երաժշտության հետագա զարգացումը:

Կոմիտասը հայ երաժշտության մեջ դարձավ պոլիֆոնիկ նոր մտածողության, Թահմիզյանի բնորոշմամբ՝ «մեղեդիակերտ բազմաձայնություն» հիմնադիրը, կոմիտասյան պոլիֆոնիան նաև կարևորագույն արտահայտչամիջոց է, որը հիմնված է ժողովրդական ստեղծագործությունից եկած հնարանների վրա: Պոլիֆոնիկ այդ հնարանների շարունակողը գեղարվեստական նոր վերափմաստավորմամբ Արամ Խաչատրյանն էր¹⁹:

Կոմիտասի դրած հիմքերով, կոմպոզիցիոն սկզբունքների արդիականացմամբ են պայմանավորված խաչատրյանական (և հետխաչատրյանական դպրոցի բազմաթիվ ներկայացուցիչների) երաժշտական կտավների ազգային լադամտածողության վրա խարսխված հնչյունային ինքնատիպ հյուսվածքների գերակայությունը, ինտոնացիոն բարդ կառուցվածքները, ժողովրդական ավանդույթներից եկած դիմող ձայնի և ձայնառության կիրառման սկզբունքները, պոլիտոնալության ու պահված հիմնաձայնի առկայությունը: «Անահիտի» համարներից մեկում Կոմիտասը մանրամասն քննարկում է ձայնառության հարցը²⁰:

Ինչպես նշեցինք, կարևորագույն հատկանիշը, որ կապում է Գողթան երգիչներ Կոմիտասին ու Խաչատրյանին, ժողովրդական մեղեդու մշակման սկզբունքներն են՝ հիմնված հայ երաժշտության լադային (լադային կամ մոդալ բանաձևերի, ասես անցյալի՝ Գողթան երգիչների մտածողությամբ հղված) առանձնահատկությունների վրա: Դա կոմպոզիտորական վարպետություն է՝ խարսխված ազգային վառ նկարագրի ու բնորոշության վրա, դա մտածողության մի համակարգ է, որտեղ երաժշտական լեզվի բոլոր բաղադրիչները ենթարկված են հստակ օրինաչափությունների: Օրինակ, Ա. Խաչատրյանի երգ-պոեմը՝ ջութակի և դաշնամուրի համար՝ «Վշուղների հիշատակին» (1929). մեղեդու հուզական ներգործությունը, թեմայի շարադրանքի իմպրովիզացիոն բնույթը, ժողովրդական գործիքների

տեմբերը վերստեղծելու կարողությունը, իմպրեսիոնիզմի աշխարհը տանող գունային-տեմբրային հնչեղանգները, ռիթմիկ ճկունությունն ու բազմազանությունը, դաշնամուրի նվագակցության հյուսվածքը (սեկունդ, կվարտ-կվինտային հարմոնիաների գերակայությամբ) մոտ է Կոմիտասի պարերի ձևակառուցողական առանձնահատկություններին: Ավելին, այս գոգորիկ երկը Կոմիտասի գործիքային մտածողության շերտերը բացահայտելու առաջին գեղեցիկ օրինակն է (եթե նշենք, որ Կոմիտասի դաշնամուրային պարերն ամբողջապես հրապարակվել են միայն 1925 թվականին, իսկ լավագույն տպագրությունը Մոսկվայում էր 1939-ին):

Խաչատրյանը սիրում էր թառի հնչողությունը, Կոմիտասն իր դաշնամուրային «Ունաբի», «Շուշիկի», «Երանգի» պարերում առանձնահատուկ շեշտում է հենց «թառի ոճը»: Ա. Խաչատրյանն ինքն է խոստովանել, որ «թեման ստեղծել է ժողովրդական մեղեդու վերափմաստավորման, նրա ընդլայնման և զարգացման ճանապարհով»²¹: Մենք այստեղ չենք անդրադառնա Կոմիտասի աշուղական երգերի գրառմանն ու հայ երաժշտապրոֆեսիոնալ արվեստի հանդեպ ունեցած նրա վերաբերմունքին²²:

Կոմիտասը հայ երաժշտության զարգացումը տեսնում էր ոչ միայն ազգային, այլև եվրոպական փորձի յուրացման ճանապարհով: Կոմիտասի կոմպոզիտորական սկզբունքների շարունակող Արամ Խաչատրյանը՝ իր ժամանակին համաքայր, ժողովրդական երգը միահյուսեց գործիքային-մեծակտավ ասել է թե եվրոպական կոմպոզիտորական մտածողությանը: Դա զարգացման մի նոր աստիճան էր: Կոմիտասի ավանդույթների սիմֆոնիզացում. գաղափարական մեծ հայեցակարգի ստեղծում, որտեղ ժողովրդական մելոսը հնչում է կոնցերտի ձևակազմությամբ: Խաչատրյանը ստեղծեց այն ժանրերը, երաժշտարվեստի մեծամասշտաբ այն գործերը, որոնցում Կոմիտասը չհասցրեց գրել²³: Կոմիտասին անձամբ ճանաչած Միխայիլ Գնեսինը առանձնակի հետաքրքրություն ցուցաբերեց երիտասարդ Արամ Խաչատրյանի արվեստի ազգային ակունքներին:

Խաչատրյանը դեռ վաղ տարիքում յուրացրեց և որդեգրեց Կոմիտասի գեղարվեստական սկզբունքները: Պատահական չէր, որ 1932-ին Մաքսիմ Գորկու տանը՝ Գորկիում, երբ Ա. Խաչատրյանը հանդիպեց Նոբելյան մրցանակակիր, ֆրանսիացի գրող Ռոմեն Ռոլանին (ով ճանաչել ու հիացել էր Կոմիտասի արվեստով), նրան որպես բնիկ հայ երաժշտության անթուղիս նվիրեց Կո-

միտասի Ազգագրական ժողովածուն²⁴:

Ա. Խաչատրյանը, որպես հայ ժողովրդի հոգևոր հարստության, կոմիտասյան ավանդույթների օրինական ժառանգորդ, աներկբայորեն ընդունում էր Կոմիտասի մեծությունը: Իր հեղինակած «Հայ երաժշտական դպրոցի հիմնադիրը» հոդվածում նվիրված Կոմիտասի ծննդյան 100-ամյակին, նա գրում է. «Ես Կոմիտասի կյանքի գործը կնամենցնեի հիմք գցելուն: Այդ հիմքը լուսեղեն է, ներդաշնակ և միաժամանակ ամուր խարսխված հարազատ հողին: Ես կարծում եմ, որ ամեն մի հայ երաժիշտ իր սրբագույն պարտքը պիտի համարի Կոմիտասի ավանդները զարգացնելը, ավանդներ, որ իր ստեղծագործությամբ է մեզ կտակել Կոմիտասը: Երբ լսում եմ Կոմիտասի երաժշտությունը, շրգից ծարաված ճամփորդ եմ դառնում, որ պապական շուրթերով խմում ու խմում է կարկաչանառ աղբյուրից: Կոմիտասի երաժշտությունն էլ հենց այդ աղբյուրի պես է. կենարար, մաքուր ու բանաստեղծական... Կոմիտասը եղել է, կա ու կմնա իմ ամենամեծ ուսուցիչը»:

Ծանոթագրություն

1. Այդ առնչությունների բացահայտման լավագույն օրինակներից են կոմպոզիտոր Տիգրան Մանսուրյանի, երաժշտագետներ Գեորգի Տիգրանովի, Գեորգի Գյոդակյանի, Նիկոլոս Թահմիզյանի, Մարգարիտ Ռուխկյանի հոդվածներն ու ուսումնասիրությունները: Հատկապես ուշագրավ են Ալդա Գրիգորյանի, Գայանե Չեքոտարյանի դիտարկումները՝ կապված, մասնավորապես, Կոմիտասի և Խաչատրյանի առնչությունների, երաժշտության ազգային ակունքների բացահայտման շուրջ: Նշում են, օրինակ, ընդհանրությունները գեղարվեստական կերպարի հարցում կամ Ջութակի կոնցերտի երկրորդ մասի կապը միջնադարյան տաղերի, Կոմիտասի «Զելե, քելե» երգի կրկնեղանի հետ և այլն: Տե՛ս Արամ Խաչատրյան, составитель Г. Геодакян, ред. Г. Геодакян, Р. Степанян, изд. АН Арм. ССР, Е., 1972, с. 176. Տե՛ս նաև Մանսուրյան Տ., Նրա հետ օրեր (խորհրդային Հայաստան, 21.11.1989, հ. 269, էջ 6): Григорян А. Живая плодотворная традиция (Советская музыка, 1981, N 2, с. 118). Чеботарян Г. Полифонический язык А. Хачатуряна, Арам Хачатурян, составитель Г. Геодакян, ред. Р.

Գողթան երգիչներ. Կոմիտաս վարդապետն ու Արամ Խաչատրյանը

ՍԿԻՉԲԸ՝ ԷՁ 25

Степанян, изд. АН Арм. ССР, Е., 1972, с. 85-113. Чеботарян Г. Полифония в балете Арама Хачатуряна «Спартак» («Известия» Академии наук Арм. ССР, N 6, 1959, с. 17-39). Чеботарян Г. Полифония в творчестве Арама Хачатуряна, Е., 1969). Джагацпанян К. Арам Хачатурян и вопрос национального (Арам Хачатурян и музыка XX века, Е., 2003, с. 41-46), Саркисян С. Арам Хачатурян. Научно-справочное издание, Е., 2004) Саркисян С. На рубеже веков. Музыка и ее сферы. Арам Хачатурян и его время, М., 2014, с. 357.

2. Կոմիտաս Վարդապետ, Ուսումնասիրություններ և յօդուածներ, գիրք Ա, Ե., 2005, էջ 93:
3. Գյուղական Գ., Էջեր հայ երաժշտության պատմությունից, Ե., 2009, էջ 121:
4. Տե՛ս Худабашян К. Певцы страны Гохтан, Արամ Խաչատրյանը և XX դարի երաժշտությունը, Ե., 2003, էջ 47-55; Նաև. Худабашян К. Певцы страны Гохтан (Музыкальная Академия, 2005, N 1, с. 144-146):
5. Արամ Խաչատրյան՝ հայ երաժշտական դպրոցի հիմնադիրը (Սովետական արվեստ), 1969, հ. 10, էջ 1-2):
6. «Վիշապագունք» սերունդ: Տե՛ս Աբեղյան Մ., Երկեր, հ. Ե, Ե., 1985, էջ 180: «Վիշապ» ժողովրդի մեջ հին ժամանակներից ի վեր նշանակում է փոթորիկ կամ ամպրոպային ամպ: Տե՛ս Նաև. Աբեղյան Մ., Երկեր, հ. Ե, Ե., 1975, էջ 117:
7. Տե՛ս Հախնազարյան Յ., Գողթան գաւառ (Պատմագրութիւն եվ յուշագրութիւն), Թեհրան, 1991, էջ 18:
8. Հախնազարյան Հ., Գողթան գավառ, Թեհրան, 1991, էջ 14:
9. Տե՛ս Լալայեան Ե., Ազգագրական Հանդէս /կիսամեայ պատկերագրող/ Առաջին տարի, Ա գիրք, Շուշի, տպարան Ա. Մահտեսի-Յակոբեանց, 1895, էջ 19:
10. Հայկական երաժշտութեան մասին. Գործիքներ, ԱՀ 3: Փափագեան Վ., 1898, Գ գիրք, Թիֆլիս, էջ 350-358:
11. Խաչատրյան Ա., Նամակներ, Ե., 1983, էջ 160:
12. Կոմիտաս Վարդապետ, Ուսումնասիրություններ եւ յօդուածներ, գիրք Բ, էջ 59:
13. Կոմիտաս Վարդապետ, Նամակների, Ե., 2009, էջ 209:
14. Տե՛ս Հախնազարյան Հ., Գողթան գավառ, Թեհրան, 1991, էջ 307:
15. Բնորոշումը՝ Նիկողոս Թահմիզյանի:
16. Խաչատրյան Ա., Նամակներ, Ե., 1983, էջ 115:
17. Աբեղյան Մ., Երկեր, հ. Ա, Ե., 1966, էջ 158:
18. Տիգրանով Գ., Հաստատելով սոցիալիստական ռեալիզմի արվեստը (Սովետական արվեստ, 1977, հ. 6, էջ 18):
19. Чеботарян Г. Полифония в балете Арама Хачатуряна «Спартак» («Известия» Академия наук Арм. ССР, 1959, N 6, с. 17-39).
20. «Անահիտ», Ե տարի, թիվ 1-2-3, Փարիզ, 1936, էջ 47, տե՛ս Նաև Կոմիտաս Վարդապետ, Ուսումնասիրություններ եւ յօդուածներ, գիրք Բ, էջ 237:
21. Սովետական Հայաստանի երաժշտությունը. Հոդվածների ժողովածու, Ե., 1973, էջ 146:
22. Կոմիտաս, Երկերի ժողովածու, հ. 5, Ե., 1979, էջ 52:
23. Չուրաբյան Ժ., Մոնոդիան հայ կոմպոզիտորների գործիքային ստեղծագործություններում, Ե., 2014, էջ 136:
24. Խաչատրյան Ա., Նամակներ, Ե., 1983, էջ 126, 203: ●

Ազալի հնգաթիղջը
կամուրջը Գիլան
գետի վրա

Ներքին Ազա և Վերին Ազա գյուղերը, որտեղից սերում է Արամ Խաչատրյանը

Ազա Ներքին գյուղը հիմա Նախիջևանի Օրդուբադի շրջանում է՝ Գիլան գետի ստորին հոսանքում, հարթավայրում, երևան-Բաջու երբեմնի երկաթուղու կայարանի մոտ:

Գյուղում էր գտնվում Սուրբ Առաքյալ եկեղեցին, որը մինչև 20-րդ դարն արդեն ավերակ էր:

Գյուղի հյուսիսարևմտյան մասում կար 14-րդ դարի և ավելի ուշ ժամանակի գերեզմանոց, որտեղ մինչև 20-րդ դարի վերջերը պահպանվել են շուրջ 170 հարթ, քառակուսի և խոյածև տապանաքար: 61 տապանաքարի վրա կար արձանագրություն:

Այդ գյուղում է ծնվել Արամ Խաչատրյանի մայրը՝ Ղուամա Սարկիսովան:

Ազա Վերին գյուղը հիմա Նույնպես Օրդուբադի շրջանում է՝ Արաքսի ձախակողմյա Գիլան վտակի ստորին հոսանքում, ձախ ափին, Օրդուբադ քաղաքից մոտ 17 կմ արևմուտք:

Գյուղը 15-րդ դարում հիմնադրվել է պատմական Ազատ քաղաքատեղիի ավերակների վրա և կազմված է եղել 160-220 տուն հայ բնակչությունից:

Գյուղում պահպանվում են Գիլանի վրա կառուցված (1870-ական թթ.) հինգաջրանի կամուրջը և Սուրբ Աստվածածին եկեղեցու ավերակները: Այդ եկեղեցին՝ հավանաբար հիմնադրված 17-րդ դարում, գտնվում է գյուղի արևմտյան կողմի բարձունքի վրա: Ծեղքված և կիսամշակ քարերով կառուցված, միանավ հորինվածք ունեցող այդ հուշարձանից մնում են միայն նրա արևմտի և ավանդատների հատվածները:

1918 թ. մարտ-հուլիս ամիսներին թուր-

քական զորքը գյուղը ենթարկել է ավերածության ու կողոպուտի: Վերին Ազալի հայ բնակիչները գյուղից վերջնականապես հեռացել են 1988-ին:

Այդ գյուղում է ծնվել Արամ Խաչատրյանի հայրը՝ Եղյա Խաչատրյանը:

Ներքին Ազան և Վերին Ազան իրարից 2 կմ հեռավորությամբ են գտնվում: Գյուղի բնակիչները եկել էին Պարսկահայաստանից՝ 1828-29 թթ.:

Ներքին Ազա և Վերին Ազա գյուղերը հնում գտնվում էին Գողթան գավառի մեջ:

Վերին Ազալի եկեղեցու ավերակը

Հայրենիքը՝ սրտում

Ոսկեդարչևագույն սարերի մեջ ծվարել էր Գողթանի Ազա գյուղը: Տների հարթ տանիքներին ամեն տարի ծաղկում են շողավարդի թփերը: Կիսավեր եկեղեցու պատերի հարևանությամբ այժմ էլ կանգուն է խարխուլ տնակը, որի բաց դռները դողում են քամու պոթոթյունից: Այստեղ են ապրել Արամ Խաչատրյանի նախնիները: Հինգ տարի առաջ նա ինձ պատմեց. «Այցելեցի, տեսա պապերիս երկրամասը: Երկինքն այրտեղ այնպես կապույտ էր, և մեր տան դուռը տխրալի ճռռում էր...»:

«Ձկնորսի երգն» էր նա բերել հայրենիք: Երևանն այդ ժամանակ հայ ժողովրդի համար Վեյմարի դերն էր խաղում: Ոչ մեծ քաղաքում հավաքվել էին հայ մշակույթի ներկայացուցիչներ՝ սփռված աշխարհով մեկ: Եվ նա հայտնվեց երևանում «Ձկնորսի երգով»՝ «Պեպո» ֆիլմից, և չնայած երկար տարիներ հեռվում էր ապրում, բայց նրա

անունը միշտ ժողովրդի շուրթին էր: Դա մի կարծ երգ էր, բայց որքան մոտ ժողովրդի հոգուն:

Մի անգամ նա անկեղծացավ. «Որտեղ էլ լինի հայը, իր հետ վերցնում է կամ հայկական երգը կամ էլ հայի աչքերը»: Նա, ով շրջել էր աշխարհով մեկ իր երգերով և երաժշտությամբ, իր հետ տանում էր հայկական մեղեդիներ և հայի աչքերը: Այդ ժամանակ էլ ասաց. «Պատկերացրու, երբ ստեղծում էի «Ջուրակի կոնցերտը», մտքով և հոգով Գողթանում էի, որտեղ տեսել եմ աստղաթափ՝ երկնքից, որտեղ լսել եմ մորս ձայնը: Իսկ երբ գրել եմ «Երկրորդ սիմֆոնիան», հոգուս խորքում հնչում էր «Որսկան ախպեր» ժողովրդական երգը, մտովի հայ գինվորների կողքին էի, նրանց հետ գնում էի Բեռլին»: Որտեղ էլ ստեղծագործել եմ, աշխարհի որ անկյունում էլ՝ հոգով ինձ հայրենիքում եմ զգում: Այդ զգացողությունն իմ արվեստին կարևորություն է տալիս: Որքան էլ թափառի մարդը, նա մնում է նույն տեղում: Կարծում եմ, երբ ստեղծեցի «Սպարտակ» բալետը, այստեղ չէի: Ինձ զգում էի որպես հայ գլադիատոր ազատության համար մղվող մարտիկների շարքերում: Այդպես էլ պիտի

լինի: Ես պատրաստվում եմ այցելել, հնարավոր է ինձ բերել՝ որպես Կոմիտաս, բայց ես պարտավոր եմ գալ և այստեղ լինել իմ ժողովրդի հետ»:

Այդ գրույցը հինգ տարի առաջ էր: Ես հողված էի պատրաստում նվիրված նրա ծննդյան 70-ամյակին: Այդ առիթով հիշեցի Մարտիրոս Սարյանի խոսքերը. «Ես հինգ հազար տարեկան եմ, և այդպիսի տարիք ունի նաև Արամ Խաչատրյանը: Գեղանկարիչներն իրենց մեջ ներառում են իրենց հայրենիքի կենսագրությունը և պատմությունը, և չպետք է նրանցից հարցնել, թե քանի տարեկան են»:

Այժմ նա մեզ հետ չէ: Ամեն ինչ տեղի ունեցավ այնպես, ինչպես նա էր կանխատեսել: Ինչպես Կոմիտասին, նրան կտեղափոխեն Հայաստան, և նա կամփոփվի այն հողում, որտեղ թաղված է Կոմիտասի աճյունը: Նա նույնն է, ինչ մեր «Որսկան ախպեր» երգը, մեր գլադիատորը Սպարտակի ազատասեր գործի մեջ, մեր հայկական երգը և մեր հայի աչքերը, որի երաժշտությունը նվաճել է աշխարհը...

ՌԱՅՄՅԵԼ ՄՐԱՅՅԱՆ
«ԿՈՍՄՈՒԼԻՍ» (ՈՌԻՍԵՐԵՆ)
6 ՄԱՅԻՍԻ 1978 թ.

Արամ Խաչատրյանի նամակը Աշոտ Սարյանին

Սիրելի Աշոտ.
Շնորհակալություն Ստալինյան մրցանակ ստանալու առթիվ շնորհավորանքների համար:
Իմ այդ մրցանակը (չորրորդ) ինձ ուրախացնում է, որովհետև այն ինչ-որ չափով ինձ համար առաջինն է: Ես մեկնեցնեմ ժամից ավելի երաժշտություն եմ գրել կինոյի համար եւ արդեն կազմել եմ 25 րոպեանոց սյուիտ: Այդ սյուիտը պիտի նվագեն իմ համերգների ժամանակ:
Քո շնորհավորանքը Հայաստանից միակ երաժշտի շնորհավորանքն է՝ չհաշված Արտաշես Խաչատրյանին: Ես հարյուրից ավելի հեռագրեր եմ ստացել եւ բազմաթիվ հեռախոսազանգեր, բայց Հայաստանից ստացել եմ միայն Մարտիրոս Սարյանից, Գուկասյանից, Մայանից, Յոյանից, Արտաշեսից եւ քեզից: Ես այդ մասին ասում եմ, որովհետև իսկական ընկերները իրապես ուրախացել են, քանի որ իմ աշխատանքը կինոյում ճանաչվել է իրատեսական եւ կառավարությունն անհրաժեշտ է համարել այն նշելու:
Քեզ՝ որպես հայկական միության նախագահի, հայտնում եմ, որ ես գրում եմ

հայկական մասսայական երգերի շարք: Ես ցանկանում եմ կատարել իմ խոստումը ժողովրդին (երբ ճանապարհորդում էի Հայաստանում), որ այնպիսի երգեր գրեմ, որպեսզի դրանք հասնեն նրանց: Ես կցանկանայի, որպեսզի դու իմ այդ երգերի մասին պատկերացում ունենայիր:

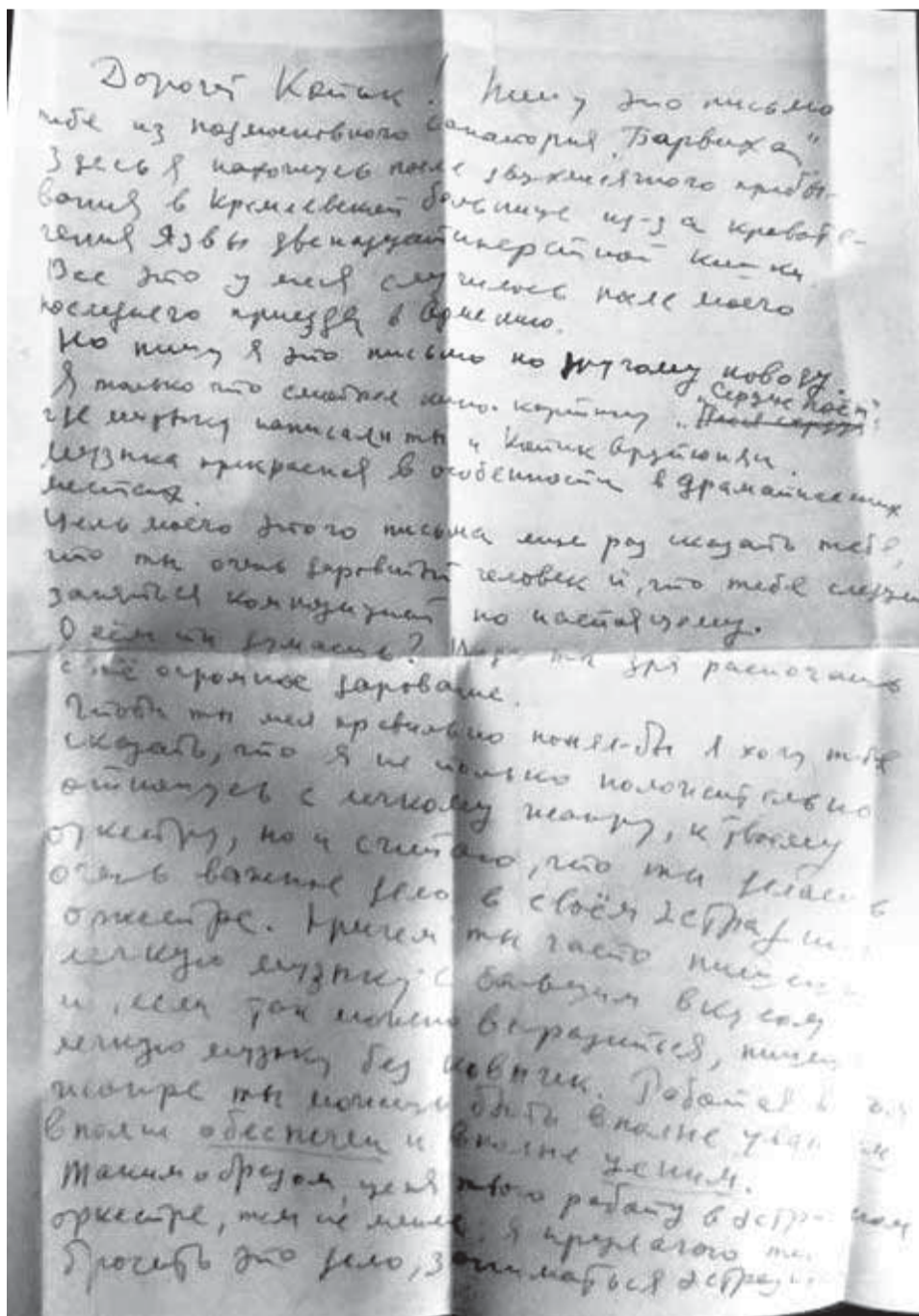

Այստեղ հասարակության, ըստ որում միության քարտուղարության մոտ առայժմ (պատրաստի) իմ երգերը բարձր գնահատական են արժանացել:
Ստամբուլի խոցի պատճառով չի ստացվում, որպեսզի մայիսին Երեւան գամ, բայց աշխատեցի ցանկանում եմ գալ եւ ստեղծագործական հաշվետվություն տալ ժողովրդին: Ես հույս եմ փայփայում, որ Հայաստանի կոմպոզիտորների միությունը այդ գործում եռանդուն մասնակցություն կցուցաբերի եւ կօգնի ինձ այդ համերգի կազմակերպման գործում:

Եթե դու իմ Հայաստան գալը անհրաժեշտություն ես համարում, ապա խնդրում եմ այդ մասին ինձ գրավոր տեղեկացնել:
Ես ցանկանում եմ նաեւ կինոնկարների համար երաժշտություն գրել: Մեագիտի գրել եմ մեծ սիմֆոնիկ ստեղծագործություն, որը պիտի կատարեն Հայաստանի 30-ամյակի առթիվ:
Մեկ անգամ ես ընդունիր իմ երախտագիտությունը եւ ամենաբարի ցանկությունները:

1 ԱՊՐԻԼԻ 1950 Թ., ՄՍՍԿՎԱ

Արամ Խաչատրյանի նամակը Կոնստանտին Օրբելյանին

Արամ Խաչատրյանը Տաթևիկ Մազանդարյանի մասին

Թանկագին Տաթևիկ
Ինչո՞ւ եմ ես քեզ այդքան սիրում:
Քո մեծ տաղանդի, համակրելի անձ լինելու, արվեստում շատ բան արած լինելու համար:
ԱՐԱՍ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ, 1973 Թ.

Համո Մահյանը Արամ Խաչատրյանի մասին

Ես մեր փոքրության առաջապելի մեծ հերքումը եղավ, մեծերի հետ չափվելու խորհուրդը եղավ փոքրաթիվ մեր ժողովրդի: Նա մեր ապրելու կորովը, մեր ոգորումների կանչը, մեր դարավոր հառաչանքն ու մեր տիրության ճիշդ թարգմանեց այս

մուրակի բոլոր մարդկանց հասկանալի մի լեզվով - հնչյունների կախարդական լեզվով... Դարձավ քաղաքակրթության մեր վկայականը և սահման ու պատնեշ չճանաչող մեր անգիր անձնագիրը հավիտենության մեջ՝ մշտական գրանցումով:
Նա իր հանճարեղ ստեղծագործությամբ բոլոր սերունդների երաժիշտներին ու դպրության մշակներին ցույց տվեց մեզ աշխարհամեջ հանելու և աշխարհն արվեստով նվաճելու միակ ու ճշմարիտ ճանապարհը:
ՀԱՍՏ ՍԱՀՅԱՆ

Խաչատրյանական օրհնությունը...

Կյանքիս աստեղային պահերից է Արամ Խաչատրյանի հետ հանդիպումը Կոմիտասի անվան կոնսերվատորիայում: Այդ օրերին մեծ կոմպոզիտորին «իրարից խլում» էին Կոմպոզիտորների միությունը, տարբեր երաժշտական հաստատություններ, անվանի գործիչներ... Հավաքվել էինք մի լսարանում: Նախ ցանկացավ ծանոթանալ կոմպոզիտորական բաժնի որևէ ուսանողի հետ: Ինձ ներկայացրին: Հարցրեց, թե ի՞նչ հարմոնիստ եմ սիրում: Տրամադրությունս, բնականաբար, տոնական էր, և դաշնամուրով նվագեցի այսպես կոչված «Խաչատրյանական հարմոնիան»: «Չարաճճիությունս» կարծես թե դուր եկավ, համեմայն դեպ, ժպտալով շարունակեց «քննությունը»: Վարպետը դիմեց դաշնակահարներին: Հուզված ուսանողները իրար «գիշում» էին դաշնամուրը, վերջապես մոտեցավ Ռուզան Հովսեփյանը և նվագեց. չեմ հիշում, հավանաբար Լիստի Էտյուդներից մեկը: Ա. Խաչատրյանը քաջալերեց շնորհալի դաշնակահարուհուն և նշեց, որ բացի կատարողական տեխնիկայից, որն անհրաժեշտ է, հարկավոր է դաշնամուրը «երգեցնել»... Լսարանում էր նաև տեսական բաժնի սան Գրիգոր Դանիելյանը, ով մինչև այդ սովորում էր հայտնի ջութակահար ժան Տեր-Մերկերյանի դասարանում: Գրիգորը դեռ այն ժամանակ աչքի էր ընկնում ուրույն մտածելակերպով և հումորով: Չգիտեմ Ա. Խաչատրյանի ակննչին հասավ թե ոչ, բայց Գրիգորը կատակեց՝ «Երեք դյուցազուն, երեքն էլ Խաչատրյան»: Կոնսերվատորիայի պրոռեկտորն էլ էր Խաչատրյան, ես էլ:

տակի հարմոնիան», որը չլուծվելով, ամպի պես մտում է կախված երկնքից: Սակայն Գրիգորը ավելացրեց, թե, այնուամենայնիվ, նախապատվությունը տալիս է Յոհաննես Բրամսի երաժշտությանը, աշխարհընկալմանը:

Արամ Խաչատրյանը կոմպոզիտորներին պայմանականորեն բաժանեց երկու խմբի՝ զգացմունքային (Էմոցիոնալ) և բանական (ինտելեկտուալ): Բարձր գնահատելով մեծ գերմանացուն, Ա. Խաչատրյանը հայտնեց, որ Բրամսի ժամանակը դեռ կգա: Հրաժեշտին Խաչատրյանը սեղմեց Գրիգորի ձեռքը՝ մեծ ապագայի ակնկալիքով և ավելացրեց. «Ես հպարտ եմ, որ հայ ժողովուրդը նման զավակ ունի»:

Մեծ կոմպոզիտորի խոսքերը պարտավորեցնող էին: Թե որքանով Գրիգորն արդարացրեց այդ վստահությունը, կարելի է դատել ապագայի իր գործունեությամբ: Դանիելյանը գերազանցությամբ ավարտեց կոնսերվատորիայի երաժշտագիտական բաժինը (դիպլոմային աշխատանքն էր Բրամսի «Գերմանական ռեքվիեմը»), ավարտեց նաև օպերային սիմֆոնիկ դիրիժորության բաժինը, գերազանցությամբ ավարտեց նաև Մոսկվայի Չայկովսկու անվան կոնսերվատորիայի ասպիրանտուրան՝ աշխարհահռչակ դիրիժոր Գենարի Ռոժդենսովսկուց ղեկավարությամբ: Այժմ Գրիգորը դարձել է Դանիել Երաժիշտ, հիմնադրել է (առաջինը Հայաստանում) հնագույն երաժշտության երեք անսամբլ, հյուրախաղերով հանդես է եկել տարբեր երկրներում, միջազգային փառատոներում, բազմաձայնել է շարականներ, տաղեր, գանձեր, հորինել երգեր, ծայնագրել սկավառակներ, որոնք լույս են տեսել ԱՄՆ-ում, Ֆրանսիայում և այլուր:

Դանիել Երաժիշտը հեղինակ է բազմաթիվ հոդվածների, էսսեների՝ «Հայկական հանրագիտարանում», «Հայաստանի Հանրապետություն», «Ազգ», նաև արտասահմանյան թերթերում, «Արվեստ», «Էմիլի-ծին», «Հայ արվեստ» և այլ հանդեսներում: Ներկայումս Դանիել Երաժիշտը դասավանդում է Նույն կոնսերվատորիայում, որտեղ տեղի է ունեցել հիշյալ նվիրական հանդիպումը մեծ Խաչատրյանի հետ:

Արամ Խաչատրյանի գուշակությունն ասես իր արձագանքը գտավ Վազգեն Վեհափառ Հայրապետի օրհնության մեջ, որում կաթողիկոսը մաղթում էր Գրիգորի ղեկավարած (հիմնադրած) «Շարականին»՝ գործունեություն ծավալել աշխարհով մեկ՝ «ի պանծացումն հայ ոգեկանության»:
**ԱՐՅՈՒՆ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ, ԿՈՄՊՈԶԻՏՈՐ,
«ՀԱՅ ԱՐՎԵՍՏ» ՄՍԿՎՈՒԹՅՈՒՆ
ՀԱՆՂԵՍ, 2003 Թ.**

Հայաստանի կոմկուսի առաջին քարտուղար Սուրեն Թովմասյանի մասին

Ե. Ա. ՀՈՎՀԱՆ-ՆԻՍՅԱՆԻ ԳՐԱԾ ԼԱՍՏԱԿԻՑ

Օրերս ինձ այցելեց ընկ. Թովմասյանը և 8 ժամ նստած էր ինձ մոտ. եր. ժ. 6-ից մինչև գիշերվա 2-ը: Մենք երկուսով էինք մինչև գիշերվա 12-ը, հետո «Բորիս Գորոնովից» եկավ Լիևա Վլադ. ու միացավ մեր զրույցին: Նրա հետ խոսեցինք շատ բաներից և ամեն ինչի մասին: Խոսեցինք քո բալետի մասին: Ես նրան ասացի, թե ինչպես է բեմադրված քո բալետը, ասացի, որ Արթուրովը չի կարող բալետներ բեմադրել: Տեսակետ հայտնեցի, որ անհրաժեշտ է մեկնումեկին հրավիրել մաքրելու և շտկելու: Եթե դու գտնում ես, որ անհրաժեշտություն կա դրսից ինչ-որ մեկին հրավիրելու, համարձակ ընդունելություն ինդրիր և օգնություն պահանջիր:

Թեզ և քո երաժշտությունը երաշխավորեցի և բարձր գնահատեցի, ուստի քո այցելության համար հող նախապատրաստված է:

26 ՓԵՏՐՎԱՐԻ, 1957 Թ., ՄՍՍԿՎԱ

Радость встречи

Недавно в Москве в Доме композиторов состоялось выступление Государственного камерного ансамбля Армянской филармонии.

Рождение этого ансамбля не случайно. Это результат высокого уровня музыкальной культуры республики.

Камерная музыка – одна из вершин музыки вообще, и для того, чтобы организовать камерный ансамбль, требуется не просто наличие отличных профессионалов-энтузиастов, но музыкантов с яркой индивидуальностью. Ведь в камерном ансамбле каждый музыкант «на виду», каждый голос чрезвычайно ответственен, здесь не может быть никаких случайностей. И только при условии высокой музыкальной культуры Армении, при наличии трех симфонических оркестров можно было создать такой камерный ансамбль. Выступление его я слушал с чувством большого удовлетворения и гордости.

Об исполнительском искусстве ансамбля можно писать много. Я же хочу поделиться лишь своими впечатлениями о нем, его репертуаре. Высокое мастерство, большая музыкальность, филигранная отделка каждой партии, большой темперамент исполнителей, – вот его отличительные качества. Они проявляются необычайно ярко и очевидно каждому слушателю.

Руководитель ансамбля Зарэ Саакянц – талантливый и серьезный музыкант. В нем все говорит о том, что это человек, одержимый музыкой. Я не мог не заметить его внутреннего беспокойства и какой-то творческой тревоги. Большая требовательность З. Саакянца к себе и своему коллективу – залог успехов и движения вперед. Ансамбль отлично исполнил Симфониетту А. Арутюняна, Вторую симфонию Э. Хагагортыана и песни Комитаса.

ԱՐԱՄ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ, ԿՈՄՓՈԶԻՏՈՐ «ԿՈՄՄՈՆԻՍՏ», (ԵՐԵՎԱՆ), 1966 Գ., 14 ԴԵԿԱԲՐՅԱ

Սուրեն Թովմասյանին

7 ՀՈՎՏԵՄԲԵՐԻ 1959 Թ., ՄՍՍԿՎԱ

Թանկագին Սուրեն Հակոբովիչ Վարդուց ի վեր պահանջ ունեի Ձեզ գրելու և որպես հանրապետության ղեկավարի, և որպես մարդու, բարեկամի: Ես այնպես որոշակի հիշում եմ մեկ տարի առաջ մեր հանդիպումները, հիշում եմ հաճույքով և բավարարվածությամբ: Չունեմ ոչ մի խնդրանք: Թեև այժմ ես հիվանդանոցում եմ, սակայն դա էլ չէ Ձեզ գրելու պատճառը:

Առաջին հերթին ուզում եմ Ձեզ հայտնել, որ Լեւինյան մրցանակի արժանանալուց հետո ես գրել եմ մի նոր ստեղծագործություն: Դա մեծ պոեմ է ջութակի և նվագախմբի համար: Ստեղծագործությունը վառ հայկական բնույթ ունի և նույնիսկ նրանում, մյուս մեղեդիների կողքին, հնչում է «Յարս պոեմ» ժողովրդական մեղեդին, հայերեն ճիշտ եմ գրել: Սա այնքան էլ մեծ ստեղծագործություն չէ, բայց գտնում եմ, որ դա իմ պատասխանն է բարձր պարզակին:

Ընթացքի մեջ է ևս մի քանի գործիքային ստեղծագործություն: Բայց սիրելի Սուրեն Հակոբովիչ, ես արդեն այն տարիքում եմ, երբ անհրաժեշտ է շտապել: Կարող եմ մեռնել և այդպես էլ օպերա չգրել: Ես պարտավոր եմ գրել օպերա: Հիմա դեռ երկու թեմա ունեմ «Սայաթ-Նովա» և «Բաքվի 26 կոմիսարները»:

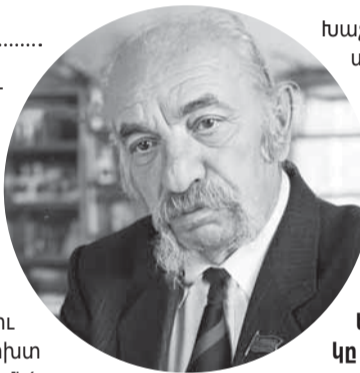
Շատ կուզենայի իմանալ, բացարձակապես բոլորովին ոչ պաշտոնապես, ուղղակի իբրև ապագա ունկնդրի, Ձեր կարծիքը: «26»-ի լիբրետոն անհրաժեշտ է կազմել այնպես, որ դա լինի լավատեսական ողբերգություն: Կոմիսարները պետք է լինեն առաջին մեկ կամ երկու պատկերներում: Մյուսներում պետք է պատմվի կոմիսարների գործերի մասին: Օպերայի հերոսը պիտի լինի բաքվեցի մի բանվոր: Օպերան կարող է սկսվել, օրինակ, Նոր տարվա տոնահամբույթով:

Ուզում եմ ասել, որ բեմական իրավիճակներն անհրաժեշտ է լուծել համարձակորեն և հաշվի առնել ժանրի յուրահատկությունները: Օպերան իմ առաջնային խոհերի

Հանդիպում Արամ Խաչատրյանի հետ

ՍԵՐՈ ԽԱՆՉԱՐՅԱՆ

Արամ Խաչատրյանին առաջին անգամ հանդիպել եմ 1948 թվականին, Երևանում: Մեր Գողթանի հայերին բնորոշ թուխ դեմք ունեւ, խիտ ու անհնազանդ մազեր, որ երբեք չէն թափվում: Նրա կազմն ու կեցվածքն արիական-խորհրտ էր: Ավելի շուտ նա ինձ վրա մեծ գործակարի տպավորություն թողեց:

Բայց մի՞թե գորավար չէր: Եր: Նրա բանակները երաժշտական արվեստի երկնառաք գնդեր էին, որոնցով և նա աշխարհներ կվաճեց:

Երևանում որոնել էր ինձ: Հանդիպեցինք: Ասաց:

– Ուզում եմ գնալ Չանգեզուր: Այդ նպատակով եմ եկել Մոսկվայից: Ձեր հայրենիքում կարո՞ղ եմ ժողովրդական երգեր գտնել: Ինձ ասում են, թե Չանգեզուրում ժողովրդական երգեր չկան:

– Ձեր խորհրդատուները, ըստ երևույթին, իրականությանն անտեղյակ են, – ասացի նրան: – Հենց միայն Չանգեզուրյան հորովելային երգարվեստը մի ամբողջ աշխարհ է: Անթիվ-անհամար են նաև կատակային, կենցաղային, սիրո, սգո երգերն ու մեղեդիները:

Մենք երկար զրուցեցինք: Ես տեսա, որ Խաչատրյանի համար Չանգեզուրը անծանոթ առասպել է, չհաշված աշխարհ և որ նա ձգտում է այդ աշխարհի անարատ ոգուն անչլելու: Նա ցանկացավ, որ ես ուղեկցեմ իրեն: Համաձայնեցի սիրով: Սակայն, չգիտեմ ինչու, չստացվեց:

Նա Չանգեզուրի երգասացների հասցեները խնդրեց ինձնից: Իմացածիս չափ տվի: Ասացի՝ աշխատեցեք գեղուկ կանանց ու տղամարդկանց հետ առնչվել, նրանք տակավին հեթանոսական ժամանակների երգեր են պահպանել: Նրան տվի նաև մորս հասցեն, որ այդ օրերին Գորիսում էր: Մայրս լավ էր ճանաչում տեղական երգասացերին:

Չեմ հիշում, թե քանի օր էր անցել մեր այդ հանդիպումից, երբ նրան նորից տեսա: Թաթուլ Ալթունյանն ինձ հրավիրել էր իր երգչախմբի պարապմունքին: – Արի, գործից հետո կգնանք մի դուքան...

Պարապմունքը տեղի էր ունենում Արվյան պողոտայի կոլտուրայի հին տանը, դա առաջին հարկի մի մեծ սենյակում:

Ալթունյանն արդեն պարապմունքն սկսել էր, երբ դռները շրխկոցով բացվեցին ու հաստատուն քայլերով ներս մտավ Արամ

Խաչատրյանը, հետը բանաստեղծ Աշոտ Գրաշին: Նա սեղմեց իմ ու Ալթունյանի ձեռքերը, խոնարհ գլուխ տվեց երգչախմբին: Դռնալույծ Ալթունյանին, խանդավառ ասաց:

– Թաթուլ ջան, եթե կարելի է, փորձո՞ւ մի փոքր ընդհատիր: Չանգեզուրից երգեր եմ բերել, դրանցից մեկը կատարենք, տեսնենք ինչ է ստացվել: Չանգեզուրը ժողովրդական երգի, հարակապես երաժշտության շտեմարան է, որ անարդար մոռացված է:

Նա մոտեցավ դաշնամուրին ու սկսեց նվագել Գորիսում հենց նոր ստեղծած իր երգերից մեկը: Ես ուրախանալով նկատեցի, որ նա Գորիսում վստահելի ու հորդ արշուրի է հանդիպել: Երգը մեր լեռների հին մեղեդիներից էր, սակայն խնամքով մշակած, դարերից եկող դառնությունը միջից հանած:

– Այս երգն անվանեցի «Գարուն Երևան», – ասաց Խաչատրյանը: – Տեքստը Գրաշունն է: Չիրտնեք, եթե մեջը պատերազմական երանգ լինի: Դա անցողիկ է, հենց այնպես...

Նա շարունակեց ներշնչված նվագել ու մեղմ երգել: Ինձ թվաց, թե ես լսում եմ իմ մեծ տատի օրորոցայինը, զգում հեթանոս պապերիս ոգին:

– Դե, աղջիկներ, – ասաց նա խմբին, – հետս դնո՞ւնք: Սկսեցինք: – Գարուն Երևան, սիրուն Երևան...

Այսպես մի քանի անգամ: Ալթունյանը երգի տեքստը կարդաց բարձրաձայն և երկուսով՝ ինքն ու Արամ Խաչատրյանը, դա սովորեցրին խմբին: Շուտով բոլորն սկսեցին երգել: Այնքան ազգային ու հարազատ էր այդ մեղեդին, որ ընկալվեց շատ շուտ:

Խաչատրյանն ինձ ասաց:

– Դուք իրավացի եք, սիրելիս, Չանգեզուրը ժողովրդական երգի շտեմարան է: Կան կույր ու խուլ մարդիկ, որ դա չեն տեսնում, չեն լսում: Խիստ գոհ եմ իմ այս ուղևորությունից:

Շուտով նրա այդ մի երգը ևս դարձավ հայրության հարազատ նշխարներից մեկը: Հետագայում դա ես լսեցի Տյունենում, Կալինինգրադում, Ղարաբաղում, Եվրոպայում:

Մյուս անգամ Արամ Խաչատրյանին հանդիպեցի 1954 թվին, Մոսկվայի Կրեմլում: Միության գործերի երկրորդ համագումարն էր: Ես էլ էի պատգամավոր: Համագումարից հետո մեզ մեծ ճաշկերպյոջ տվին Գեորգիանյան սրահում: Այդտեղ էր նաև Արամ Խաչատրյանը:

Գիշերվա կեսն էր, բայց մարդիկ դեռ կերուխում էին անում: Չվարճանում: Խա-

տարկան է: Մտածում եմ նաև Հայաստանի 40-ամյակի մասին: Ի՞նչ գրեմ: Ուզում եմ մի բան գրել մեր ականավոր կատարողների՝ Լիսիցյանի, Չառա Դյուլխանովայի, Տաթևիկ Սազանդարյանի, Գոհար Գասպարյանի համար: Դեռ չեմ գրել, բայց դրանք պետք է լինեն հայրենասիրական երգեր կամ արի-ոգո հայրենիքի մասին:

Այս ոլորտում ինձ համար շատ բարդ է ստեղծագործել, որովհետև ես հանդիսավոր երաժշտություն շատ եմ գրել, մասնավորապես մեր տասնօրյակի համար «Ցնծության ձոնը»:

Ի դեպ, առիթից օգտվելով ասեմ, որ հայկական տասնօրյակից հետո ինձ չիրավորեցին անգամ երգափակիչ պաշտոնական խնջույքին, որտեղ ես, իրավամբ, կարող էի կենսաց ակնկալել: Ներողամիտ կլինեք: Բայց մենք՝ արվեստի մարդիկ, շատ դյուրագգաց ենք նման հարցերում: Հայաստանի մշակույթի նախարարության շնորհակալագիրը ես ստացա միայն երկու ամիս անց:

Չէի ուզի այս թեմային անդրադառնալ, բայց այսպես ստացվեց, իսկ եթե ստացվել է, ապա պիտի խնդրեմ, սիրելի Սուրեն Հակոբովիչ, չբար-

չատրյանը հեռվից տեսավ ինձ ու ձեռքով արեց: Այդտեղ եղած բոլոր հայերս հավաքվեցինք նրա գլխին: Նա ասաց, թե ինքը բալետային մի գործ է ստեղծել՝ պատմական թեմայով: Հարցրեց:

– Ես իմ բալետի հիմքը դարձրել եմ առասպելական Սպարտակը, ի՞նչ կասեք:

Բոլորն աղմուկով հավանություն տվին:

Այս բալետը համաշխարհային համբավի արժանացավ: Իրոք դա հանճարեղ երկ է, մարդկային հոգու մեծ շերտության պոռթկումների, մարդու ազատության ձգտման փորձրիկ: Ամեն անգամ, երբ ես լսում կամ դիտում եմ «Սպարտակը», հպարտանում եմ այն բանով, որ Խաչատրյանն այս անգամ էլ աստվածաշունչ երանգներ է քաղել հարազատ հայ ժողովրդի երաժշտության անսպառ ակունքներից: «Սպարտակի» ոգին մարդու անընկճում համարձակությունն է ձգտում դեպի ազատ ոգով ու անկաշկանդ թռիչքով ապրելու գուցե թե երբեք չիրականացվող երազանքը: Այդ բալետում տիրապետող մարդու հոգու գեղեցկության ծայրն է, նրա հզորությունը:

...1970 թվականի մայիսի քսանութն էր: Մոսկվայում էի, պիտի մեկնեի Բեռլին: Ապրում էի «Մինսկ» հյուրանոցում: Մի օր սեղանիս նամակ գտա. «Հարգելի...», կոմպոզիտոր Արամ Իյիչ Խաչատրյանը Ձեզ շատ է խնդրում զանգահարել իրեն: Ձեզ մի խնդրանք ունի՝ կապված Ձեր ԳԴՀ մեկնելու հետ... Ձեզ գանգ տալը նրա համար շատ դժվար է, քանի որ նրա ամառանոցային հեռախոսը շատ վատ է աշխատում: Նա շատ է խնդրում Ձեզ, որ իրեն գանգ տաք:

Անչափ ուրախացա: Ինձ համար մեծ պատիվ էր մեծ կոմպոզիտորի հետ մեկ անգամ ևս առնչվել: Իմ զանգին պատասխանեց թափշե, ծանոթ, սիրելի ծայրը: Շտապեցի առաջինը բարևել:

– Բարև Ձեզ, Արամ Իյիչ, ինչպե՞ս եք:

– Լավ եմ, – զվարթ պատասխանեց նա: – Շնորհակալություն, բարեկամ, որ խնդրանքս կատարեցիք ու զանգ տվիք: Դուք միշտ բարի եք: Ինչպե՞ս է հարազատ Չանգեզուրը:

– Ձեզ չի մոռանում, – ասացի:

Մտովի հաճախ եմ լինում Չանգեզուրում: Է՛, ինչ ասեմ, եղբայրս, արդեն ծերացել եմ: Ես մի համեստ խնդրանք ունեմ, մի ծանրոց պիտի տամ ձեզ, որ տանեք Բեռլին, իմ մի ընկերուհուն տաք: Նա թարգմանչուհի է, ռուս գերմանացու կին՝ Ռիթա Բրաուն: Ես նրան շատ եմ պարտական: Վերջերս Բեռլինում ես հիվանդացա ու քառասունհինգ օր պատկեցի հիվանդանոցում: Այդ կիևը շատ օգնեց ինձ, շա՛մ:

– Ուրեմն, ողջ հայ ժողովուրդն է այդ ազնվական տիկնոջը պարտական: Նաև, ինչ խոսք, մարդկությունը, – ասացի ես: – Ձեր հիվանդության մասին ես լսել եմ ու շատ վշտացել: Լավ է, որ լիովին ապաքինվել եք: – Այո՛, հիմա արդեն ինձ լավ եմ զգում: Դուք չե՞ք մերժի իմ խնդրանքը:

– Ամենայն սիրով կկատարեմ Ձեր հանձնարարությունը:

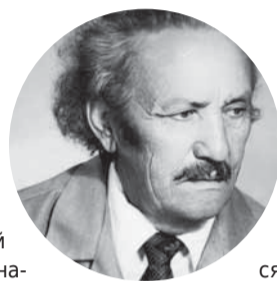
կանալ ինձ վրա, այլ փորձել մարդկայնորեն հասկանալ: Ս տ ե ղ ծ ա գ ո ծ է լ հայրենիքի, ժողովրդի համար՝ իմ սրբազան պարտքն է: Աջակցել մեր տասնորյակին՝ դարձյալ իմ սրբազան պարտքն է: Բայց իմ շուրջը բոլորն արժանացան շնորհակալությունների ու խրախուսանքների, իսկ ինձ տառաջիորեն անզամ չընդգրկեցին Հայկական ՍՍՌ մշակույթի նախարարության ուշադրության շրջանակների մեջ: Եվս մեկ անգամ ներող կլինեք շեղման համար: Վերադառնալով 40-ամյակին նվիրված հայրենասիրական վոկալ շարքին: Պիտի ասեմ, որ տեքստեր են փնտրում: Ռուսերեն պիտի գրեմ: Այն նպատակով, որ երգերը (եթե հաջող ստացվեն) կատարվեն և հանրապետությունից դուրս: Իմ երրորդ մտորումը կապված է հիմնականում հայ երիտասարդ կոմպոզիտորների հետ, որոնք առաջատար դիրք են գրավում ողջ հորիզոնային միության երիտասար-

դության մեջ: Հոկտեմբերյան տոներից հետո նախատեսում եմ գալ Հայաստան: Այս անգամ մտադիր եմ մի քանի համերգ տալ Երևանում, Լենինականում, և որ ամենակարևորն է, հանդես գալ ընտրողների առջև: Ուզում եմ զեկուցել իմ և՛ պատգամավորական, և՛ կոմպոզիտորական գործունեության մասին: Առաջնային խնդիրներիցս մեկն եմ համարում հանդիպումն ու գրույցը երիտասարդության հետ: Հիմա անհրաժեշտ է գիտակցելու ամրապնդել մեր երաժշտության նվաճումները և գործն առաջ մղել: Մեր երիտասարդության մեջ կան նախորդների փորձն ընդհանրացնելու ունակ և առաջադեմ անհատներ, որոնք նոր խնդիրներ են առաջադրում: Ժողովրդի երաժշտական մշակույթի զարգացումը հսկայական գործ է, որում երիտասարդությունը պիտի եռանդուն մասնակցություն ցուցաբերի: Ես նկատի ունեմ մշակույթի համալսարանները, ինքնա-

գործունեությունը և այլն: Ընտրողներիս համար ես ընկ. Քոչինյանից չուզուներ խողովակներ եմ խնդրել: Խնդրել եմ ոչ թե հանրապետության, այլ նրա ֆոնդերից դուրս: Իմ խնդրանքը ընկ. Քոչինյանը բավարարել է, և Հայաստանի պետականը 1960 թ. նախատեսվող ֆոնդերից դուրս 933 տոննա խողովակ է ստացել հատուկ Հոկտեմբերյանի շրջանի համար: Զգիտեմ ճիշտ եմ վարվել, թե ոչ: Ես անկեղծորեն ջանացել եմ: Ինձ ընկ. Քոչինյանի ապարատում ասացին, որ խողովակները հանրապետության ֆոնդերից դուրս են: Եթե որևէ անճշտություն եմ թույլ տվել, ասեք ինձ, խնդրում եմ: Սիրելի Սուրեն Հակոբովիչ, ընդունեք իմ սրտագին ողջույնը և ներքե Ձեր ժամանակը վատնելու համար: Հանդիպման ժամանակ կուզեի լսել Ձեր կարծիքը 26 կոմիտեի թեմայով օպերա գրելու մասին: **ՁԵՐ՝ ԱՐԱՍ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ**

Տպավորություններ՝ Արամ Խաչատրյանի սյունիքյան այցից

Люблю мою родину, ее природу, красоту, прохладу, аромат. Люблю свой талантливый на-

кому принадлежит идея архитектурного оформления родников по всей стране: в любом селении встречаются прекрасные фонтаны и источники. В этой трогательной заботе об источниках нашло выражение большое, глубокое чувство народа.

И не только люблю. Чувствую потребность в ней, тоскую по ней и воспеваю ее. Не представляю мое физическое существование, мое творческое развитие без моей родины, без тесной связи с ней. Поэтому, будучи родом из Тифлиса, сорок лет своей жизни прожив в Москве, я стараюсь каждый год бывать в родной Армении, встречаться со своим народом и отчитываться перед ним в своей деятельности. Художник, который оторвался от своего народа, своей Родины, обречен на гибель.

Во время поездки по Армении состоялись встречи с колхозниками, с героями Отечественной войны, рабочими, шахтерами, студентами. Пришлось слышать много песен и плясок в исполнении народных певцов, музыкантов и плясунюв.

В Зангезуре я слышал произведения ашуга Ашота, которым справедливо гордятся его земляки. Это чрезвычайно даровитый композитор-мелодист, сочинивший множество песен.

На встречах с народом удалось слышать немало других музыкантов. Эти встречи были обычно чем-то вроде диспута-концерта.

Свои выступления я заканчивал музыкой. Играл танцы из «Гаянэ», те, в которых использованы народные мелодии, играл детские пьесы для фортепиано, пел свои песни, в том числе и написанные во время поездки. Для меня было большой радостью узнать о популярности в народе песни из кинофильма «Пэпо».

Некоторые слушатели удивлялись, что у этой песни есть автор, они часто считали ее народной.

Иногда встречи заканчивались пением Государственного гимна Армении. В это время я чувствовал себя самым счастливым человеком на земле и проникался чувством глубокой благодарности к нашему народу.

Мне удалось после поездки по Армении также написать четыре песни. Первая - «Песня о Родине», написанная для 4-голосного хора с сопровождением большого симфонического оркестра. Вторая - «Песня об Ереване», предназначенная для ансамбля песни и пляски. Третья песня - о товарище Микояне и четвертая - о 30-летию комсомола.

АРАМ ХАЧАТУРЯН

Нужно горячо благодарить тех,

Մոսկվայից վաթսուն կիլոմետր հեռու եմ ապրում,- ասաց նա: - Հեռախոս վատ է աշխատում: Այս երկու օրը ես կպատրաստեմ նվերները: Ո՞ր հյուրանոցում եք, «Միլսկո՞ւմ»: Գորկու փողոցում է, մեր տնից ոչ հեռու: Ես փոստի մոտ եմ ապրում: Գիտեմ, որ մեկնելու եք հունիսի մեկին ժամը 12-ն անց 10 րոպեին: Ես ծանրոցը ձեզ կհասցնեմ 30-ին կամ վաղն առավոտյան: Ռիթա Բրաունը Բեռլինում ձեր ուղեկցուհի-թարգմանիչը կլինի: Ես կտամ նրա հեռախոսի համարը, եթե նա չգա ձեզ դիմավորելու, դո՛ւք գանգ կտաք նրան: Բայց անսպասան նա՝ էլ լինելու ձեր թարգմանիչը: Իմ պատվերը հո ձեզ ներդրություն չի՞ լինի:

ինձ հաղորդակից արել հայոց երգի նշխար-մեռնիկն, Գողթանի երգարվեստի հրաշքին: Իմ նախասկիզբը, այդպիսով, Գողթանից է: Դուք եղե՞լ եք այդ կողմերում: - Շատ անգամ,- ասացի: - Որ գնում ենք Մեղրի, ձեր գյուղի միջով ու ձեր կամրջով ենք անցնում: - Իմ հայրն այնտեղ պապենական տուն է ունեցել: Տեսնես, մու՞ւմ է: - Մնում է՝ գեղեցիկ ու կանգուն: Ձեր գյուղացիները շատ անգամ են ինձ ցույց տվել: Պահում են աչքի լուսի պես: - Ա՛խ, հա՛, հիշեցի, - խանդավառվեց Խաչատրյանը: - Ախր իմ հոր ու պապերի գյուղը՝ Վերին Ազան, դուք նկարագրել եք ձեր «Միսիթարում»: Մե՞ծ գյուղ է: - Առաջ՝ այո՛: Մինչև 1918 թիվը 500 տուն էր: Հիմա երեսուն տուն հայեր հագիվ կան: - Անուն «ազատ» բառի՞ց է,- հարցրեց նա: - Հավանական է, ասացի: - Ձեր Վերին ու Ներքին Ազա գյուղերի տարածքում միջնադարում Ազատ անունով հայոց խոշոր քաղաք է եղել: Այնտեղ խաչքարեր են տեսել՝ մի-մի սիմֆոնիա, այո՛, քարե սիմֆոնիա: Ձեր գետի անունն Ազատ Գիրան է, որ հենց ձեր գյուղի մոտ թափվում է Արաքսը: Գրիգոր Ղափանցյանն ասում է, թե Ազա գյուղը հայերիս բնօրնաներից է, հիշատակվում է մեր թվարկությունից առաջ 14-րդ դարում: - Այդքան հի՞ն: - Խաչատրյանը մի տեսակ տխրեց: - Այս աշնանը գալու եմ Երևան: Ինձ կտանե՞ք Գողթան: - Սիրո՞վ: * * *

գուց ծնված այդ զարթոնքը՝ իբրև կենարար ոգի, որին ողջունեցին ինչպես հայրենի տանը, այնպես էլ ռուսական հողում, արվեստների օջախ Իտալիայում, հին առասպելների հայրենիք Հնդկաստանում: Ամեն տեղ այդ համամարդկային մեծությունը իր տունն ուներ, ուր մտնում էր իր հայրենի Գողթանի հեթանոսական բույրերով, «Սպարտակի» ազատատենչ ոգով, «Որսկան ախպոր» տխրաթախիժ և հենց այդ քնքուշ տխրությամբ էլ մարդուն վեհացնող էությունը: Մեծերի մահը ոչ միայն խոր կսկիծ ու ափսոսանք է պատճառում, այլև անմեկնելի մի ահ՝ ինչպես լինում է առաջին անգամ արևի խավարումը տեսնողի հետ: Բայց այդ ահը հեռացնում, խավարը լուսավորում է հենց ինքը՝ կյանքից հեռացածը՝ իր թողած լույսով ու ճառագու՜մով: Այո, կան կորուստներ, որ արևի խավարմանն են նման, որը տևում է շատ կարճ պահ միայն: Հետո բացվում է սքանչելի առավոտը:

Արամ Խաչատրյանը, լինելով Գողթան աշխարհի, հայ բանաստեղծության և երաժշտության այդ հեթանոսական տան շառավիղը, դեռ պատանի հասակից իր համար ուսուցիչ ընտրեց իր ժողովրդի երաժշտությունը, որդեգրեց ռուսական մեծ արվեստի գործունեությունը՝ դառնալով մարդկության սիրելի, մարդկության մեծ բարեկամը: Նրա նշանաբանը մարդուն ծառայելն էր, նպատակը՝ մարդասիրության ջանք բարձր պահելը, ինչպես իր մեծ նախնիներն էին անում:

Մայիսի երեսունին գանգ տվի նրան: Պատասխանեց հայերեն: Ծանրոցը պատրաստ է: Երեկ Բրաունի հեռախոսը գրեցի՞ք: Խնդրում եմ կրկնեք: * * *

Կան մեծություններ, որոնց համար մահը սահմանված է որպես անմահություն: Մեծերի մահը նման է արևի մայր մտնելուն. լուսաբացին դու նորից կտեսնես արևը՝ իր նախկին զորությամբ ու կենսունակությամբ: Նման մեծերից է հայ ժողովրդի հանճարեղ գավակ, կոմպոզիտոր Արամ Խաչատրյանը: Մեզ մոտ, հարավում, մայրամուտ էր, երբ նա ավանդեց հոգին՝ ոչ թե դեպի մահվան մոռացություն, այլ դեպի անմահության հավերժություն: Հեռուստացույցի կապույտ էկրանին մենք մայիսի մեկին դիտում էինք Արամ Խաչատրյանի հռչակավոր «Գայանեն», և այդ պահին նա՝ այդ հրաշքի և էլի շատ հրաշքների ստեղծողը, փակում էր աչքերը...

Մեր մեծ արվեստագետը, մեր անմահը իր լուսավոր կյանքով ու գործով հսկայական ազդեցություն է թողել սովետական բազմազգ երաժշտության մշակույթի վրա: Նրա ստեղծագործությունները կատարվում են ողջ աշխարհում: Արամ Խաչատրյանը մեզ համար կրկնակի թանկ է նաև նրանով, որ աշխարհի ականջին, մարդկության սրտին լսելի դարձրեց հայոց հողի, հայ ժողովրդի սրտի ձայնը: **Արամ Խաչատրյանը մարդկության հպարտություններից է, համայն մարդկության գավակը: Հայոց լեռնաշխարհից նա արժվաբար ճախրեց դեպի արվեստի հորիզոնները: Հիմա մենք նրա սրբացած մարմինը հանձնում ենք այն հողին, որի մեծ գավակն էր նա, որի երաժշտական ոգին էր նա՝ կոմիտասյան շնչով ու լույսով: Մենք նրան ճանապարհում ենք դեպի անմահություն՝ մեր սրտերի մեջ ու մեր գոյության արմատներում ունենալով նրա արվեստը, նրա մեծ անունը:**

Իմ մեկնելու օրվա երեկոյան մենք հանդիպեցինք Մոսսովետի շենքի մայթին, ինչպես պայմանավորվել էինք: Նա ծանրոցն ինձ տվեց, հարցրեց. - Նսի՛ր, բարեկամս, Մոսկվայում մի նշանավոր վիրաբույժ հանգադյան կար՝ Ալեքսանդր Պետրովիչ, ձեռնոցի՞ց էր: - Այո՛,- պատասխանեցի,- իմ պապն ու նրա պապը հարազատ եղբայրներ են եղել: - Շատ տարիներ առաջ նա ինձ բուժել է: Ոսկի ձեռքեր ունեք: Տառաջիորեն ով հանդիպում, բարևում էր Խաչատրյանին: Ես հպարտանում էի, որ նման մեծ հայի հետ եմ քայլում: Զրուցեցինք երկար: Ես հարցրի՛ երբևէ եղե՞լ է իր հայրենի Գողթանում, իրենց Վերին Ազա գյուղում: - Համոթ ինձ,- ասաց նա,- չեմ եղել: Հայրս ու մայրս տեղափոխվել են Թիֆլիս: Հայրս Գողթանում է ամուսնացել: Ինքը Վերին Ազա գյուղից էր, մայրս՝ Ներքին Ազայից, անունը՝ Ղումաշ: Առաջինը նա՛ է

Մայրս Գողթանում էր, որը նա ավանդեց հոգին՝ ոչ թե դեպի մահվան մոռացություն, այլ դեպի անմահության հավերժություն: Հեռուստացույցի կապույտ էկրանին մենք մայիսի մեկին դիտում էինք Արամ Խաչատրյանի հռչակավոր «Գայանեն», և այդ պահին նա՝ այդ հրաշքի և էլի շատ հրաշքների ստեղծողը, փակում էր աչքերը... Գարնանային մայրամուտ, որին հաջորդում էր մեծ զարթոնքը: Հիտուն տարի է, ինչ մարդկությունը վայելում է Արամ Խաչատրյանի հո-

Մեր մեծ արվեստագետը, մեր անմահը իր լուսավոր կյանքով ու գործով հսկայական ազդեցություն է թողել սովետական բազմազգ երաժշտության մշակույթի վրա: Նրա ստեղծագործությունները կատարվում են ողջ աշխարհում: Արամ Խաչատրյանը մեզ համար կրկնակի թանկ է նաև նրանով, որ աշխարհի ականջին, մարդկության սրտին լսելի դարձրեց հայոց հողի, հայ ժողովրդի սրտի ձայնը: **Արամ Խաչատրյանը մարդկության հպարտություններից է, համայն մարդկության գավակը: Հայոց լեռնաշխարհից նա արժվաբար ճախրեց դեպի արվեստի հորիզոնները: Հիմա մենք նրա սրբացած մարմինը հանձնում ենք այն հողին, որի մեծ գավակն էր նա, որի երաժշտական ոգին էր նա՝ կոմիտասյան շնչով ու լույսով: Մենք նրան ճանապարհում ենք դեպի անմահություն՝ մեր սրտերի մեջ ու մեր գոյության արմատներում ունենալով նրա արվեստը, նրա մեծ անունը:**

Մայիսի երեսունին գանգ տվի նրան: Պատասխանեց հայերեն: Ծանրոցը պատրաստ է: Երեկ Բրաունի հեռախոսը գրեցի՞ք: Խնդրում եմ կրկնեք: * * *

Կան մեծություններ, որոնց համար մահը սահմանված է որպես անմահություն: Մեծերի մահը նման է արևի մայր մտնելուն. լուսաբացին դու նորից կտեսնես արևը՝ իր նախկին զորությամբ ու կենսունակությամբ: Նման մեծերից է հայ ժողովրդի հանճարեղ գավակ, կոմպոզիտոր Արամ Խաչատրյանը: Մեզ մոտ, հարավում, մայրամուտ էր, երբ նա ավանդեց հոգին՝ ոչ թե դեպի մահվան մոռացություն, այլ դեպի անմահության հավերժություն: Հեռուստացույցի կապույտ էկրանին մենք մայիսի մեկին դիտում էինք Արամ Խաչատրյանի հռչակավոր «Գայանեն», և այդ պահին նա՝ այդ հրաշքի և էլի շատ հրաշքների ստեղծողը, փակում էր աչքերը... Գարնանային մայրամուտ, որին հաջորդում էր մեծ զարթոնքը: Հիտուն տարի է, ինչ մարդկությունը վայելում է Արամ Խաչատրյանի հո-

●

1948թ. հոկտեմբերին Արամ Խաչատրյանը Սյունիքում Էր՝ Կապանում, Գորիսում, Սիսիանում

Արամ Խաչատրյանը Ղափանի շրջանի Արծվանիկի կոլխոզի ծխախոտագործների հետ. 1948 թ.:
Կենտրոնում՝ Արամ Խաչատրյանը ՀՍՀ Գերագույն սովետի դեպուտատ, ծխախոտագործության օդակավար
Արուսակ Բալասանյանի հետ: Ձախից՝ դպրոցի տնօրեն Արսեն Մկրտչյանը,
ձախից՝ Նրա հետևում՝ Ղափանի շրջսովետի գործկոմի Նախագահ Մանգասարյանը:

Ղափանի հանքավորների հետ

Կապանում...

1 948թ. հոկտեմբերի 5-7-ը նշանավոր կոմպոզիտոր Արամ Խաչատրյանը եղավ Ղափանի հանքերում, ֆլուտացիոն գործարանում, քաղաքի դպրոցներում ու Արծվանիկի կոլխոզիկների մոտ:

Հոկտեմբերի 6-ին բանակումբում տեղի ունեցավ քաղաքի աշխատավորության հանդիպումը Ստալինյան մրցանակի եռակի լաուրեատ, անվանի կոմպոզիտոր Արամ Խաչատրյանի հետ: Սովետական տաղանդավոր կոմպոզիտորի կյանքի ու գործունեության մասին զեկուցեց ընկ. Արտաշես Խաչատրյանը: Նա ունկնդիրներին մանրամասն պատմեց այն ուղին, որն անցել է անվանի կոմպոզիտորը:

Անվանի կոմպոզիտորին ողջույկի խոսք ասացին ընկ. ընկ. Հ. Փարսադանյանը, Հ. Գրիգորյանը, Բ. Նահապետյանը և Ա. Թադևոսյանը: Կերջում հանդես եկավ Արամ Խաչատրյանը և ջերմ շնորհակալություն հայտնեց հավաքվածներին ու խոստացավ գրել ժողովրդի սրտին մոտ, նրանց հասկանալի երաժշտական գործեր: Նա պատասխանեց ունկնդիրների հարցերին և դաշնամուրի վրա կատարեց իր ստեղծագործություններից մի քանի լավագույն երգեր:

«ՂՂԶԻ ՀԱՄԱՐ»,
10 ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ 1948 Թ., № 121

Կապանում նրա հետ ունեցած հանդիպման մասին իր հուշերն է պատմում ՀՀ վաստակավոր ուսուցիչ Արտաշես Թադևոսյանը:

- Ես այն ժամանակ կոմկուսի շրջանային կոմիտեի ագիտացիայի և պրոպագանդայի

բաժնի վարիչն էի: 1948 թ. հոկտեմբերի առաջին օրերին Կապան եկավ Արամ Իյիչ Խաչատրյանը: Նրան քննադատել էին այն բանի համար, թե ժողովրդից կտրված արվեստագետ է, և նա եկել էր Հայաստան՝ հայրենիքում շրջելու, ժողովրդի հետ հանդիպելու: Ծրջկոմի քարտուղար Վանյա Ղազարյանի հանձնարարությամբ կոմպոզիտորին դիմավորեցինք կայարանում և Կապանի մշակույթի տանը հանդիսավոր հանդիպում կազմակերպեցինք նրա հետ: Ժողովուրդը մեծ խանդավառությամբ դիմավորեց Խաչատրյանին: Հանդիպման ընթացքում ես պատմեցի նրա կենսագրության, գործունեության մասին: Բեմում դաշնամուր էին դրել, և Արամ Իյիչը նաև կատարեց իր ստեղծագործություններից: Ելույթներ ունեցան Վ. Ղազարյանը, թիվ 1 դպրոցի տնօրեն Ա. Աղամիրյանը: Հանքավորների անունից ելույթ ունեցավ Հմայակ Ներսիսյանը և Խաչատրյանին հանքավորի գլխարկ նվիրեց. ի դեպ, նա հենց այդ գլխարկը գլխին էլ նվագեց և ելույթ ունեցավ: Այնուհետև Ա. Խաչատրյանի հետ շրջեցինք Արծվանիկ, Դավիթբեկ, Սյունիք, Ագարակ, Եղվարդ գյուղերում, որտեղ նույնպես աշխատավորների հետ հանդիպումներ կազմակերպեցին: Եղավ նաև Քաջարանում, որտեղ մշակույթի տանը հանդիպեց հանքավորների հետ, նաև նվագեց: Եղանք Կապանի թիվ 1, 2 դպրոցներում: Այնուհետև մեկնեց Գորիս և հանդիպեց նաև Սյունիքի մյուս վայրերի բնակչության հետ. ցանկանում էր տեսնել հատկապես Տաթևը: Այստեղից նա հեռացավ լավ տպավորություններով՝ հիացած մեր լեռնաշխարհով, ժողովրդի տաղանդով և հյուրասիրությամբ:

«ԱՅՈՒՆՅԱՑ ԱՇԽԱՐՀ»,
18 ՀՈՒՆԻՍ 2003 Թ., № 14 /81/

... Իր կյանքի վառ, անմոռանալի տպավորություններից էր 1948 թվականին երկու ամիս շարունակվող շրջագայությունը Հայաստանի վեց շրջանում (Էջմիածին, Կիրովական, Եղեգնաձոր, Սիսիան, Գորիս, Ղափան): Մինչ այդ կոմպոզիտորը երբեք

այդքան տևական չէր շփվել իր հայրենի բնաշխարհին, այդքան մոտիկից չէր դիտել քարքարոտ, բուսականությունից զուրկ տարածությունները և հոյակապ, այգեշատ, կանաչապատ վայրերը: Պարզապես ցնցող տպավորություն

Էր թողել արևից շիկացած, հրաբխային ապարներով ծածկված տարածություններից հետո՝ մեծ բարձրությունից բացվող Գորիս քաղաքի տեսարանն իր հատուկ գծված փողոցներով, կանաչապատ տներով:

Գորիսում...

Գորիսի կինոթատրոնի դահլիճը լեվի-լեցուն էր... Հոկտեմբերի 4-ի երեկոյան էր: Նրանք հավաքվել էին ջերմ հանդիպում ունենալու հայ ակնավոր կոմպոզիտոր, Ստալինյան մրցանակի եռակի լաուրեատ, ՍՍՍՐ գերագույն սովետի դեպուտատ Արամ Իյիչ Խաչատրյանի հետ: Նրա երաժշտական գործունեության մասին ընդարձակ ելույթ ունեցավ

կոմպոզիտոր ընկ. Խաչատրյանը, ով մանրամասնորեն բնութագրեց իր ստեղծագործական ուղին: Այնուհետև հանդիպման առթիվ ջերմ ելույթներ ունեցան ընկ. Ս. Բարիսուղարյանը, Գ. Բախշյանը, Ա. Օհանյանը և ուրիշներ: Քաղաքի միջնակարգ դպրոցի աշակերտությունը ծաղկեփնջեր նվիրեց

անվանի կոմպոզիտորին: Վերջում, ի պատիվ հանդիպման, տեղական ուժերով տրվեց ճոխ համերգ: Ընկ. Խաչատրյանը եղավ քաղաքի մի շարք ծեռնարկություններում և կոլխոզներում:
**ԿԱՐՈ ՕՋԱՆՅԱՆ
«ԱՏԱԼԻՆՅԱՆ ԴՐՈՇՈՎ», ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ
1948 Թ.,**

Կա՛նգ առ, ակնթարթ... Մի լուսանկարի պատմություն...

Սահյանական վերհուշերի կապո՛ւյտ-կապո՛ւյտ աշխարհում Լորում, ուր լեռները երկինք են հագած եւ կապույտ սուլոցով սաստում են սրտի սարսուռները, ստիպում են անգամ ժպտալ «կաթնահունց» երկնակամարից ամոթխած նայող «ծերատ» լուսնին...

Փոքրիկ ծորում ծվարած Լորում լորերը բույն էին դնում, սեր էին անում ու ճուտ հանում, իսկ խենթ ու խելամ մի գետ ի լուր աշխարհի շշջում էր իր իսկ անունն այնքա՛ն քնքռու՜ Լորագետ, որը քարուքերծի տակ ճչում, կյանք էր տալիս ծամ ու ծաղկունքին, որից քաղցր նեկտար էր քաշում մեղուն, իսկ լորեցի մեղվապահ Աթուն պապը քամում էր անուշաբույր մեղրն ու սիրով հյուրասիրում գյուղի ու շրջանի հյուրերին...

Լորում ժամանակը չի դանդաղեցնում իր ընթացքը եւ ոչ էլ կանգ է առնում, որովհետեւ ժամանակի շարժումը եւ՛ կենդանություն է, եւ՛ ժամանակն այդ գեթ մի պահ կարող է դառնալ ակնթարթ ու ստանալ մի անուն՝ լուսանկար՝ լուռ ու համր, բայց խոսուն մի վկա անցյալի եւ կեսդարյա հեռվից գալ, հասնել մեր օրերն ու պատմել, որ աշխարհահռչակ կոմպոզիտոր, հատու եւ կենարար դիժմերի վարպետ Արամ Խաչատրյանը հյուրընկալվել է լորեցիներին, հմայվել կախարդական ծաղկունքի հեղեղով, որ հետո այդ հմայքից երկնի ազնիվ ու հուզիչ մեղեդիներ: Իսկ հանդիպումն այդ հավերժացել է ու դարձել լուսանկար...

Տարիներ են անցել: Այս տղեկը հիմա հասուն այր է: Շատերը չկան, չկա նաեւ մեծ կոմպոզիտորը: Բայց նայելով լուսանկարին, զգալով պահի եւ ակնթարթի հավերժությունը անսահմանության երթում, չես կարող չբացականել՝ կանգ առ, ակնթարթ, որքան սիրուն ես... Ու ակնթարթը կանգ է առել...

**ԷՎԵԼԻՆԱ ԹԱԴԵՎՈՍՅԱՆ
«ՈՐՈՏԱՆ» ԱՆՎԱՆ ԹԵՐԹ, 1999 Թ., 18
ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ № 12-13 (30-31)**

Սիսիանում...

Օրերս շրջկենտրոնի կինոթատրոնի դահլիճում Սիսիանի հիմնարկ-ծեռնարկությունների բանվոր-ծառայողները և «Ինտերնացիոնալ» կոլխոզի կոլխոզիկները հանդիպում ունեցան Ստալինյան մրցանակի լաուրեատներ կոմպոզիտոր Արամ Խաչատրյանի և կինոռեժիսոր Վառլամովի հետ: Ընկեր Ա. Խաչատրյանը և ընկեր Վառլամովը պատմեցին իրենց ստեղծագործական կյանքի անցած ուղին, թե ինչպես նրանք շարքային աշխատողներից, սովետական կառավարության և բոլշևիկյան պարտիայի հոգատարությամբ աճել ու դարձել են երաժշտության և կինոյի աչքի ընկնող գործիչներ:

Վերջում ելույթ ունեցան շրջանի ժողովրդական երգի և պարի լավագույն ինքնուսմենակատարները:

**«ԿՈՍՏՈՒՆԻՉՍԻ ՈՐԴԵԳԻՐ»
7 ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ 1948 Թ., № 39 (915)**

Արամ
Խաչատրյանը
Սիսիանում,
1948թ.:

Կապանի միջազգային երաժշտական փառատոնը՝ հագեցած խաչատրյանական ստեղծագործությունների կատարումներով

2023 թ. հուլիսի 4-ից 14-ը Կապանում անցկացվեց միջազգային երաժշտական փառատոն՝ երաժշտական աշխարհում լայն ճանաչում ունեցող երաժշտական տարրերի մասնակցությամբ:

Փառատոնի երրորդ օրը ելույթ ունեցավ Նաև Հայաստանի պետական սիմֆոնիկ նվագախումբը (գեղարվեստական ղեկավար և գլխավոր դիրիժոր՝ Սերգեյ Սմբատյան): Նվագախումբը հնչեցրեց Արամ Խաչատրյանի «Վալսը»՝ գրված «Դիմակահանդես» դրամայի համար:

Փառատոնի երրորդ օրը նույնպես հնչեցին խաչատրյանի ստեղծագործություններից, նախ Ալշեի պարը «Գայանե» բալետից՝ Անուշ Նիկողոսյան (ջութակ), Հայկ Մելիքյան (դաշնամուր): Այնուհետև կատարվեց «Տրիո դաշնամուրի, ջութակի, կլարնետի համար»՝ Սոնա Բարսեղյան (դաշնամուր), Կարեն Շահապոյան (ջութակ), Արսեն Գրիգորյան

(կլարնետ):

Փառատոնում ավանդույթ էր ձևավորվել. համերգից առաջ փառատոնի երեք ճանաչված մասնակից ներկայացնում էր տպավորություններ, այնուհետև պատասխանում հանդիսականների հարցերին:

Փառատոնի չորրորդ օրը հնչեց Արամ Խաչատրյանի ստեղծագործություններից, բայց մինչև այդ բեմահարթակում էր ժամանակակից դաշնամուրային արվեստի հանրապետության ամենավառ ներկայացուցիչներից մեկը՝ Երևանի Կոմիտասի անվան պետական կոնսերվատորիայի պրոֆեսոր, միջազգային մրցույթների դափնեկիր Արմինե Գրիգորյանը: Նա 2004 թվականից, որպես Արամ Խաչատրյանի տուն-թանգարանի տնօրեն, լայնորեն տարածում է Ա.Խաչատրյանի երաժշտությունն ու անունը ինչպես հայրենիքում, այնպես էլ արտերկրում, նոր կապեր հաստատում այլ թանգարաններ

ի հետ:

Տարին խաչատրյանական է, լրացել է աշխարհահռչակ կոմպոզիտորի 120-ամյակը, որով ևս պայմանավորվեց Արամ Խաչատրյանի տուն-թանգարանի տնօրենի խոսքը, ով մասնավորապես նշեց, որ հաճախորդներ կարելի է ընդունել այն փաստը, որ օրվա համերգի առաջին հատվածում կհնչեն մասետրոյի ստեղծագործություններից:

Արմինե Գրիգորյանն իր ելույթում ուշագրավ փաստեր ներկայացրեց մեծ կոմպոզիտորի կյանքից՝ նշելով, որ տարբեր առումներով ունիկալ երևույթ է Արամ Խաչատրյանը, ով 19 տարեկանում է մտել պրոֆեսիոնալ աշխարհ. «Երևի երաժշտության պատմության մեջ նման երկրորդ դեպք արձանագրված չէ: 1922 թվականին Նոր Միայն սկսել է ուսումնասիրել երաժշտության տեսությունը, ասել է թե՛ մուտք է գործել երաժշտական պրոֆեսիոնալ աշխարհ: 1925 թվականից

ուսանել է կոմպոզիցիայի դասարանում: 1925-26 թթ. գրում էր ստեղծագործություններ, որոնք մտել են աշխարհի լավագույն երաժիշտների նվագացանկի մեջ: Դա խոսում է նրա հանճարի մասին»:

Անդրադառնալով օրվա խորհրդին՝ բախտոսը նշեց. «Այսօր աշխարհի երաժշտական հանրությունն ապրում է մի իրադարձությամբ. դա Արամ Խաչատրյանի հորեյանն է, որ նշվում է աշխարհով մեկ, առաջին հերթին՝ Հայաստանում: Անկախ հորեյանից՝ մեծ Մասետրոյի ստեղծագործությունները պիտի հնչեն, և հայ երաժիշտներս մեծ ակտիվություն պետք է դրսևորենք այդ գործում: Առաջին հերթին կատարենք այն ստեղծագործությունները, օտարազգի ունկնդիրներին ծանոթացնենք այն գործերին, որոնք այնքան ճանաչվել չեն: Որովհետև թվում է, թե Արամ Խաչատրյանը հայտնի է ամբողջ աշխարհում, սակայն նրան ճանաչում են խոշոր գործերի միջոցով՝ բալետներ, գործիքային կոնցերտներ՝ հիմնականում ջութակի, նվագախմբի համար գրվածները: Իսկ նա ունի դաշնամուրի, թավջութակի համար գրված կոնցերտներ, ռապսոդիաներ, կամերային իրաշալի ժանանգություն, որ շատ հետաքրքիր է, բայց, ցավոք, այդքան տարածված չէ: Ահա այդ գործում ունենք շատ կարևոր առաքելություն: Անհրաժեշտ է բոլոր առիթներն օգտագործել՝ Մասետրոյին պրոպագանդելու համար: Ինքն իր պարտքը փայլուն կատարել է հայրենիքի և հայ երաժշտության հանդեպ, հիմա մեր պարտքն է ներկայացնել նրա անմահ հնչյունները»:

Երբ սկսվեց համերգը, սկզբում հնչեց Արամ Խաչատրյանի «Տոկկատո» և Էգիևսյի պարը «Սպարտակ» բալետից՝ դաշնակահար Հայկ Մելիքյանի կատարմամբ: Այնուհետև Արմինե Գրիգորյանը (դաշնամուր) և Կարեն Շահապոյանը (ջութակ) հանդիսականին մատուցեցին խաչատրյանի երկու ստեղծագործությունը՝ «Նոկտյուրն ջութակի և դաշնամուրի համար» ու «Պար ջութակի և դաշնամուրի համար», հնչեց Նաև «Այլուտ երկու դաշնամուրի համար»-ը՝ դաշնակահարուհիներ Սոնա Բարսեղյանի և Արմինե Գրիգորյանի կատարմամբ, որը կոմպոզիտորը գրել էր 1945-ին. այս ստեղծագործությունը շատ-շատերը լսեցին առաջին անգամ: Համերգի ավարտին անակնկալ էր սպասվում կատարվեց Խաչատրյանի «Սուսերով պարի» փոխադրումը՝ ութ ձեռքի համար:

Հանդիսականը լիաբուռ վարձատրված էր խաչատրյանական կատարումներից և գոհունակության զգացումով հեռացավ դահլիճից:

ՎԱՀՐԱՍ ՕՐԲԵԼՅԱՆ

Հայ մեծ կոմպոզիտոր, դիրիժոր, մանկավարժ, ԽՍՀՄ ժողովրդական արտիստ, ռուսական կոմպոզիտորական դպրոցի և հայ դասական երաժշտության ներկայացուցիչ Արամ Խաչատրյանի ծննդյան օրվա առթիվ՝ 2019 թվականին, Քաջարանի մշակույթի պալատը նախաձեռնեց հայ-ռուսական համատեղ արտադրության Յուսուպ Ռազիկովի «Սուսերով պարը» փաստավավերագրական ֆիլմի առաջնախաղը:

Ֆիլմը պատմում է կոմպոզիտորի կյանքի այն շրջանի մասին, երբ պատերազմական դժվար տարիներին արարող տաղանդը փորձում է պահել իր ինքնությունը, արարել սրտին ու խղճին համահունչ:

Ի՞նչ պետք է զգա կոմպոզիտորը, որպեսզի ութ ժամվա ընթացքում ստեղծի այնպիսի նշանավոր գործ, ինչպիսին «Սուսերով պարն» է՝ սա է այն զվաճարի հարցը, որին փորձել է պատասխանել ռեժիսոր Յուսուպ Ռազիկովն իր նոր ֆիլմը ստեղծելիս:

Հայ մեծանուն կոմպոզիտորի մասին լավագույն սցենարի մրցույթում հաղթել է հենց նրա աշխատանքը, որի արդյունքում էլ ստեղծվել է «Սուսերով պարը» ֆիլմը:

Նշենք, որ բալետային տեսարանները, Էպիգորիկ մյուս մասերը նկարահանվել են Երևանում Ալեքսանդր Սպենդիարյանի անվան օպերայի և բալետի ազգային ակադեմիական թատրոնում:

Ֆիլմի առաջնախաղից առաջ մշակույթի պալատի ճեմարանում կազմակերպվեց միջոցառում մշակույթի պալատի և Քաջարանի արվեստի դպրոցի ջանքերով:

«Սուսերով պարը» փաստավավերագրական ֆիլմի քաջարանյան առաջնախաղը

Ներկայացվեց կոմպոզիտորի կյանքն ու գործունեությունը, ինչպես նաև հնչեցին Ա. Խաչատրյանի հայտնի գործերից «Աղջիկների պարը», «Ձկնորսի երգը», Պատա-

կիների պարը՝ մշակույթի պալատի վարիչ Լարա Մկրտչյանի, արվեստի դպրոցի ուսուցչական (ժողգործիչների ասամբլի ղեկավար՝ Նաիրա Բաբայան, հաղորդավար՝

Արթուր Գաբրիելյան) և աշակերտական կոլեկտիվների ուժերով:

ԻՐԻՆԱ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

Կապանի Արամ Խաչատրյանի անվան թիվ 1 երաժշտական դպրոցը

1 950-ական թվականների սկզբներին Կապանում հասունացել էր մանուկների կրթության և գեղագիտական դաստիարակության խնդիրը, իսկ ամեն ինչ սկսվեց նրանից, որ 1952-ի հոկտեմբերի 6-ին Կոլտուրայի միևնույն արվեստի գործերի վարչության պետ Խանջյանի կարգադրությամբ Ղափանում հիմնադրվեց երաժշտական դպրոցը: Կրթօջախը ստեղծվեց շատ դժվարին պայմաններում. ուներ ընդամենը մեկ երաժշտական գործիք՝ դաշնամուր, որը սիրով հատկացրել էր Գեղանուշի որբանոցի տնօրեն Ավիս Ելյանը: Նորաբաց դպրոցի տնօրեն նշանակվեց Երևանի կոնսերվատորիայի շրջանավարտ, կլարնետահար Թորոս Լավյանը: Առաջին դաշնամուրի դասատուն էր Ռոմանոս Մեյլիքյանի անվան երաժշտական ուսումնարանի շրջանավարտ Էլենուրա Կարապետյանը: Երաժշտական դպրոցի բացումը մեծ

ՌՈՒՇԱՆ ԱՎՈՒՆԵՍՅԱՆ
դպրոցի տնօրեն
1993-2009թթ.

իրադարձություն էր ամբողջ Չանգեզուրի համար, քանի որ այն սկիզբ դրեց մեր մանուկների պրոֆեսիոնալ երաժշտական դաստիարակության կարևորագույն գործին: Առաջին անգամ դպրոց ընդունվեց 49 սան՝ դաշնամուր, ջութակ և կլարնետ մասնագիտություններով: 1957-ին դպրոցի տնօրեն նշանակվեց ջութակահար Վոլոդյա Կուրդինյանը, իսկ 1966-ին կրթօջախի ղեկավարությունն ստանձնեց Երևանի պետական կոնսերվատորիայի շրջանավարտ, դպրոցի նախկին սան Ռոմեո Մարտիրոսյանը, ընդ որում այդ ժամանակ նա ընդամենը 24 տարեկան էր: Նրա ղեկավարության օրոք՝ 27 տարեկան ընթացքում, կրթօջախը վերածվեց երաժշտական կադրերի պատրաստման դարբնոցի: Հմուտ ղեկավարն ու երաժիշտը մշտապես տարերքի մեջ էր: Ի դեպ, դպրոցում պաշտոնավարման տարիներին՝ 1970-1973 թվականներին, ընդունվեց և ավարտեց

ՌՈՄԵՈ ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ, կրթօջախի տնօրեն (1966-1993), Երևանի պետական կոնսերվատորիայի շրջանավարտ, դպրոցի նախկին սան

Լենինգրադի Ռիմսկի-Կորսակովի անվան կոնսերվատորիայի ասպիրանտուրան: Ռոմեո Մարտիրոսյանը ստեղծեց լավագույն ավանդույթներ, ստեղծագործական մթնոլորտ: Դպրոցը ճանաչելի դարձավ Չանգեզուրում և նրա սահմաններից դուրս: Տնօրենի անմիջական նախաձեռնությամբ կապեր հաստատվեցին Լենինգրադի, Մոսկվայի, Տալլինի երաժշտական դպրոցների հետ: Եղան փոխայցելություններ, երաժշտության դասավանդման փորձի փոխանակում:

Երաժշտական դպրոցը հայտնի էր հիմա մանկավարժներով, գործիքակազմի Գառնիկ հաչատրյանը, ում ավանդը ժողգործիչների բաժին ստեղծելու գործում անգնահատելի է: Կատարողական բարձր արվեստով հանդես է եկել ոչ միայն հանրապետությունում, այլև նրա սահմաններից դուրս: Նրա սաներ Արարատ և Մարինե Պետրոսյանները մասնակցել են տարբեր մրցույթ-փառատոների, արժանացել մեդալների, դիպլոմների՝ բարձր պահել հարազատ կրթօջախի պատիվը: Ժողգործիչների բաժնում մնայուն հետք են թողել վաստակաշատ մանկավարժներ Գումեդին Հարությունյանը, Սվետլանա Նահապետյանը, ովքեր տասնամյակներ ի վեր իրենց փորձը և դասավանդման մեթոդները փոխանցել են սկսնակ մանկավարժներին: 1972-ին դպրոցը զբաղեցրեց երաժշտական ուսումնարանի նորակառուցյալ մասնաշենքի երկրորդ հարկաբաժինը, որտեղ մինչև այսօր էլ շարունակում է իր գործունեությունը: Կրթօջախի յուրաքանչյուր տնօրեն իր խաչն է կրել. 1993-ին Ռոմեո Մարտիրոսյանի՝ երաժշտական ուսումնարանի տնօրենի պաշտոնը ստանձնելու կապակցությամբ, դպրոցի տնօրեն է նշանակվել Ռուզան Ավանեսյանը: Շարունակվում էր Արցախյան պատերազմը, Կապանի վրա արկեր էին պայթում, բայց դպրոցում դասապրոցեսը երբեք չի ընդհատվել, նաև դպրոցի կոլեկտիվի ուժերով համերգներ էին կազմակերպվում Կապանի տարածաշրջանում տեղակայված գորմամասերում: 2002-ի դեկտեմբերի 5-ին՝ դպրոցի 50-ամյակի առիթով, Կապանի քաղաքապետարանի որոշմամբ դպրոցը կոչվեց մեծահամբավ կոմպոզիտոր Արամ Խաչատրյանի անվամբ: 2007-ից Գյումրիում կազմակերպվող «Վերածնունդ» փառատոնին, որ երկու տարի հետո դարձավ միջազգային, դպրոցի սաները մասնակցել են պարբերաբար և տուն վերադարձել մրցանակներով: 2009 թվականին կրթօջախի տնօրեն նշանակվեց դպրոցի շրջանավարտ Լիլիա Վարդանյանը: Պահպանելով լավագույն ավանդույթները՝ կրթօջախի մանկավարժական կոլեկտիվը շարունակում է մատաղ սերնդի գեղագիտական դաստիարակության և երաժշտական կրթության գործը: Իր գոյության ընթացքում կրթօջախը տվել է 2000-ից ավելի շրջանավարտ: Դպրոցը ունեցել է և այսօր էլ ունի ստեղծագործող մանկավարժներ՝ Գառնիկ հաչատրյան, Ռուզան Ավանեսյան (երգերի հեղինակ) և Շուշանիկ Գևորգյան (երգերի և մի շարք գործիքային ստեղծագործությունների հեղինակ):

ՎԱՀՐԱՄ ՕՐԲԵԼՅԱՆ

Արամ Խաչատրյան - Կապան

ԱՇՈՏ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ
Կապանի արվեստի պետական
քոլեջի տնօրեն

Հայ նոր կոմպոզիտորական դպրոցի հիմնադիր Արամ Խաչատրյանը 20-րդ դարի երաժշտական արվեստի խոշորագույն ներկայացուցիչներից է: Աշխարհահռչակ կոմպոզիտորի ստեղծագործություններն ուրույն տեղ ունեն համաշխարհային դասական երաժշտության գանձարանում և մեծ ժողովրդականություն են վայելում ամբողջ աշխարհում, այդ թվում

և Կապանում: Նրա ստեղծագործությունների շնչով են դաստիարակվել ու ծնավորվել Կապանցի բազում երիտասարդներ, երաժիշտ-կատարողներ: Պատահական չէ, որ Կապանի թիվ 1 երաժշտական դպրոցը կրում է Արամ Խաչատրյանի անունը: Կապանցի հանդիսատեսը գերազույն հաճույքով է ունկնդրել Արամ Խաչատրյանի ստեղծագործությունները՝ Կապանում համերգներով հանդես եկող արտասահմանցի և հայ երաժիշտների կատարմամբ: Կոմպոզիտորի

ստեղծագործությունները միշտ էլ տեղ են գտել կապանցի երաժիշտ-կատարողների երկացանկում: Կապանի արվեստի պետական քոլեջի /Նախկին երաժշտական ուսումնարանի/, երաժշտական և արվեստի դպրոցների ուսումնական ծրագրերում ընդգրկված են մեծ կոմպոզիտորի ստեղծագործություններից, որոնք հաճույքով են կատարվել ու այսօր էլ կատարվում են ուսանողների և աշակերտների կողմից: Զաղաքի կրթաշահության հաստատություններում կազմակերպվող համերգներին հաճախ են հնչում հաչատրյանի «Սուսերով պարը», «Լեզգիական», «Վարդագույն աղջիկների պարը», «Տոկատը», «Աղաջին»՝ «Սպարտակ» բալետից, «Անդանտինոն» և այլ ստեղծագործություններ: Արամ Խաչատրյանի ջութակի կոնցերտի 3-րդ մասի կատարմամբ քոլեջի շվիի դասարանի 4-րդ կուրսի ուսանող Միեր Ամիրջանյանը «Եղեզան փող» առաջին հանրապետական մրցույթում արժանացել է Մեծ

մրցանակի: Խաչատրյանի ստեղծագործությունների կատարումներով միջազգային և հանրապետական մրցույթներում հանդես գալով՝ քաղաքի մասնագիտական դպրոցների մի շարք աշակերտներ ևս արժանացել են մրցանակների: 2018 թ. Կապանի արվեստի պետական քոլեջում իմ /Աշոտ Խաչատրյանի/ կողմից կազմակերպված «Դեկտեմբերյան երեկոներ» շարքի հերթական համերգը նվիրված է եղել Արամ Խաչատրյանին: Երեկոյի ընթացքում հնչել են Խաչատրյանի ստեղծագործություններից քոլեջի դասախոսների, ուսանողների և Երևանից ժամանած երաժիշտների կատարմամբ: Այսօր էլ Կապանում անմասն չեն մնում նշելու հայ մեծագույն կոմպոզիտորի՝ Արամ Խաչատրյանի 120-ամյակը: Այդ կապակցությամբ արվեստի քոլեջում և դպրոցներում անց են կացվում ցերեկույթներ և համերգներ՝ նվիրված մեծանուն կոմպոզիտորին:

Նվիրված էր մեծանուն կոմպոզիտոր Արամ Խաչատրյանին

Դաշնակահարուհի, Կապա-
նի արվեստի պետական
քոլեջի դասախոս Լիաննա
Ստեփանյանը ավանդույթ
է ձևավորել՝ ամեն տա-
րի հանդես գալ մենահա-
մերգով: Այն յուրատեսակ
հաշվետվություն է դաշնա-
մուրային երաժշտության
երկրպագուների առջև և
միշտ էլ ջերմությամբ է ըն-
դունվում նրանց կողմից:
Քանզի ունկնդիրն են լինում
երաժշտական տարբեր
ուղղություններ դավանող
կոմպոզիտորների ստեղծա-
գործությունների բարձրա-
կարգ կատարման:

Կապանի արվեստի պետական քոլե-
ջի Վահագն Ստամբուլյանի անվան
երգեհոնային դահլիճում հոկտեմբե-
րի 24-ին տեղի ունեցավ երաժշտի հերթա-
կան մենահամերգը: Այն նվիրված էր Արամ
Խաչատրյանի ծննդյան 120-ամյակին: Մե-
նահամերգից առաջ Լ. Ստեփանյանը հան-
դիսականին հիշեցրեց խաչատրյանական
պատգամը՝ թող լինի լույս և ցնծություն:

Նախ հնչեց մեծանուն կոմպոզիտորի
աղաջիտ «Սպարտակ» բայետից: Մենահա-
մերգի նվագացանկը նաև ներառում էր այլ
կոմպոզիտորների ստեղծագործություններ՝
Բախ, Չայկովսկի, Շոպեն, Սեզար Ֆրանկ,
Ժիզել Գալուս: Ամենավերջում հնչեց Խա-
չատրյանի «Տոկատը»:

Համերգի ավարտին Կապանի արվեստի
պետական քոլեջի նախկին տնօրեն Լիաննա
Հակոբյանը նշեց, որ Լիաննա Ստեփանյանի
ինքնաբերական կատարումները մեկ անգամ չէ,
որ գերել են հանդիսականին, իսկ այս մենա-
համերգը գրավիչ էր նաև նրանով, որ նվիր-
ված էր մեծն Խաչատրյանին:

ՎԱՀՐԱՍ ՕՐԲԵԼՅԱՆ

Հուշը չի ծերանում

Կապանցի երաժիշտ Կարո Դավթյանը
մարզկենտրոնի այն եզակի անձան-
ցից է, ով ժամանակին (1960-75 թվա-
կաններ) շփվել է Արամ Խաչատրյանի հետ:

Կարոն Կապանում չորրորդ դասարանն
ավարտելուց հետո ուսումը շարունակել է
Երևանում՝ երաժշտական թեքումով հա-
տուկ դպրոցում: Չորս տարի սովորել է մայ-
րաքաղաքում, նրան վիճակվել է տուբա
երաժշտական գործիք նվագել: «Դպրոցում
սովորում էին տարբեր ազգերի ներկայա-
ցուցիչներ՝ վրացի, ռուս և այլն: Այդ դպրո-
ցում, անկախ ամեն ինչից, սիրահարվում
էիր նախընտրած գործիքիդ և սկսում ինք-
նամուտ նվագել, իսկ կարգապահությունն
ամուր հիմքերի վրա էր, քանի որ կրթօջա-
խում սովորում էին միայն տղաներ», - վեր-
հիշում է Կարոն:

Պատմում է նաև, որ դպրոց էին գալիս
անվանի երաժիշտներ, կոմպոզիտորներ,
ինչպես նաև շախմատի աշխարհի չեմպիոն
Տիգրան Պետրոսյանը, հորհրդային Միության
մարշալ Հովհաննես Բաղդասարյանը: Ժա-
մանակ առ ժամանակ, երբ Երևան էր այցե-
լում Արամ Խաչատրյանը, լինում էր իրենց
կրթօջախում: Աշխարհահռչակ կոմպոզիտոր
մի քայլերգ էր գրել, որ առաջին անգամ
կատարեցին իրենց դպրոցի սաները Հայ-
ֆիլիարմոնիայի փոքր դահլիճում, որն այժմ

Առնո Բաբաջանյանի անունն է կրում:

1972-ին Կարո Դավթյանն ընդունվել է
Երևանի պետամալսարանի իրավաբանա-
կան ֆակուլտետի Նախապատրաստական
բաժանմունքը: Բայց այդպես էլ իրավաբան
չդարձավ: Հայաստանի պետական սիմֆո-
նիկ նվագախմբի տուբիստի թափուր տեղի
համար մրցույթ էր հայտարարվել, մասնակ-
ցեց, հաղթող ճանաչվեց և դարձավ նվա-
գախմբի մենակատար՝ որպես տուբիստ:

Այդ տարիներին Արամ Խաչատրյանը
չըջում էր անդրկովկասյան հանրապետու-
թյուններով, երաժիշտների և նվագախմբե-
րի համար վարպետաց դասեր անցկաց-
նում: Բնականաբար, հաճախակի լինում էր
իր նախնիների հայրենիքում, հանդիպում
երաժշտական աշխարհի երևելիների հետ՝
իր հարուստ փորձը փոխանցում նրանց:

Շատ հուշեր կան այդ հեռավոր օրե-
րի հետ կապված: Կարոն հիշում է, 1973

թվականը, երբ հանրապետությունում շու-
քով նշվեց կոմպոզիտորի 70-ամյակը, որին
մասնակցում էին հորհրդային Միություն-
ում հայտնի բազմաթիվ երաժիշտներ, ով-
քեր նրա ստեղծագործությունների առաջին
կատարողներն էին: Խաչատրյանը եկել էր
որդու՝ Կարենի հետ: Հոբբյանական հա-
մերգներ տեղի ունեցան Լենինականում,
Կիրովականում, իսկ գալստամերգը (շքա-
համերգ)՝ Երևանում: Հիշարժան մի դեպք
տպավորվել է Կարոյի հիշողությունում:
Պատմում է, որ աշխարհահռչակ կոմպոզի-
տորին հատկապես ջերմությամբ են դիմա-
վորել և պատիվների արժանացրել Լենինա-
կանում: Երբ բեմ պիտի բարձրանար, երկու
երիտասարդ նրա առջև արագ-արագ բա-
ցում էին կարմիր գորգը, որի վրայով պիտի
ջայլեր, իսկ երկու աղջիկ վարդի թերթեր էին
շաղ տալիս նրա ճանապարհին: Այդ ամենից
կոմպոզիտորն ակնհայտորեն հուզվել էր,
աչքերը լցվել էին արցունքներով...

Իսկ Կիրովականում համերգից հետո
կազմակերպված բանկետից դուրս գալով՝
հյուրանոցի 3-րդ հարկում Կարո Դավթյա-
նը հանդիպեց Մատիսյակ Ռոստրոպովիչին:
Առաջարկեց բանկետը շարունակել իր հա-
մարում, որը մեծ ուրախությամբ ընդունվեց,
և այն ավարտվեց առավոտյան ժամը 4-ին:
Առանց «թագավորի»՝ ինչպես սիրում էր աշ-
խարհահռչակ թավջութակահարը դիմել
Արամ Խաչատրյանին:

Գալա-համերգը Երևանում ևս բարձր
մակարդակով անցավ, ժողովուրդը ցնծում
էր, բռնն ծափողջույններով վարձատրում
խաչատրյանական ստեղծագործությու-
նների յուրաքանչյուր կատարում՝ կարծես

հպարտանալով, որ նման հանճարեղ հայ-
րենակից ունեն: Մատերոն շոյված էր նման
ջերմ ընդունելությունից:

Կարոն մի դեպք էլ պատմեց իր հետ
առնչվող: Մի անգամ չի մասնակցել սիմֆո-
նիկի փորձին, որ Ա. Խաչատրյանն էր անց-
կացնում: Նման դեպքերում մատերոն շատ
խիստ էր վարվում ընդհուպ միևնույն նվա-
գախմբից հեռացնելը: Ավագ գործընկերները
հուշեցին, որ պիտի մոտենալ և ներողություն
խնդրել: «Մոտեցա մատերոյին և ասացի,
որ առողջական խնդիրներ են ունեցել, նաև
ավելացրի. «Եթե դուք հյուսիսային բևե-
ռում լինեք և ինձ պահանջեք՝ ոտքով կգամ
մոտ»»: Համեմատությունս ակնհայտորեն
դուր եկավ նրան և ներեց զանցանքս», ինձ
գրկելով և սեղմելով կրծքին, - մտաբերում
է գրուցակիցս, ով առանձնահատուկ շեշտեց
Արամ Խաչատրյանի ճշտապահությունը:

Մատերոն երբեմն Երևան էր գալիս
աշխարհահռչակ թավջութակահար Մա-
տիսյակ Ռոստրոպովիչի հետ: Վերջինս Խա-
չատրյանին հայերեն մի բառով էր դիմում
թագավոր: Միասին վարպետաց դասեր էին
անցկացնում: Երբեմն Խաչատրյանը զբա-
ղեցնում էր սիմֆոնիկի ղեկավար Օհան
Դուրյանի տեղը՝ դիրիժորական վահանա-
կի մոտ: Երկու մեծերին՝ Խաչատրյանին և
Ռոստրոպովիչին միավորում էին անկաշառ
բարեկամությունն ու ընկերությունը: Երբ
Ռոստրոպովիչին վտարեցին հորհրդային
Միությունից, Արամ Խաչատրյանը զնաց և
ճանապարհեց իր մտերիմ ընկերոջը, ինչն
այն ժամանակներում մեծ համարձակույթ-
յուն էր պահանջում...

ՎԱՀՐԱՍ ՕՐԲԵԼՅԱՆ

Արամ Խաչատրյանի 120-ամյակին նվիրված համերգ Կապանում

2023 թվականը խաչատրյանական տարի է և, բնականաբար, մեծ կոմպոզիտորի 120-ամյակին նվիրված միջոցառումների պակաս չկա:

Կապանի արվեստի պետական քոլեջի Վահագն Ստամբոյցյանի անվան երգեհոնային դահլիճում հոկտեմբերի 27-ին տեղի ունեցավ Արամ Խաչատրյանի հոբեյանին նվիրված համերգ՝ Երևանի Կոմիտասի անվան պետական կոնսերվատորիայի ուսանողների մասնակցությամբ: Համերգի ծրագիրը ներառում էր Ա.Խաչատրյանի ստեղծագործություններից, դրանց մշակումներն ու փոխադրումները:

Կապանի համերգն առաջին պաշտոնական և հոբեյանական համերգն էր, երկրորդը կկայանա Գյումրիում, երրորդը՝ Երևանում, նաև տեղի կունենա գիտաժողով, որին կմասնակցի Կապանի արվեստի պետական քոլեջի ներկայացուցիչը:

Համերգը վարում էր Երևանի Կոմիտասի անվան պետական կոնսերվատորիայի գիտական քարտուղար Օյա Նուրիջանյանը, ով յուրաքանչյուր ստեղծագործության կատարումից առաջ փոքրիկ մեկնաբանություն էր անում կամ որևէ հետաքրքրական դրվագ պատմում կապված այդ ստեղծագործության հետ: Նա մասնավորապես նշեց,

որ Արամ Խաչատրյանն այն բացառիկ կոմպոզիտորներից է, ով իր ստեղծագործական ուղին սկսել է գագաթ-կուլմինացիայից, այ-

սինքն՝ կան կոմպոզիտորներ, որ աստիճանաբար են անցնում հասունացման ուղին, իրենց լավագույն գործերը լինում են կյանքի

վերջին շրջանում կամ ոսկե կենտրոնի հատվածում: Խաչատրյանն այն եզակի կոմպոզիտորներից է, ում քսան և փոքր-ինչ ավելի տարիքի երկնած ստեղծագործությունները բնորոշ եղան նրա ստեղծագործական ողջ կյանքի ընթացքում: Արամ Խաչատրյանը համամարդկային լեզվով է խոսել աշխարհի հետ և այնքանով էր երջանիկ, որ իր կյանքի օրոք դարձավ դասական ու նրանով աշխարհը ճանաչեց Հայաստան երկիրը, իսկ երկիրը գնահատեց իր հանճարեղ զավակին:

Առաջինը բեմահարթակը տրամադրվեց կոնսերվատորիայի դաշնամուրի մասնագիտացմամբ երրորդ կուրսի ուսանող, միջազգային մրցույթի դափնեկիր Արմեն Պուշինյանին, ով կոմպոզիտորի երաժշտական ժառանգության ամենավառ նմուշներից մեկը հնչեցրեց՝ «Տոկատը»:

Մեծանուն կոմպոզիտորի երաժշտական ժառանգության մի ստվար մաս են կազմում դաշնամուրի համար գրված ստեղծագործությունները: 1961 թվականին ստեղծված Դաշնամուրային սոնատի առաջին մասը կատարեց կոնսերվատորիայի մագիստրատուրայի առաջին կուրսի ուսանողուհի Նարե Սուքիասյանը:

«Գայանե» բալետն Արամ Խաչատրյանը գրեց Հայրենական մեծ պատերազմի տարիներին՝ վեց ամսվա ընթացքում: Այն իր ստեղծագործությունների շարքում ամենաթանկ գործերից մեկն էր համարում, որ տարբեր փոխադրումներ ունի: Դրանցից մեկը՝ «Կարենի և Նունեի պարը» «Գայանե» բալետից կատարեցին Լիլիթ Մարտիրոսյանը (դաշնամուր), Մերի Մարգարյանը (ջութակ), Էլեն Պողոսյանը (թավջութակ):

Կոմպոզիտորական-ստեղծագործական գործունեության ընթացքում Արամ Խաչատրյանը ստեղծել է նաև մանկական ստեղծագործություններ: Կոմպոզիտորի մանկական ալբոմից ներկայացվեց չորս պատկեր՝ «Անդանտինո», «Ցատկապարան», «Հեծելագոր» և «Երաժշտական պատկեր», որ դաշնամուրով կատարեց մագիստրատուրայի երկրորդ կուրսի ուսանողուհի Հասմիկ Ալեքսանյանը:

Հոբեյանական երեկոյի ժամանակ Արամ Խաչատրյանի ստեղծագործությունը կատարվեց նաև կլարնետով. երկրորդ կուրսի ուսանող Ռոստոմ Մանուկյանը հնչեցրեց Սպարտակի պարը «Սպարտակ» բալետից, նվագակցում էր Միլենա Հովհաննիսյանը (դաշնամուր):

Արամ Խաչատրյանի դաշնամուրային ստեղծագործությունների ժառանգության նշանակալի նմուշներից է «Սոնատինան», որ բարձր վարպետությամբ հնչեցրեց դաշնամուրի երրորդ կուրսի ուսանողուհի Թերեզա Մարկոսյանը:

Համերգի վերջին երեք համարը կատարեցին Նրանթ, ովքեր ծագումով սյունեցի էին կամ էլ Կապանի արվեստի պետական քոլեջի շրջանավարտ: Նվիրված Արամ Խաչատրյանին՝ «Ինտրոդուկցիա և Էքսպրիմտ» թավջութակի և դաշնամուրի համար ստեղծագործությունը հնչեցրին կոմպոզիցիայի բաժնի չորրորդ կուրսի ուսանողներ Կարեն Սարջանյանը (դաշնամուր) և Հենրի Երկանյանը (թավջութակ):

«Գայանե» բալետից «Օրորոցայինը» կատարեց քանոնի չորրորդ կուրսի ուսանողուհի Գոհար Մովսիսյանը, նվագակցում էր Կարեն Սարջանյանը (դաշնամուր):

Համերգի ավարտին հնչեց կոմպոզիտորի լայն ճանաչում ունեցող «Գարուն Երևան» երգը՝ կոնսերվատորիայի ազգային երգեցողության երրորդ կուրսի ուսանող Միքայել Գրիգորյանի կատարմամբ, նվագակցող՝ Կարեն Սարջանյան (դաշնամուր):

Իսկ ամենավերջում որպես բիս հնչեց «Գայանե» բալետից «Լեզգիական»՝ դաշնակահարներ Արմեն Պուշինյանի և Լիլիթ Մարտիրոսյանի կատարմամբ, որը ջերմ ընդունելության արժանացավ հանդիսականի կողմից:

Համերգին մասնակցում էր ՀՀ արվեստի վաստակավոր գործիչ, կոնսերվատորիայի պրոֆեսոր Սերգեյ Զեչեկը, ում ողջույնի խոսքով և կապանցի դաշնակահարուհի Լիանա Ստեփանյանի կատարումով սկսվեց համերգը:

Արամ Խաչատրյանի ստեղծագործությունները՝ ըստ ժանրերի (ժամանակագրական կարգով)

Ստեղծագործություններ սիմֆոնիկ նվագախմբի համար

Table with 2 columns: Work Name, Year. Includes 'Պարային սյուիտ 1933', 'Առաջին սիմֆոնիա 1934', 'Սյուիտ Լուսե դե Վեգայի «Վալենսիայի այրին» 1940'.

Ստեղծագործություններ մենակատարների, երգչախմբի և սիմֆոնիկ նվագախմբի համար

Table with 2 columns: Work Name, Year. Includes '«Պոեմ Ստալինի մասին» (սիմֆոնիկ նվագախմբի և երգչախմբի համար) 1938'.

Ստեղծագործություններ մենակատարային գործիքների և սիմֆոնիկ նվագախմբի համար

Table with 2 columns: Work Name, Year. Includes 'Կոնցերտ դաշնամուրի և նվագախմբի համար 1936'.

Բալետային երաժշտություն

Table with 2 columns: Work Name, Year. Includes '«Երջանկություն»: Բեմադրությունը՝ Երևանի Ա.Ա.Սպենդիարյանի անվան օպերայի և բալետի պետական թատրոնի 1939'.

Ստեղծագործություններ կամերային անսամբլների համար

Table with 2 columns: Work Name, Year. Includes 'Կվարտետ երկու ջութակի, ալտի և թավջութակի համար 1931'.

Ստեղծագործություններ դաշնամուրի (սոլո) համար

Table with 2 columns: Work Name, Year. Includes 'Պոեմ 1925', 'Պոեմ 1926', 'Վալս-Էտյուդ 1926', 'Սյուիտ. 1.Տոկատ. 2.Վալս-կապրիս. 3.Պար 1932'.

Ստեղծագործություններ ջութակի և դաշնամուրի համար

Table with 2 columns: Work Name, Year. Includes 'Պար N1 1926', 'Ալլեգրետտո 1929', 'Երգ-պոեմ (աշուղների պատվին) 1929'.

Ստեղծագործություններ թավջութակի ու դաշնամուրի և սոլո թավջութակի համար

Table with 2 columns: Work Name, Year. Includes 'Թափառող աշուղի երգը 1925', 'Էլեգիա 1925', 'Պիես 1926'.

Ստեղծագործություններ փողային նվագախմբի համար

Table with 2 columns: Work Name, Year. Includes 'Մաքաբայի (հորդի և դաշնամուրի համար) 1927', 'Մասսայական պար (բայանի համար) 1932'.

Ստեղծագործություններ փողային նվագախմբի համար

Table with 2 columns: Work Name, Year. Includes 'Երթի քայլերգ N1 1929', 'Երթի քայլերգ N2 1930', 'Պարերգ (հայկական երգի թեմաներով) 1932'.

Երաժշտություն թատերական ներկայացումների համար

Table with 2 columns: Work Name, Year. Includes '«Բաղդասար ախպար» (ըստ Հ.Պարոնյանի պիեսի) 1927', '«Խաթաբայա» (ըստ Գ.Սունդուկյանի պիեսի) 1928'.

Կինոերաժշտություն

Table with 2 columns: Work Name, Year. Includes '«Պեսո» (ռեժիսոր՝ Հ.Բեկ-Նազարյան, «Հայֆիլմ») 1935', '«Չանգեզուր» (ռեժիսոր՝ Հ.Բեկ-Նազարյան, «Հայֆիլմ») 1938'.

Վոկալ ստեղծագործություններ (այբբենական կարգով)

Table with 2 columns: Work Name, Year. Includes '«Ախ, որտե՞ր է նա» (հայերեն) 1957', '«Այսոր մենք ուրախ ենք» 1963', '«Այո-Դագ» ա/թ 1937'.

Երրորդ գործողություն

Գյուղը տոնական զարդարանքի մեջ է: Գայանեն և Արմենը երջանիկ են: Ժողովուրդը հավաքվել է հարսանյանց հանդեսին:

Սուսերով պար

Գրվել է «Գայանե» բալետի վերջին գործողության համար (1942): Այն կոմպոզիտորի ամենահայտնի և ճանաչված ստեղծագործություններից է, որում հայկական ժողովրդական երաժշտությունը զուգակցված է ջազային էլեմենտների հետ: Այն աշխարհում ամենաշատ կատարվող ստեղծագործություններից է: Տիգրան Մանսուրյանի խոսքերով այն «Գյուղի հայկական հարսանեկան պարի և իսկական ամերիկյան սաքսոֆոնի հակակշիռ է, որը հանգեցնում է շատ հետաքրքիր և օրգանական սինթեզի»: Առկա են «Սուսերով պարի» բազմաթիվ փոխադրություններ տարբեր գործիքների համար, կամերային անսամբլների համար:

1948 թվականին «Սուսերով պարը» ԱՄՆ-ում դարձավ երաժշտական ավտոմատների հիթը: Այն այնքան հանրաճանաչ դարձավ, որ Newsweek-ը առաջարկեց 1948 թվականն անվանել «Արամ Խաչատրյանի տարի ԱՄՆ-ում»: Նույն թվականին «Սուսերով պարի» միանգամից երեք տարբերակ (Չիկագոյի սիմֆոնիկ նվագախմբի, Նյու Յորքի ֆիլհարմոնիկ նվագախմբի և Լևանտի նվագախմբի կատարմամբ) գրավեցին Billboard ամսագրի դասական երաժշտության հիթ-շքերթի առաջին հորիզոնականները և հայտնվեցին բեսթսելլերների ամենամյա ցուցակում: «Սուսերով պարը» դարձավ Չիկագոյի սիմֆոնիկ նվագախմբի առաջին ծայնագրությունը, որի վաճառքը գերազանցեց մեկ միլիոն օրինակը:

«Սուսերով պարը» նշանակալի ազդեցություն ունեցավ 20-րդ դարի երաժշտության պատմության մեջ: ԱՄՆ-ի, Մեծ Բրիտանիայի և Գերմանիայի երաժիշտների կողմից բազմաթիվ ծայնագրություններ արվեցին: Մինչ այժմ այս ստեղծագործության թեման օգտագործվում է ֆիլմերում, հեռուստատեսությամբ և գեղասահորդների ելույթներում: Billboard-ը «Սուսերով պարը» անվանեց «ստեղծագործություն, որը հայտնի է ներկայիս գոյություն ունեցող բոլոր էստրային նվագախմբերին»:

«Գայանե» բալետ

Հայկական ազգային առաջին բալետն է՝ երեք գործողությամբ, հեղինակ՝ Արամ Խաչատրյան: Լիբրետոն՝ Կոնստանտին Դերժավինի:

«Գայանե» բալետի առաջին բեմադրությունը եղել է 1942 թվականի դեկտեմբերի 9-ին Պերմում Լենինգրադի Կիրովի անվան օպերայի և բալետի թատրոնի ուժերով: Վերաբեմադրվել է 1952 թվականին:

Գործող անձինք

Հովհաննես, կոլտնտեսության նախագահ

- Գայանե, նրա դուստրը
- Արմեն, հովիվ
- Նունե, կոլտնտեսուհի
- Կարեն, կոլտնտեսության աշխատող
- Կազակով, երկրաբանական արշավախմբի ղեկավար
- Անձանոթ
- Գիքո, կոլտնտեսական
- Այշա, կոլտնտեսուհի
- Իզմայիլ
- Ագրոնոմ
- Երկրաբաններ
- Սահմանապահ խմբի ղեկավար

Գործողությունները կատարվում են Հայաստանում 20-րդ դարի 30-ական թվականներին:

**Համառոտ բովանդակություն
Առաջին գործողություն**

Գյուղ՝ բերքատու դաշտավայրում: Ժողովուրդը հավաքված գյուղամիջում գվարձանում է աշխատանքային օրվանից հետո: Աղջիկների մեջ իր կենսուրախությամբ և հմայքով աչքի է ընկնում Գայանեն: Գեղեցիկ և թռվունկ, ինչպես լեռնային եղևիկ, նա ուրախ պար է սկսում: Գայանեն իր մեջ ասես մարմնավորում է ողջ Հայաստանը՝ իր ան-

մար գույներով, անկրկնելի երանգներով: Հրճվանքով է նայում իր սիրեցյալին Արմենը: Տեսնելով Արմենի և Գայանեի փոխադարձ սերը՝ նրանց միջև է կանգնում Գիքոն: Մեծ, սակայն անպատասխան սերը կարող է մղել նրան ստորության և դաժանության:

Անվախ և կռվարար, նա ոչ մի խոչընդոտ չի տեսնում իր ճանապարհին: Նա չի զիջի Գայանեին, Գայանեն պետք է իրեն պատկանի: Սակայն Գիքոյի ցանկությունը մնում է ապարդյուն: Նա հուսահատված է և ընկճված:

Նրա բորբոքված երևակայության մեջ գոյանում են մերթ Գայանեի, մերթ իրեն դա-

տապարտող գյուղացիների, մերթ ատելի Արմենի պատկերները: Գիքոն լի է վրեժխնդրությամբ:

Երկրորդ գործողություն

Առավոտ է: Գայանեն ու Արմենը լեռներում են. երիտասարդ զույգն իր սերն է վայելում: Այստեղ են Արմենի ընկերները՝ Նունեն, Կարենը, մի խոսքով ողջ գյուղն է ներկա երիտասարդների սիրո վայելքներին: Հանկարծ Գիքոն անսպասելի և ծայրահեղ որոշում է ընդունում՝ փախցնել Գայանեին: Ընկերներն օգնում են նրան փախցնել Գայանեին: Գյուղը խուճապի մեջ է: Արմենի ղեկավարությամբ հետապնդում է կազմակերպվում: Գիքոյին բռնում են: Ծրջապատված կշտամբանքով լի հայացքներով, նա դես ու դեն է նետվում. Գիքոյի արարքին ներում չկա, նա այլևս չի կարող ապրել գյուղում:

«Իմ հայրենիք»	1950
«Ի՞նչ են երագում երեխաները» (խոսք՝ Վ.Վիննիկովի)	1949
«Ի՞նչ են երագում երեխաները» (խոսք՝ Պ.Գրադովի)	1949
«Իրանի դուստրերը»	1939
«Ինքնաթիռ»	ա/թ
«Լեգենդ»	1946
«Լենինի երեխաները»	1935
«Խաղաղության քայլերգ»	1962
«Խաղային երգ»	1931
«Կապիտան Գաստելյուն»	1941
«Կարմիր նավատորմային քայլերգ»	1933
«Կոմերիտականը»	1931

«Կոմերիտական և կոմերիտուհին»	1931
«Կոմերիտական երգ»	1948
«Կոմերիտական հանքափորի երգը»	1931
«Կորեական պարտիզանական երգ»	1952
«Հայկական խնջույքի երգ»	1948
Հայկական ԽՍՀ պետական հիմն	1944
«Հայրենասիրական երգ»	ա/թ
«Հանդիպում պոետի հետ»	1948
«Հասկը սկսել է հասկակալել»	1932
«Հզոր Ուրալը»	1942
«Ձեզ, արաբ ընկերներ»	1964

«Մարտի, կամարդոս»	1936
«Մենք կհաղթենք»	1939
«Մեր ապագան»	1931
«Մեր մարգագետնում»	1931
«Նախանձելի ժամանակ եղբայրներ, ընկերներ»	ա/թ
«Նիկայի ռոմանսը» (Մ.Յու. Լերմոնտովի «Դիմակահանդես» դրամայից)	1941
«Նոր երգ»	1931
«Պաշտպանության հարվածամարտի կարմիրբանակային արշավի երգը...»	1932
«Պեպոյի երգը» («Պեպո» կ/ֆ-ից)	1934
«Պիոներուհի Օյան»	1933

«Պիոներական թմբուկ»	1933
«Պոեն»	1946
«Ջավուզ իղիմ»	1931
«Ռուս նավատորմի երգը» («Նավերը գրավում են բաստիոնները» կ/ֆ-ից)	1953
«Սիրելի աչքերի լույսը»	1962
«Սրտի երգ»	1949
«Սևծովյան նավատորմի երգը»	1931
«Վաղը՝ դպրոց»	1943
«Ուրալույզկա»	1943
«Ուրալցիները շատ լավ են կռվում»	1942
«Փառք մեր հայրենիքին»	1943
«Քեզ եմ սպասում»	1943

«Սպարտակ» բալետ

Արամ Խաչատրյանի բալետն է՝ գրված 1954-ին, լիբրետոն՝ Նիկոլայ Կոլկովի: Առաջին անգամ բեմադրվել է 1956 թվականի դեկտեմբերի 27-ին՝ Լենինգրադի օպերայի և բալետի Մարիինյան թատրոնում: Լիբրետոյի հիմք է ծառայել Ռաֆայելյո Ջովանյոլիի «Սպարտակ» վեպը: 1959 թվականին բալետն արժանացել է ԽՍՀՄ Լենինյան մրցանակի: Պատկերված են մ.թ.ա. 74-71-ին Հին Հռոմում թրակիացի Սպարտակի առաջնորդությամբ ստրուկների ապստամբության դեպքերը: Չորս գործողությամբ մոնումենտալ ստեղծագործություն է՝ բազմապլան դրամատուրգիայով, սուր հակադրություններով և հոգեբանական ու զգացմունքային դիպուկ բնութագրերով: Լիբրետոյի հիմքում ազատության պայքարի համամարդկային գաղափարն է, որը պատկերված է ելևէջային ոլորտներով: Սպարտակի բարոյական գեղեցկությանը, հարուստ ներաշխարհին, վեհ ծագումների հակադրվում են իրավագրկության բռնությունը, դաժանությունը մարմնավորող կերպարներն ու գաղափարները: Բալետի կերպարային և դրամատուրգիական կարևոր, ձևակառուցող տարրը գլխավոր գործող անձանց բնութագրող լեյտմոտիվներն են, որոնց լայն կիրառման շնորհիվ բալետի

երաժշտությունն ընկալվում է որպես միասնական կուռ կառուցվածք ունեցող սիմֆոնիկ կտավ, հեղինակի բնորոշմամբ՝ «խորեոգրաֆիկ սիմֆոնիա»: «Սպարտակի» երաժշտական լեզուն հարուստ է ու ինքնատիպ՝ ազգային վառ նկարագրով:

Ստեղծման պատմություն

1941 թվականի դեկտեմբերին, Հայրենական մեծ պատերազմի ամենառդերգական օրերին, Արամ Խաչատրյանը պարբերական մամուլում հոդված հրատարակեց՝ տեղեկացնելով իր առաջիկա ստեղծագործական ծրագրերի մասին. «1941 թվականին ԽՍՀՄ-ի Մեծ թատրոնի պատվերով, համագործակցելով լիբրետիստ Նիկոլայ Կոլկովի և բալետմայստեր Իգոր Մոխոնևի հետ, ծեռնարկում եմ «Սպարտակ» բալետի ստեղծումը: Այն պետք է լինի մոնումենտալ և հերոսական ներկայացում, որը խորհրդային քաղաքացուն կներկայացնի հին աշխարհի պատմության լավագույն մարդուն»: Սպարտակի կերպարը վաղուց էր գրավել Խաչատրյանին, և այժմ նրան թվում էր, որ առավելապես Սպարտակն է իր մեջ խտացվում այն ըմբոստ նկարագիրը, որն այդ օրերին դրսևորվում էր միութենական ժողովուրդների կատաղի պայքարի մեջ՝ ընդդեմ ֆաշիստ

նվաճողների: Այդ մասին կոմպոզիտորն անդրադարձել է իր մի հոդվածում, գրելով. «Ոմանք զարմացած էին, որ այս թեման եմ ընտրել՝ դիմելով պատմական այդքան խորն անցյալին: Բայց ինձ թվում է, որ Հին Հռոմում Սպարտակի և ստրուկների ապստամբության թեման մեր օրերում հսկայական նշանակություն և հասարակական հիշողություն ունի: Անհրաժեշտ է, որ ժողովուրդներն իմանան և հիշեն նրանց անունները, ովքեր մարդկության պատմության արշալույսին քաջաբար ծառայեցին ստրուկների դեմ հանուն իրենց ազատության ու անկախության»: Լիբրետիստ Ն. Կոլկովը «Սպարտակի» վրա սկսել էր աշխատել դեռ 1933 թվականից՝ խորհրդակցելով գեղանկարիչ Ֆ. Ֆյոդորսկու և բալետմայստեր Ի. Մոխոնևի հետ, որոնք վաղուց էին երազում բեմադրել նման ներկայացում: Լիբրետոյի վրա աշխատելիս Կոլկովը մեծապես օգտվել է անտիկ շրջանի աղբյուրների վկայություններից, հատկապես Պլուտարքոսի «Չուլգահեռ վարքագրություններից» և Յուվենալիսի կատակերգություններից: Բացի դրանից, լիբրետիստը հիմնվել է Լ. Ֆրիդլենդերի «Հռոմի կենցաղային կյանքի պատկերներ» հոդվածում և խորհրդային գրող Ալեքսանդր Միշուկի «Սպարտակի ապստամբությունը» գրքում տեղ գտած առատ տեղեկությունների, ինչպես նաև իտալացի արձակագիր Ռաֆայելյո Ջովանյոլիի «Սպարտակ» պատմավեպի և Սպարտակի մասին Մ. Օլիվիեի պատմական ժամանակագրության վրա: Ըստ Կոլկովի՝ բալետը կառուցված է ինչպես ողբերգություն՝ Սպարտակի մասին, ինչպես պատում՝ փառահեղ առաջնորդի մասին, որի խելամուռությունը, կամքը, վեհ գաղափարները հաղթահարում են իր ժամանակի թելադրած սահմանափակումները

և դառնում հավերժական խորհրդանիշներ՝ իշխող և բռնակալ դասակարգի դեմ ժողովուրդների ըմբոստության: Սակայն բալետի ստեղծման աշխատանքները հետաձգվեցին երկար տարիներ: 1950 թվականին Արամ Խաչատրյանն այցելեց Իտալիա, տեսավ Կոլիզեոն, Ապպիոյան ճանապարհը: Հավանաբար հենց այս տպավորություններով է պայմանավորված վերադարձը բալետի աշխատանքներին: Երաժշտության վրա կոմպոզիտորն աշխատեց երեք ու կես տարի. պարտիտուրան ավարտվեց 1954 թվականի փետրվարին:

Պրեմիերան

«Սպարտակի» պրեմիերան կայացել է Սանկտ Պետերբուրգի (այն ժամանակ՝ Լենինգրադ) օպերայի և բալետի Մարիինյան թատրոնում (այն ժամանակ՝ Կիրովի) 1956 թվականի դեկտեմբերի 27-ին՝ խորհրդային տարիների ամենաինքնատիպ բալետմայստերներից Լենինոյ Յակոբսոնի բեմադրությամբ: Ձգտելով հեռանալ այդ տարիներին բալետի բեմերին իշխող կադապարներից, Յակոբսոնը ներմուծեց պլաստիկ քանդակների արտահայտչականությունը, որոնց նախատիպ կերպարները տեսել էր Երմիտաժում ցուցադրվող Պերգամոնի նշանավոր գոհասեղանի վրա. դրա վրա պատկերված էին միմյանց դեմ մարտնչող աստվածներն ու տիտանները: Ժամանակակիցները նշել են, որ բալետի կերպարներն ասես կենդանություն առած և դուրս եկած լինեին հին հունական ու հռոմեական սկանդինավյան վրա պատկերված նկարներից: Ներկայացման կոմպոզիցիան զարգանում էր այնպես, ասես բեմ բարձրացված լիներ տաճարների, դղյակների, ամֆիթատրոնի ու մրցասպարեզի և դրանցում գործող Սպարտակի, Կրասսոսի և մյուս գործող անձանց մի ճարտարապետական համախումբ: Հստակ քայլերը, կտրուկ հարձակումները, հետևազորի ծանր շարաքայլը, հեծյալների գրոհը՝ այս ամենն ուրվագծում է պատերազմի ամբողջական տեսարանը:

Նվագախմբային համարներն աչքի էին ընկնում նրանով, որ բալետի յուրաքանչյուր գործող անձի համար գրված էր հատուկ և պլաստիկ մեղեդի, որը հանգեցնում էր, այսպես ասած, ինքնատիպ խորեոգրաֆիկ բազմաձայնություն: Բալետի կանացի հատվածներում աչքի էին ընկնում կանացի զգեստները: Նրանք բոլորը՝ թե՛ մենապարուհիները, թե՛ բազմություն ներկայացնողները պարում էին ասնդակներով:

Մոսկվայում «Սպարտակը» հայտնվեց միայն մեկ ու կես տարի անց՝ 1958 թվականի մարտի 11-ին՝ Իգոր Մոխոնևի բեմադրությամբ: Բալետը շուտով մեծ հանրաճանաչություն վայելեց՝ բազմիցս բեմադրվելով ոչ միայն ԽՍՀՄ-ի, այլև Արևելյան Եվրոպայի երկրներում:

Սյուժեն

Հռոմում ամբոխը ցնծությամբ դիմավորում է արշավանքից հաղթանակով վերադարձած Մարկոս Կրասսոսին: Նրա մարտակառքի մեջ են կապկապված թրակացիներ Սպարտակը, Ֆրիգիան և Հարմոդիոսը: Իսկ Կրասսոսին դիմավորողների շարքում է կուրտիզանուհի Եգինան: Հոգևորականի ուժասպառված, Ֆրիգիան ընկնում է, և վերակացուն ճոճում է մահակը: Սպարտակը նետվում է նրա վրա այնպիսի զորությամբ, որ կանգնեցնում է մարտակառքի ընթացքը: Ներկա ժողովուրդը հիանում է նրա ուժով և արիությամբ: Հռոմի ստրուկների շուկայում իրենց արվեստն են ցուցադրում եգիպտացի պարուհին և երիտասարդ հույն միմուը: Շքեղ զարդարված պատգարակով հայտնվում է Կրասսոսը, իսկ շուկայի հրապարակի մյուս կողմից՝ Եգինան, որը մի ծաղիկ է նետում Կրասսոսին: Նա գնում է գեղեցկադեմ Հարմոդիոսին, ուզում է գնել նաև Ֆրիգիային, բայց վերջինս պատրաստ է դաշույնով վիրավորել ինքն իրեն, եթե բաժանեն Սպարտակից: Սպարտակին գնում է գաղափարների դպրոցի ղեկավար Լենտուլլոսը և ստիպված է լինում գնել նաև Ֆրիգիային, քանի որ Սպարտակը կնախընտրեր մեռնել, քան թե բաժանվել կնոջից:

Հաջորդ տեսարանը ներկայացնում է կրկեսը: Կենտրոնում երևում են Կրասսոսը և Եգինան, իսկ վերջինիս հետևում՝ Հարմոդիան: «Սաբինուհիների առևանգումը» մնչախաղից հետո

«Դիմակահանդեսի» ծնունդն ու նոր կյանքը

2017 թվականի մարտի 5-ը յուրահատուկ էր Ալեքսանդր Սպենդիարյանի անվան օպերայի և բալետի ազգային ակադեմիական թատրոնի համար. շուրջ 30 տարի տևած դադարից հետո հայկական բեմում վերականգնվեց Արամ Խաչատրյանի «Դիմակահանդես»-ը:

«Նոր վայրի» ծնունդը

1941 թվական, Մոսկվա: Միխայիլ Լերմոնտովի մահվան 100-րդ տարեկիցի կապակցությամբ Ե.Վախթանգովի թատրոնում բեմադրվում է «Դիմակահանդես» դրաման: Թատրոնի գեղարվեստական ղեկավար Ռուբեն Սիմոնովը ներկայացման երաժշտությունը վստահում է Արամ Խաչատրյանին:

Խաչատրյանը սիրով ընդունեց առաջարկը և մեծ ոգևորությամբ ու իրեն բնորոշ բծախնդրությամբ գործի անցավ: Նա վերընթերցեց Լերմոնտովի դրաման, ուշադրություն դարձնելով յուրաքանչյուր արտահայտությանը: Կոմպոզիտորի մտքում

հատկապես տպավորվել էին գլխավոր հերոսուհուն՝ Նինայի խոսքերը. վերադառնալով տուն ճակատագրական պարահանդեսից հետո, իշխան Արբենինի երիտասարդ կինը բացականչում է. «Ի՛նչ լավն է նոր վայրը...»: Հետագայում կոմպոզիտորը խոստովանում էր, որ ամենից շատ մտատանջություն նրան պարզվել էր հենց վայրը: «Մտքումս անընդմեջ կրկնում էի լերմոնտովյան տողերը, կորցրել էի անդորրս և գառանցում էի վայրով»:

Վայրը ծնունդ առավ հանկարծակի: Խաչատրյանը դիմակարի համար բնորոշում էր նկարչուկի եվգենիա Պաստերնակի մոտ և հանկարծ մտքում լսեց այդ հնչյունները, ընդհատեց սեանսը և սկսեց գրի առնել երաժշտությունը:

1943 թվականի բեմադրության համար գրված երաժշտության հիման վրա Խաչատրյանը գրեց հինգ մասից բաղկացած «Դիմակահանդես» սյուիտը:

1954 թվականին Բորիս Լավրենկի «Լեր-

մոնտով» ներկայացման երաժշտությունը կրկին վստահվեց Խաչատրյանին: Այս ներկայացման հիման վրա կոմպոզիտորը 1959 թվականին գրեց չորս մասից բաղկացած սյուիտը:

Ուսուցչի անավարտ գործը

Արամ Խաչատրյանը շատ էր ուզում վերոհիշյալ երկու երաժշտական երկերի վրա կառուցել «Դիմակահանդես» բալետը: 1970-ականներին ռուս պարուսույցներ Լիդիա Վիլովիցկայան և Միխայիլ Դրոզդովը կազմեցին «Դիմակահանդես» դրամայի բալետային լիբրետոն: Սակայն կոմպոզիտորը այդպես էլ չհասցրեց գրել բալետի երաժշտությունը:

Այնուամենայնիվ, կոմպոզիտորի այս մտադրության մասին տեղյակ էր Խաչատրյանի սիրելի աշակերտներից մեկը՝ կոմպոզիտոր Էդգար Հովհաննիսյանը: Ուսուցչի մահից հետո Էդգար Հովհաննիսյանը համակցեց «Դիմակահանդես» և «Լերմոնտով» ներկայացումների սյուիտները, օգտագործեց Խաչատրյանի գործերի մի շարք այլ հատվածներ և գրեց բալետը: Հովհաննիսյանն այնպիսի ակնածանքով էր վերաբերում իր ուսուցչին, որ արգելել էր աֆիշում նշել իր ազգանունը Խաչատրյանի ազգանվան կողքին:

Բալետն առաջին անգամ բեմ բարձրա-

ցավ 1982 թվականին՝ Օդեսայի թատրոնում: Առաջնախաղին ներկա էր նաև Սպենդիարյանի անվան ազգային ակադեմիական թատրոնի գլխավոր բալետմայստեր, ՀՀ ժողովրդական արտիստ Վիլեն Գալստյանը:

«Օդեսայում բաժակ բարձրացրեցի և հրավիրեցի բալետմայստերներ Նատայա Ռիժենկոյին և Վիկտոր Մաիլոնով-Գոլովանովին բեմադրել բալետը մեր թատրոնում: Իրենց մեծ հաճույքով եկան Երևան և բեմադրեցին «Դիմակահանդեսը»: Ներկայացումը, որի մեջ ես էլ իշխան Արբենինի դերն էի խաղում, ցուցադրվեց մի քանի տարի, հետո երկար տարիներ դուրս մնաց խաղացանկից»,- հիշում է մանեստրոն:

Վիլեն Գալստյանը խոստովանում է, որ միշտ երագել է բեմադրել «Դիմակահանդեսը»: «Երբ որոշեցի բեմադրել բալետը, առաջին հերթին երաժշտության խմբագրումը պիտի անելի: Հատ-հատ բոլոր համարները մտածում էիք, որպեսզի կրկնություն շատ չլինի, ինչը շատ էր նախորդ տարբերակում: Այս տարբերակում ցանկացել եմ շատ հակիրճ, Լերմոնտովի պոեզիային համահունչ ներկայացնել այս դրաման: Լերմոնտովի բանաստեղծություններն այնքան լավն են, որ ինձ էլ պետք չէր լիբրետո. ներկայացումս ամբողջությամբ հիմնված է լերմոնտովյան քառյակների վրա»,- ասում է մանեստրոն:

ՍՄՆԱ ՄԻՐՉՈՑԱՆ

սկսվում է մրցամարտը: Վերջին կոնվեր կայանում է Սպարտակի ու մի սամիտի (սամիտները հնագույն իտալական ցեղ էին) միջև: Հանդիսականները պահանջում են վերջ տալ պարտված սամիտի կյանքին: Բայց Սպարտակը խրոմ է իր սուրն ավագի մեջ՝ հրաժարվելով սպանել պարտվածին:

Այնուհետև բացվում է տեսարան գլադիատորների գորանոցից: Ֆրիգիան խոնարհվել է մեռնողի վրա: Դառը մտքերի մեջ խորամուխ լինելուց հետո Սպարտակը գլադիատորներին կոչում է ապստամբության: Միևնույն է, ուշ թե շուտ իրենց մահ է վիճակված: Ավելի լավ է մեռնել ստրկատերերի հետ պայքարելիս, քան թե մրցասպարեզում հանուն նրանց զվարճանքի: Սպարտակի գլխավորությամբ գլադիատորները փախուստի են մատնում պահակագործին, կոտորում պատուհանների ճաղերը և անհետանում: Ապիյան ճանապարհի մոտ, Կամպանիայի դաշտերում խաղաղ ժամանակ են անցկացնում հովիվները: Հանկարծ հայտնվում են փախստական գլադիատորները, և հովիվները միանում են ապստամբներին:

Կրասսոսի պալատում, խրախճացողների առջև պարում է Եգինան՝ Հարմոնիոսի հետ: Ապա պատանին նրան տանում է դեպի Կրասսոսի մահճակալը: խրախճացողների ուրախությունն ընդհատվում է կռվի մոտենող ծայրերից: Բոլորը փախչում են, իսկ Կրասսոսը Հարմոնիոսին հրահանգում է մնալ և միանալ ապստամբներին: Հայտնվում է Սպարտակը՝ գինվորների ու Ֆրիգիայի հետ: Սպարտակի ճամբարում, նրա վրանի դիմացի հրապարակում կանայք լսում են լարված պայքարի ծայրերը: Ապա տեսնում ենք Սպարտակին՝ խորհրդակցելիս թրակացիների, ասորիների, գերմանների ու

գալլերի ջոկատների առաջնորդների հետ: Չորաիրամանատարների մի մասը պահանջում է արշավել Հռոմի վրա, իսկ մյուսները, նրանց հետ էլ Սպարտակը, ցանկանում են նավերով վերադառնալ հայրենիք: Մի քանի վրդովված ղեկավարներ լքում են Սպարտակին: Ֆրիգիան փորձում է հանգստացնել նրան: Հրապարակում հայտնվում են մարտ վաճառականների ու հետերաների խմբեր: Սկսվում է աշխույժ առևտուր և զվարճանք: Սպարտակը, դուրս գալով վրանից, հրամայում է վրձնել օտարականների ճամբարից: Դատարկվող հրապարակում հայտնվում է մի ծեր կին՝ Եգինայի աղախինը: Նա իր հետևից քաշում տանում է Հարմոնիոսին տարփանջով բռնված Եգինայի մոտ:

Կրասսոսի պալատում Եգինան պարում է գորավարների առջև: Բերում են գերի ընկած առաջնորդներին, որոնք անջատվել էին Սպարտակից: Եգինայի ուղարկած ծեր աղախինը վերադառնում է Հարմոնիոսի հետ: Կրասսոսը նրանից տեղեկություններ է հարցնում Սպարտակի մասին, և պատանին բացում է նրա առջև ապստամբների ծրագրերը: Չորավարի ազդանշանով բարձրացվում են մեծ պատուհանները ծածկող ծանր վարագույրները, և Հարմոնիոսը տեսնում է խաչերին գամված գլադիատորներին:

Տեսարան է բացվում ծովափից: Երևում են ծովահենների նավերի կայմերը: Ժայռերի հետևում թաքնվում են հռոմեացիները, որոնք այդտեղ է առաջնորդել Հարմոնիոսը: Ծովահենները խրախճանքի մեջ են: Նրանց է մոտենում Սպարտակը և ոսկու պարկերով կաշառում ծովահենների առաջնորդին: Սա խոստանում է իր նավերով ծովի մյուս ափն անցկացնել ապստամբած զինվորներին: Սպարտակի հեռանալուց հետո խրախճանքը շարունակվում է: Հանկարծ հայտնվում

են հռոմեացիները և ստիպում նրանց հեռանալ իրենց նավերով, իսկ իրենք զբաղեցնում են նրանց տեղը: Երբ հայտնվում են գլադիատորները, դարաններից նրանց վրա են հարձակվում հռոմեացիները: Սպարտակը զոհվում է դաժան մարտում: Կրասսոսը հրամայում է խեղդամահ անել Հարմոնիոսին: Քիչ անց գալիս է Եգինան և անփութորեն քայքայելով ընկնում է վերջինիս մարմնի վրա: Հնչում է նահանջի ազդանշան, և Հռոմեացի զինվորները հեռանում են: Դատարկված մարտադաշտում Ֆրիգիան գիշերով փնտրում է գոհված Սպարտակին և սգում նրա մահը: Ողջ մնացած թրակացիները վահանի վրա են դնում իրենց առաջնորդի մարմինը: Ծագում է արևը:

Երաժշտությունը

«Սպարտակ» բալետի երաժշտության վրա Արամ Խաչատրյանն սկսել է աշխատել 1950 թվականին: Սցենարի հեղինակ Լիկոլայ Վոլկովը թեև օգտվել էր անտիկ շրջանի մատենագիրներ Ապիլանոսի ու Պլուտարքոսի ստեղծագործություններից, սակայն բալետի սյուժեում ներմուծել էր և նոր հերոսներ՝ Եգինային ու Հերմոնիոսին: Դավաճանության մոտիվը, որպես ապստամբության ու հեղափոխության տապալման պատճառ, այդ շրջանում բնութագրական էր և գրեթե պարտադիր խորհրդային արվեստի գործերում: Բալետի երաժշտությունը հագեցած է ցայտուն հակադրություններով. Հռոմի ցնծությունը և պարտվողների տառապանքը, գլադիատորական դաժան մարտերը և հերոսական ապստամբությունը, նուրբ քնարական տեսարանները և հաղթանակների ու պարտությունների դյուցազնական պատկերները: Ստեղծագործական վառ երևակայությամբ են գրված նաև եգիպ-

տացի պարուհու, արեանցի խեղկատակի և գաղիտանների բնութագրական պարեղանակները: Ընդհանուր առմամբ, բալետը կառուցված է հերոսական դրամայի ոգով, որի կենտրոնական կերպարը Սպարտակն է: Չնայած այն հանգամանքին, որ բալետի երաժշտությունը համարակալված է սովորականի պես, հզոր սիմֆոնիկ զարգացումը չենցում է համարների միջև սահմանը՝ զգացմունքայնորեն ընդհանրացնելով դրամատիկ իրադարձությունները:

1954 թվականին, պարտիտուրայի ավարտից հետո, համերգներում սկսեց հնչել նոր բալետի սյուիտը՝ լայնորեն ճանաչվելով ունկնդրի կողմից:

Բեմականացումները երևանի օպերային թատրոնում

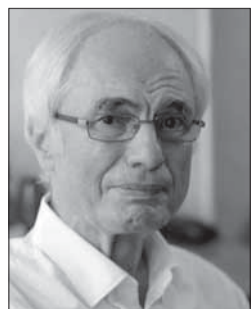
1961 - բալետմայստեր Եվգենի Չանգա
1978, 1982, 1987 - բալետմայստեր Վիլեն Գալստյան
2009 - բալետմայստեր Յուրի Գրիգորովիչ

Դերակատարներ

Երևանի օպերայի և բալետի ազգային ակադեմիական թատրոնի բեմում Սպարտակի դերակատարումով հանդես են եկել՝ Վանուշ Մանասիրյանը, Վիլեն Գալստյանը, Սերգեյ Բարանովը, Հովհաննես Դիվանյանը, Ռուբեն Մուրադյանը և այլք:

Գործող անձինք

Սպարտակ - ապստամբ ստրուկների առաջնորդ
• Կրասսոս - հռոմեացի գորավար
• Ֆրիգիա - Սպարտակի սիրելին
• Եգինա - կուրտիզանուկի
• Կրասսոսի պատանի
• Գլադիատոր
• Երեք հովիվ
• Հովվուհիներ:

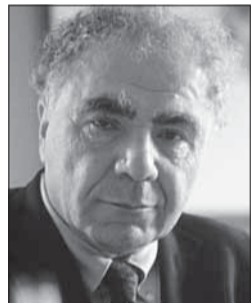

ՏԻԳՐԱՆ ՄԱՆՈՒԻՐՅԱՆ

Հայ կոմպոզիտոր,
ՀԽՍՀ
ժողովրդական
արտիստ (1990)

Նա ամսահ
ու հավիտե-
նական է, որով-
հետև գոյություն
ունի սրբագույնի

այն իմաստավորումը, որ կոչվում է Պարթև Սահակ, Շևորիալի Ներսես, Վարդապետ Կոմիտաս և ինքը, որովհետև այն, ինչ եղավ ինքը, եղավ բազմազգ սովետական երաժշտության ջահակիրը: Երաժշտության ուժը, ովքեր տարել են, գիտեն, որ երջանկության ու կենսու- նակության գինը անսահման է, գիտեն, որ քանի դեռ մեր ժողովրդի երգելու ու երաժշտության ինքնատիրապետման իմաստությունը գոյություն ունի, Արամ Խաչատրյանի ստեղծած երաժշտության ինքնատիրապետման ու հավաստիությունը միջամտության կարիք չունի: Արամ Խաչատրյանի գոյությունը իր ծնունդով չի սկսվում, այլ սկիզբ է առնում խորենացու գրանցած գործերից ու, մասնավորապես որ ինքը Գողթան աշխարհի ծնունդն է, որ հրա՛շք, հրա՛շք է: Աշխարհի համար շո՛ւրջ, մեզ համար շո՛ւրջ:

ՎԻԿՏՈՐ ԶԱՍԲԱՐ- ԶՈՒՄՅԱՆ

Ստաղագետ և
աստղաֆիզիկոս,
տեսական աստղա-
ֆիզիկայի հիմնա-
դիրներից մեկը

Արվեստը,
ինչպես և
գիտությունը,
ունի իր

փայլուն գագաթները, որոնք կազմում են համաշխարհային մշակույթի մեծագույն հարստությունը, ամբողջ մարդկության պարծանքը: Այդպիսի գագաթներից մեկն է Արամ Խաչատրյանի ստեղծագործությունը: Խաչատրյանը՝ մեծ կոմպոզիտորը, արվեստագետը, ուսուցիչը, հասարակական գործիչը և քաղաքացին, հեռացավ մեզանից: Բայց ծյունապատ լեռնագագաթների վեհությունը ավելի լավ է ընկալվում հեռվից: Ահա ինչու՝ նրա անզուգական, սքանչելի ստեղծագործությունը, ընդմիջ ծառայելով մարդկությանը, կապրի և կփայլի հավերժ: Այն միշտ կմտա ժողովրդի սրտում՝ որպես ամենաթանկագին և նվիրական ժառանգություն:

ՏԻՆՈՆ ԽՐԵՆՆԻԿՈՎ

Կոմպոզիտոր և
հասարակական
գործիչ

Արամ Իյիչ Խաչատրյանը իր ստեղծագործական ուղու առաջին քայլերից զարգացել

է որպես արվեստագետ-ինտերնացիոնալիստ: Արամ Իյիչը իր բեղմնավոր գործունեության հենց սկզբից հանդես եկավ որպես սովետական արվեստագետ, որն իր վեհ խնդիրն է համարում դարաշրջանի քաղաքական ու բարոյական առաջավոր իդեալի հաստատումը: ●

ԴՄԻՏՐԻ ԿՍԲՆԵՎՍԿԻ

Ռուս կոմպոզիտոր,
մանկավարժ,
հասարակական
գործիչ

Խաչատրյանը հարուստ է այն ամենով, ինչ նրան տվել է հայրենիքը,

նրա հարագատ Հայաստանը: Նրա երաժշտական հոգին համարվել է հիանալի, գունեղ ժողովրդական երգայնությամբ, որը դարձել է նրա երաժշտական մտածողության հիմքերի հիմքը...
...Իր հզոր ծիրքի ուժով խաչատրյանը կյանքից առատորեն պարզև ստացած բոլոր հարստությունները դարձրել է մի միասնական օրգանական համաձուլվածք: Այդ համաձուլվածքում, որի անունն է Արամ Խաչատրյանի ոճը, բացառապես ամեն ինչ՝ ինտոնացիաները, ռիթմերը, տեմբրերը, ներդաշնակությունը, ձևը, ժանրը անբաժանելի են միմյանցից, ինչպես անբաժանելի են երաժշտության բովանդակությունից: ●

ԳԵՈՐԳԻ ՍՎԻՐԻՂՈՎ

Կոմպոզիտոր և
երաժշտական-
հասարակական
գործիչ

Մեզանից
հեռացավ
գարմանայի տա-
ղանդը, մեծագույն
երաժիշտը:

Նա իսկական ժողովրդական երաժիշտ էր՝ բառիս բարձրագույն իմաստով, և իր պայծառ ստեղծագործություններով միշտ կապրի ժողովրդի հետ: Նրա երաժշտությունը հնարավորություն է տալիս ավելի լավ ճանաչելու Հայաստանը, հայ ժողովրդին, նրա պատմությունը, նրա ոգին: Արամ Խաչատրյանի «Սպարտակը» սովետական և համաշխարհային երաժշտության մեծ հաղթանակն է: ●

ԲՈՒԻՍ ԱՍԱՅԵՎ

Ռուս խորհրդային
երաժշտագետ և
կոմպոզիտոր

Խաչատրյանը մեր երաժշտության Ռուբենսն է: ●

ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ԲԱՂՎԱՅԱՆ

խորհրդային
Միության Նշա-
նավոր գորահրա-
մանատար

Անգնահատելի է Արամ Խաչատրյանի ներդրումը հայ ժողովրդի երաժշտական գանձարանում և սովետական երաժշտական արվեստում ամբողջությամբ: ●

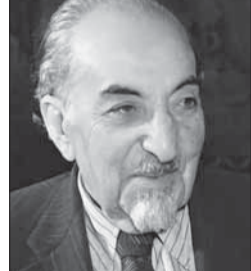
ՍԱՐՏԻՐՈՍ ՍԱՐՅԱՆ

Հայ նկարիչ

Ահա երկից երկ Խաչատրյանը հարագատ դարձավ ինձ: Լսում ես և զգում, որ գործ ունես արվեստագետի հետ, որի հավատամքը

հաստատվել է իր ժողովրդի նկատմամբ ունեցած ակտիվ վերաբերմունքից: Արժեքը միայն այն չէ, որ կոմպոզիտորն իր ներկայանկը սնուցանել է ժողովրդական երաժշտության գանձարանից: Արվեստի, հատկապես երաժշտության պատմության մեջ նման երևույթ տարածված է: Ինձ համար նրա արվեստի մեծագույն արժեքը ժողովրդի կերպարի հավաքական կերտման, հայրենի բնաշխարհի ու ժողովրդի խառնվածքի ներդաշնակումով վրձնած բնութագրի մեջ է: Խաչատրյանի ընդգրկումները մասշտաբային են:

Իսկական արվեստը ունի մի շարք կարևոր պահանջումներ ևս: Դա սեփականի, անհատականի հաստատումն է: Խաչատրյանի արվեստը նոր ներդրում էր ազգային մշակույթի համար: Այդ ներդրումը բացեց բազում ուղիներ, արվեստի խորհրդավոր, հրապուրիչ ուղիներ: Մայր ուղիով ընթացողը մնաց ինքը՝ Խաչատրյանը: Ու մինչ այսօր քայլում է նա իր հաստատուն քայլերով՝ հաղորդակից դարձնելով հայրենի երաժշտությունը համաշխարհային ընթացքին: ●

ԱՎԵՏԻԵ ԻՍԱԶՆԿՅԱՆ

Արամ Խաչատրյանը խորապես զգաց և ըմբռնեց հայ ժողովրդի երգի ոգին և դրանով ոգևորեց իր թարմ և գեղեցիկ երաժշտությունը:

Նա հայ երգը իր գեղարվեստական մեծ տաղանդի պրիզմայով անցրած ներկայացրեց աշխարհին: ●

ԷՐԿԱՐԴ ՄԻՐՉՈՅԱՆ

Հայ կոմպոզիտոր,
մանկավարժ

Արամ Խաչատրյանը մշակույթ մտավ հաստատուն «հայցով» միանգամից և մշտապես

դրոշմվելով երաժշտության պատմության մեջ: Նա բարձր մասնագիտական ուղեծիր հանեց արևելքի իրական ժողովրդական հարստությունը... Խաչատրյանի ստեղծագործական աշխատանքը իր մեջ է ներառել հայկական ժողովրդական երաժշտության մի հսկայական շերտ: Դրա ելևէջներից շատերը կոմպոզիտորը այնքան խորն էր ընկալել և վերամարմնավորել, որ դրանք ընկալվում են որպես իսախատրյանական: ●

ԴՄԻՏՐԻ ՇՈՍԱԿՈՎԻՉ

Լեհական
ծագումով ռուս
կոմպոզիտոր,
դաշնակահար,
մանկավարժ և
հասարակական
գործիչ:

■ ..Անցած տասնամյակներում Արամ Խաչատրյանը

համաշխարհային երաժշտությունը հարստացրեց շատ ժանրերի հյույակապ ստեղծագործություններով: Ովքեր, լսելով առաջին սիմֆոնիան, հավատացել են նրան, չեն սխալվել, ոչ մի անգամ չեն հիասթափվել: Խաչատրյանի յուրաքանչյուր նոր ստեղծագործություն դարձել է արվեստի տոն... Այդ, մեծ է Արամ Խաչատրյանի ավանդը մեր օրերի երաժշտության մեջ: Նրա անունը լայն ճանաչում է ստացել ինչպես մեր երկրում, այնպես էլ արտասահմանում: Նա ունի տասնյակ աշակերտներ և հետևորդներ, որոնք զարգացնում են այն զանգված սկզբունքները, որոնց նա ինքը միշտ հավատարիմ է մնում: ...Երբ մտածում ես արվեստում այդ հիանալի երևույթի պատճառների մասին, հասկանում ես, որ դրա արմատները արվեստագետի տաղանդի, նրա ազգային հիմքի, նրա նորարարական ձգտման և դրա հետ մեկտեղ՝ դասական ավանդույթներին նրա հավատարմության երջանկի զուգակցման մեջ է:

Արամ Խաչատրյանը մեր կոմպոզիտորներից առաջինն էր, որ կարողացավ անվիճելի համոզությամբ բացահայտել զորեղ դրամատիկական ապրումներ,

հայրենասիրական գաղափարներ, խոր հոգեկան մղումներ արտահայտելու Արևելքի սիմֆոնիկ երաժշտության բազմադարյան հնարավորությունները: ●

Դ. ԾՈՍԱԿՈՎԻՉԸ՝ ԱՐԱՅԻՆ ՍԻՄՖՈՆԻԱՅԻ ՄԱՍԻՆ

Սիմֆոնիան գրավեց մեզ իր թարմությամբ, մեղրիայի արտահայտ-

չականությամբ, գույների խտությամբ և հզոր տեմպերամենտով: Անկասկած, մեր արվեստ է մուտք գործել վառ, ինքնատիպ և հզոր տաղանդ, ով կոչված է բացելու նոր հորիզոններ 20-րդ դարի երաժշտական աշխարհում... ●

ՏՈՒԿՒԻՐ-ՇԱՀԻԿԻ

Մշակերտ, տաղիկ
կոմպոզիտոր

Նա կենդանի դասական էր, խորհրդային և համաշխարհային երաժշտության լեգենդ: Մեր

դասերն Արամ Իյիչի հետ հայտնի թիվ 35 դասարանում անցնում էին առանձնահատուկ, խանդավառ մթնոլորտում: ●

ՄԻՋԱՅԵՆ ԹԱՐԿԵՐԻ-ԴԻԵՎ

Ազգությամբ
հայ հռչակավոր
երգահան

Բոլորին հայտնի է, որ Արամ Իյիչը միաժամանակ մեծ ուսուցիչ էր:

Նրա մեթոդի հիմքն իր սաների անհատականությունը բացահայտելն էր: Խաչատրյանը նրանց մեջ բացահայտում էր պրոֆեսիոնալ բարձր անհատականություն: ●

Գ. ԶԱԽԱՐՅԱՆ Երաժշտագետ

Արամ Խաչատրյան արտիստը և քաղաքացին իրավամբ կարող է իրեն երջանկի համարել: Նրա բերկրալից և կենսահաստատ

երաժշտությունը սիրված է ամենալայն լսարանի կողմից: Ավանջալուր իրեն շրջապատող իրականությանը՝ նա գիտի՝ ինչպես խոսել իր երաժշտության լեզվով միլիոնավոր մարդկանց հուզող ու հոգեհարագատ թեմաների մասին: ●

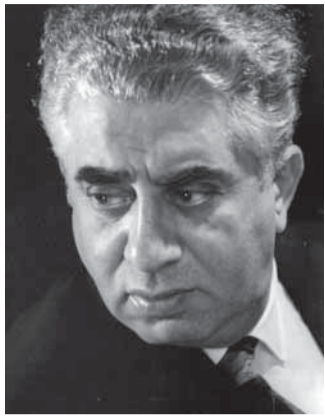

ԶՈՐԶ ՄԵՅՍՈՆ Մանրկանգն երաժշտական քննադատ, 1972

Ա. Խաչատրյանը, հի-րավի, ներկայիս խոշորագույն կոմպոզիտորներից է թե՛ աշխարհին

պարզև արժեքներով, թե՛ ճանաչումով, որ ունի այժմ և կունենա գալիք սերունդների կողմից: ●

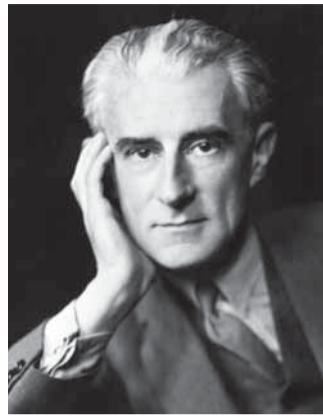
20-ՐԴ ԴԱՐԻ ԽՈՇՈՐԱԳՈՒՅՆ ԿՈՄՊՈԶԻՏՈՐՆԵՐԻ ՀԱՄԱՍՏԵՂՈՒԹՅՈՒՆԸ

ԱՐԱՄ ԷՐԻԱՅԻ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ (6 ՀՈՒՆԻՍԻ 1903 թ. - 1 ՄԱՅԻՍԻ 1978 թ.), հայ կոմպոզիտոր, դիրիժոր, մանկավարժ, ԽՍՀՄ ժողովրդական արտիստ (1945), ՀԽՍՀ ԳԱ ակադեմիկոս (1963), ռուսական կոմպոզիտորական դպրոցի և հայ դասական երաժշտության ներկայացուցիչ

ՍԵՐԳԵՅ ՍԵՐԳԵՅԿԻՉ ԴՐՈԿՈՅԵԿ (23 ԱՊՐԻԼԻ 1891 թ. - 5 ՄԱՐՏԻ 1953 թ.), ռուս կոմպոզիտոր և դաշնակահար

ՉՈՉԵՅ ՍՈՐԻՍ ՈՎԿԵԼ (7 ՄԱՐՏԻ 1875 թ. - 28 ԴԵԿՏԵՄԲԵՐԻ 1937 թ.), ֆրանսիացի կոմպոզիտոր, դիրիժոր, իմպրեսիոնիստ

ՌԻՍԱՐԴ ՇԵՐՈՒԲ (11 ՀՈՒՆԻՍԻ 1864 թ. - 8 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ 1949 թ.), ուշ ռոմանտիզմի և վաղ շրջանի էքսպրեսիոնիզմի խոշորագույն ներկայացուցիչ, նշանավոր գերմանացի երգահան և դիրիժոր

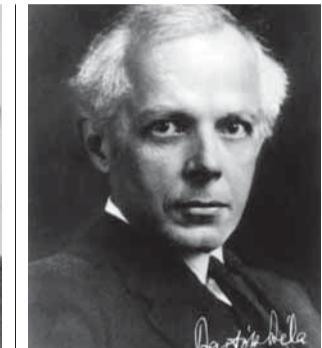
ՍԵՐԳԵՅ ՎԱՍԻԼԵՎԻՉ ՈՎԻՄԱՆԻՆՈՎ (1 ԱՊՐԻԼԻ 1873 թ. - 28 ՄԱՐՏԻ 1943 թ.), ռուս կոմպոզիտոր, դաշնակահար և դիրիժոր

ԴՄԻՏՐԻ ԴՄԻՏՐԻԵՎԻՉ ՇՈՍԱԿՈՎԻՉ (12 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ 1906 թ. - 9 ՕԳՈՍՏՈՍԻ 1975 թ.), լեհական ծագումով ռուս կոմպոզիտոր, դաշնակահար, մանկավարժ

ԻԳՈՐ ՖԵՈՂՈՐՈՎԻՉ ԱՏՐԱՎԻՆՍԿԻ (17 ՀՈՒՆԻՍԻ 1882 թ. - 6 ԱՊՐԻԼԻ 1971 թ.), ռուս հայտնի դաշնակահար, դիրիժոր և կոմպոզիտոր

ԲԵԴԱ ԲԱՐՏՈՎ (25 ՄԱՐՏԻ 1881 թ. - 26 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ 1945 թ.), հոլանդացի երգահան, դաշնակահար և երաժշտագետ-ֆոլկլորիստ

ՅԱՆ ՍԻԲԵԼԻՈՒՄ (8 ԴԵԿՏԵՄԲԵՐԻ 1865 թ. - 20 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ 1957 թ.), ֆինն կոմպոզիտոր, ջութակահար և դիրիժոր

ԲԵԴԱՍՅԵՆ ԲՐԻՏՏԵՆ (22 ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ 1913 թ. - 4 ԴԵԿՏԵՄԲԵՐԻ 1976 թ.), բրիտանացի երգահան, դիրիժոր և դաշնակահար

ՈՉ ԼՐԻՎ ՑԱՆԿՆ ԱՅՆ ՔԱՂԱՔՆԵՐԻ, ՈՐՏԵՂ ՀԱՄԵՐՈՒՆԵՐ Է ՏԿԵԼ ՄՐԱՍ ԽԱԳԱՏՐՅԱՆԸ

1961 թ., Արամ Խաչատրյանը ղեկավարում է Վիեննայի ֆիլհարմոնիկ նվագախումբը

...Պրագա, Վարշավա, Բեռլին, Սոֆիա, Բուդապեշտ, Բուխարեստ, Վիեննա, Փարիզ, Հռոմ, Բրյուսել, Լոնդոն, Հելսինկի, Լայպցիգ, Չալցբուրգ, Ռեյկյավիկ, Վաշինգտոն, Նյու-Յորք, Չիկագո, Տոկիո, Կահիրե, Բեյրութ, Մոնտեվիդեո, Բուենոս-Այրես, Գվադալախարա, Կարակաս, Հավանա, Մեխիկո, Օսակա, Նագասակի, Կիոտո, Ալեքսանդրիա, Լյեժ, Կորդովա, Լյուքսեմբուրգ, Սան-Պաուլո, Մանչեստեր, Բոլոնիա, Ակապուլկո...
Նրա համերգներն անցնում էին անփոփոխ հաջողությամբ՝ նպաստելով միջազգային մշակութային կապերի ամրապնդմանը:

Արամ Խաչատրյանը և ճապոնացի ջութակահար Յուկո Սատոն նվագում են իր ջութակի կոնցերտը:

Արամ Խաչատրյանի երաժշտությունը կինոյում

ԱՐՄԵՆԻ ԲԱՆԻՉԻՆՅԱՆ
Բանասիրական գիտությունների թեկնածու,
ՀՀ ԳԱՆ Պատմության ինստիտուտ

«Արամ Խաչատրյանը և կինոն» թեման վաղուց է եղել ուսումնասիրության առարկա: Մասնավորապես մոսկվաբնակ երաժշտագետ Նամի Միկոյանը հոդվածներով և մենագրությամբ՝ մասնագիտական վերլուծության է ենթարկել Արամ Խաչատրյանի կինոերաժշտությունը: Թեման կարելի է ավելի լայն դիտարկել ոչ միայն այն կինոնկարները, որոնց համար կոմպոզիտորը հատուկ երաժշտություն է գրել, այլև նրա մասին ստեղծված վավերագրական ֆիլմերը (մեզ հայտնի են առնվազն հինգը) և նրա այս կամ այն ստեղծագործության գործածությունը տարբեր շարժանկարներում: Իսկ դրանք թիվը տարբերակալի ավելանում է, քանի որ խաչատրյանական երաժշտությունը շարունակում է ոգեշնչել տարբեր ժողովուրդների կինոգործիչներին:

Արամ Խաչատրյանը, Եռուզի Մենուիկի ընտանիքում՝ «քաներորդ դարի Բախը», լինելով իր ժամանակի մարդը և արվեստագետը, անհնար էր, որ չառնչվեր կինոյին: Հիշենք Միշել Լեգրանի խոսքերը. «Եթե Մոցարտն ապրեր 20-րդ դարում, նա երաժշտություն կգրեր կինոյի համար»: Այդպես էլ Խաչատրյանը երաժշտություն է գրել 15 խորհրդային ֆիլմի համար՝ կինոյի հետ իր համագործակցությունն սկսելով իր ստեղծագործության վաղ շրջանում՝ 1930-ականներին և հայրենի միջավայրում գրելով «Հայկինոյի» Համո Բեկնազարյանի «Պեպո» և «Չանգեզուր» կինոնկարների երգերն ու երաժշտությունը, իսկ 1941-ին նկարահանված «Հայկական կինոհամերգում» հնչել են հատվածներ «Երջանկություն» (հետագայում «Գայանե») բալետից: Դրանից հետո Խաչատրյանը հատուկ երաժշտություն է գրել 1940-1959 թվականներին խորհրդային տարբեր կինոստուդիաներում ստեղծված ևս 24 խաղարկային և վավերագրական ֆիլմերի համար, իսկ նրա երաժշտությունը պարբերաբար օգտագործվել է կինոհամերգներում և կինոնկար-բալետներում: Ի դեպ, իր իսկ՝ Խաչատրյանի մասնակցությամբ ստեղծված վավերագրական դրվագներ ներկայացվել են նրա կենդանության օրոք նկարահանված «Հնդկական արվեստի վարպետները» (1955) և «Աշխարհի երիտասարդ բալետը» (1969) փաստագրական ֆիլմերում, իսկ նրա մահից հետո արխիվային տարբեր կադրեր՝ խորհրդային Միության մասին պատմող «Լսե՛ք ազգանշանները» հեռուստաշարքում (1991, ԱՎստրիա), Փիթեր Ռոզենի «Խաչատրյան» (2003, ԱՄՆ), Բորիս Տոկարևի «Ընդհատված տանգո. Պախմովա և Գորշկով» (2006, Ռուսաստան) վավերագրական ֆիլմերում և այլն:

Խաչատրյանի կինոերաժշտությունը, լինելով կոմպոզիտորի ժառանգության մի մասը, սովորաբար առանձին կյանք չունի և լայնորեն հայտնի չէ՝ մնալով կինոժապավենի վրա: Այն լավագույնս կատարել է իր առջև դրված խնդիրը՝ տեսողական նյութի, էկրանին ծավալվող պատումի հնչյունային իմաստավորումը և շեշտադրումը,

ուստի և երաժշտագետներին ու կինոագետներին է մտնում դրանց յուրաքանչյուրի մասնագիտական գնահատումը: Այստեղ հիշենք խաչատրյանական կինոերաժշտության կատարած գործառնությունը միայն մեկ օրինակ՝ կինոագետի մեկնաբանությամբ: Սերգեյ Գինզբուրգը, անդրադառնալով խորհրդային հայտնի կինոբեմադրիչ Միխայիլ Ռոմմի «Մարդ թիվ 217» պատերազմական դրամային (1944), նշել է, որ տպավորիչ մեծ ուժով է օժտված կինոնկարի հերոսուհու՝ Երկաթե պահարանում կանգնած մալու տեսարանը: Այնտեղ հերոսուհու ապրումները հիմնականում հաղորդում է Արամ Խաչատրյանի երաժշտությունը, քանի որ «այս տեսարանում հերոսուհու պարտադրյալ կրավորությունը կտրուկ նվազեցնում է դրա լուծման հնարավորությունը նրան հատուկ դերասանական միջոցներով: Երաժշտությանը ներդրում է միայն մեկ բնական հնչյուն կարգերի դռանը Եսեսականների կողմից փայտի հարվածները, բայց դա նույնպես մեկնաբանված է ոչ նատուրալիստական ձևով, այլ պայմանականորեն, հերոսուհու ընկալման միջոցով: Այս տեսարանի գեղագիտական ընկալման համար անհրաժեշտ իրականությունից մեկուսացումը ստացվում է հիմնական հաղորդակցական գործառնությունը երաժշտությանը եւ աղմուկներին հաղորդելու միջոցով: ...Երաժշտությունը և պայմանականորեն մեկնաբանված աղմուկները երևան են բերում պատկերված իրադարձությունների գեղարվեստական ճշմարտությունը, միևնույն դրա նատուրալիստական հնչյունը միայն կոչնչացնելու ալ»:

Մեր կողմից նկատենք, որ «Մարդ թիվ 217» ֆիլմում հնչող վալսում նկատելի են դրանից առաջ գրված «Դիմակահանդեսի» վալսի ինտոնացիաները. տեղյակ չենք, եթե երաժշտագիտությունը նկատել է այդ երևույթը:

Համաշխարհային կինոն վաղ է նկատել Խաչատրյանի երաժշտությունը և գնահատել նրա լավագույն կտորների պոստենցիալն իր համար: Արդեն 1940-ական թվականներին, երբ տակավին փակ էր խորհրդային «Երկաթե վարագույրը», Արամ Խաչատր-

յանի երաժշտությունը մուտք է գործել եվրոպական ու ամերիկյան կինեմատոգրաֆ: Ժամանակագրական առումով առաջին արևմտյան ժապավենը ամերիկացի բեմադրիչ Վիլյամ Ա. Ուելմանի «Երկաթե վարագույր» է (1948-ին), որտեղ, ի թիվս Շոտակովիչի, Պրոկոֆևի և Մյասկովսկու երաժշտության, հնչել է նաև «Օրորոցայինը» «Գայանե» բալետից: Այս ստեղծագործության ընտրությունը բացատրվում է զուտ այն հանգամանքով, որ շարժանկարը պատմում է Կանադայում խորհրդային լրտեսի մասին, թեև տվյալ մեղեդին հայկական-արևելյան բնույթի է:

Ըստ համացանցի կինոշտեմարանի (www.imdb.com)՝ Խաչատրյանի երաժշտության այլևայլ մասեր գործածվել են 82 խաղարկային, վավերագրական և անիմացիոն ֆիլմում ու տարբեր հեռուստաշարքերի առանձին դրվագներում: Եվ սա դեռ բոլորը չէ. մենք այդ ցանկին ավելացնում ենք մեզ հայտնի ևս առնվազն տասնհինգ կինոնկար: Իսկ եթե հաշվի առնենք այն փաստը, թե քանի՞ կինոնկարում է գործածվել Խաչատրյանի երաժշտությունը՝ առանց նրա անվան հիշատակման, ապա այս ցանկը շատ ավելի մեծ կլինի: Այսպես, եգիպտահայ երաժշտագետ Հայկ Ավագյանը պարզել է, որ 1949-ից մինչև 1970-ականների վերջը նկարահանված եգիպտական անվավեր 11 ֆիլմ, որոնցում հնչում են Խաչատրյանի Ջուբալի կոնցերտը, «Սրերով պարը», «Վարդագույն աղջիկների պարը», «Դիմակահանդեսի» վալսը և այլ գործեր, սակայն կինոնկարի եթեալներում կոմպոզիտորի անունը բացակայում է⁴:

Չանց առնելով մեր հաղորդման մեջ թվարկել այս բոլոր հարյուրավոր ֆիլմերի վերնագրերը՝ նպատակահարմար ենք համարում կանգ առնել մի քանի ամենից նշանակալից ստեղծագործությունների վրա:

Ուշագրավ է, որ ֆիլմերի մեծ մասն ամերիկյան են: Երկրորդ տեղում Իսպանիան է, հատկապես՝ հեռուստաշարքերը: Ռուսաստանից, Անգլիայից և Ֆրանսիայից բացի Խաչատրյանի երաժշտության գործածությամբ ֆիլմեր են ստեղծվել նաև Լեհաստանում (Յուլիուշ Մորգենսթերնի «Յուլիտա», 1969), Ծվեդիայում (Յան Հալոնֆի «Քարե հայացք», 1973), Թուրքիայում (Նաթալ Բայթանի «Քըլը Մայան», 1975), Ֆինլանդիայում (Մասի Մասնտտարի «Վատյայի աշունը», 1991), Հարավային Կորեայում (Չան-վուկ Պարկի «Օլդեբոյ», 2003), Արգենտինայում (Գուստավո Շարիֆի «Լա Արգենտինա», 2008), ինչպես նվազեց՝ Եգիպտոսում, և այլուր:

Նկատենք, որ կապված ֆիլմի կոմպոզիտորի և երաժշտական ձևավորողի ճաշակից կամ կարողություններից՝ Խաչատր-

յանական երաժշտության գործածությունը միշտ չի եղել համահունչ տվյալ կինոնկարի համատեքստին, մթնոլորտին, տրամաբանությանը: Այսպես, իսպանացի ռեժիսոր Սեբաստիանո Լոբոնոյի «Չարի հերոսները» ֆիլմում (2015) հնչում են «Գայանե» բալետի առանձին հատվածներ, մասնավորապես՝ «Գայանե» սյուիտը, Գայանեի և Գիբոյի պարը և «Օրորոցայինը»: Մինչդեռ իսպանացի մարգինալ դեռահասների բարդ փոխհարաբերությունների, պատանեկան ագրեսիայի և սեռական խնդիրների մասին պատմող այս դրամայի հենքին Խաչատրյանի երաժշտությունը, մեր կարծիքով, հնչում է կարծես ինքնանպատակ՝ չնպատեղի պատկերվող միջավայրի հնչյունային իմաստավորմանը...

«Սրերով պարը»⁵ և «Գայանե»

Օրինաչափորեն կինոյում խաչատրյանական երաժշտության գործածության առյուծի բաժինը պատկանում է «Սրերով պարին», Խաչատրյանի բնորոշած իր «անհնազանդ ու աղվորտ գավալին», որն աշխարհում վաղուց ի վեր ընկալվում է որպես հայկական երաժշտության և հայկական պարի խորհրդանիշ⁶: Մեր հաշվումներով՝ մինչ այսօր ստեղծվել են 63 խաղարկային, անիմացիոն և հատկապես հեռուստատեսային ֆիլմեր, որոնցում այս կամ այն տևողությամբ հնչում է «Սրերով պարի» հեշտ մտապահվող, ռիթմիկ մեղեդին:

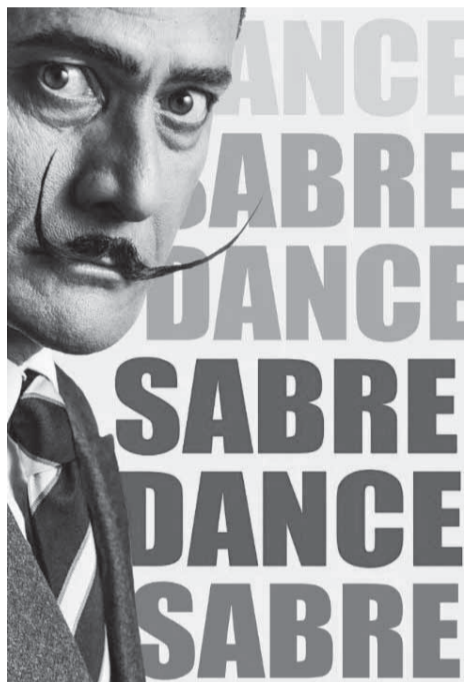
Հոլիվուդում այն առաջին անգամ հնչել է տակավին 1949-ին՝ Չարլզ Ուոլթերսի «Հոլիվուդի Բարքլիները» մյուզիքլում՝ լեգենդար Ֆինչեր Ռոջերս-Ֆրեդ Այթեր պարային զույգի մասնակցությամբ: Դա պատահական չէր. Նախորդ տարի ԱՄՆ-ում «Սրերով պարը» դարձել էր երաժշտական ավտոմատների հիթը⁷: Իսկ եվրոպական կինոյում այն առաջին անգամ հնչել է ֆրանսիացի բեմադրիչ Ռեյ Վենտուրայի «Պիզայ, Մեն Ժերմեն դը Պրե» կինոնկարում (1951). «մեղավորը», թերևս, ֆիլմում նկարահանված հայազգի երաժիշտ Ժաք Հելյանն էր (Տեր-Միքայելյան), որն իր նվագախմբի հետ, ի թիվս այլ գործերի, կատարել է նաև «Սրերով պարը»: Սակայն, անշուշտ, հայկական գործոն չափի փնտրել այս մեղեդու լայն գործածության մեջ. չմոռանանք, որ «Սրերով պարը» համարվում է քաներորդ դարում ստեղծված ամենահայտնի երաժշտական կտորներից մեկը: Հազվադեպ դրա գործածությունը պայմանավորված է եղել խորհրդային իրականության հետ զուգորդում ստեղծելու համար, ինչպես Բիլի Ուայլդերի «Մեկ, երկու, երեք» կատակերգությունում (1961): Իրականում այս հանրահայտ մեղեդու ռիթմիկ, աշխույժ բնույթը գտնված եղանակավորում է ցանկացած արագընթաց գործողության (օրինակ, հետապնդում, փախուստ, ցնցում-

Դրվագ «Չանգեզուր» ֆիլմից, Արմենի պարը

ներ) պատկերման համար, իսկ հաճախ էլ հումորային իրավիճակներ նկարագրելու: Այսպես, Վուկի Գուրբերգի ամենահաջող կատակերգություններից մեկում Փենի Մարշալի «Ցատկրտող Ձեռք» ֆիլմում (1986), սիրված սևամորթ կատակերգուհին «Սրերով պարի» մեղեդու տակ է ջանում թոթաղաց մեքենայի միջից ազատել իր զգեստի փեշերը:

Խաչատրյանի այս ստեղծագործությունը հնչում է այնպիսի հայտնի ֆիլմերում, ինչպիսիք են «Դե սպասիր» խորհրդային հանրահայտ մուլտիպլիկացիոն կինոնկարի վեցերորդ սերիան (1973), Թենգիզ Աբուլադեի «Չողումը» (1984), անգլիական «Բենի Հիլի շոու» մի հեռուստադրվագը (1985), «Սիմֆոնիներ» հեռուստաշարի 13 դրվագները (1991-2017), Լենինոյի Գայրայի «Դերիբասովկայում լավ եղանակ է կամ Բրայթոն Բիչում անձրև է» (1992), Վուդի Ալենի «Մի՛ խմիր ջուրը» (1994) և «Սենսացիա» (2006), Մայքլ Ուիլյամսի «Սիրո հայացքը» (2013), ինչպես նաև Մայքլ Մուրի «Առողջապահականություն» վավերագրությունը (2007), «Առյուծ արքան-3» (2004) և «Մադագասկար 3» (2012) անիմացիոն ֆիլմերը և այլն⁸:

2015-ին Խյա Ռոմկովը նկարահանել է «Սրերով պարը» ամերիկյան կարճամետրաժ կատակերգությունը:

Իսկ 2015-ին Խյա Ռոմկովը նկարահանել է «Սրերով պարը» ամերիկյան կարճամետրաժ կատակերգությունը, որ պատկերում է այն հանրահայտ (թեև հորինով) պատմությունը, թե իբր Արամ Խաչատրյանը (դերակատար՝ Արմեն Բաբախանյան) Իսպանիայում հյուրընկալվել է Սալվադոր Դալիի (դերակատար՝ Գրեգ Լուզանիս) տանը և վերջինս մերկանդամ սուրացել է նրա շուրջը «Սրերով պարի» երաժշտության ներքո:

Մեր ունեցած տվյալներով՝ «Սրերով պարը» վերջին անգամ կինոյում գործածվել է Մաննեի (Մանե Բաղդասարյան) «Աղապտացիա» փորձարարական վավերագրական ֆիլմում (2017, Հայաստան)։ այն ստացել է միանգամայն անսպասելի լուծում՝ գործարանային կոնվեյերի տեսարանում «պարել տալով» շշերին:

Նշենք, որ «Գայանեից» միայն «Սրերով պարը» չէ, որ գրավել է կինոգործիչների ուշադրությունը: Մեծանուն բեմադրիչ Սթենլի Թուրերի «Գայանե» բալետի աղաչիոյի երաժշտությունը գործածել է իր «2001. Տիեզերք Ողիսև» գիտաֆանտաստիկ փիլիսոփայական շարժապատկերում (1968): Տիեզերքի անհունությունը և գեղեցկությունը պատկերող տեսարանին անհրաժեշտ էր խոր, ընդգրկուն երաժշտական «պատկերազարդում»: Կուբրիկը ողջ ֆիլմի համար գործածել է դասական երաժշտական կտորներ, սակայն, մեր կարծիքով, ողջ կինոնկարի տրամադրության ամենից համահունչը Խաչատրյանի սյուիտն է, որն անվրեպ տալիս է տիեզերքի անձայրածիր լինելու, ժամանակի դանդաղ անցման, անսահմանության մեջ մարդու հյուսվածական բնույթի գաղափարները:

Նոտաների գիրք. վալս «Դիմակահանդես» սյուիտից, փոխադրություն դաշնամուրի համար, փոխադրումը՝ Արամ Խաչատրյանի, 1952 թվական:

«Սպարտակ»

Արամ Խաչատրյանի մյուս նշանավոր բալետի՝ «Սպարտակի» երաժշտությունից կինոյում գործածվել են սյուիտը՝ Թերենս Յանգի «Մայերլիս» (1969) ֆիլմում և Սիրիլ Աբրահամի «Օնեդինի գիծը» (1971) հեռուստաշարում: Սպարտակի և Ֆրիգիայի աղաչին գործածված է Տիևտո Բրասի «Կալիգուլա» (1980) կինոնկարում, որտեղ Խաչատրյանի այնքան հաջող հնչյունավորած հին հռոմեական իրականության շունչն անփոխարինելի խորք է հանդիսացել չճանաչող կայսրերից մեկի կյանքը պատկերող կինոպատումի համար: Այն գործածվել է նաև Ջոել Է Էրան Բոնենտերի «Հադասերի օգնականը» (1994) ֆիլմում, Կառլոս Սալդա-նայի ու Մայք Թրոմբերի «Սառցե դարաշրջան» անիմացիոն կինոնկարի երկու դրվագում (2006, 2009), Թիմուր Բեկմամբետովի «Գիշերային պահակագոր» ֆիլմում (2004), ինչպես նաև բալետի նշանավոր պարող Սերգեյ Պոլունինի մասին պատմող Սթիվեն Կաստորի «Պարողը» վավերագրական ֆիլմում (2016): Հատկաձեռն «Սպարտակ» բալետից հնչում են նաև Սոն Բերիատուայի վերոհիշյալ «Չարի հերոսները» ֆիլմում (2015, Իսպանիա):

«Դիմակահանդեսի» վալսը

Այս անմահ ստեղծագործությունը հնչում է Չան-վուկ Պարկի «Օլդեուդը» (2003, Հարավային Կորեա), Ազնեշկա Գլինսկայի «Չորրորդ ջուրը» (2003, Լեհաստան), Ալիսիա Գուլսամսի «Ձմեռվա պատմություն» (2014, ԱՄՆ) ֆիլմերում: Այն կարևոր մոտիվ է ամերիկահայ կինոբեմադրիչ Ռոբերտ Նազար Արջոյանի «Մատիտներ» (2009) կարճամետրաժ կինոնկարում, որի հերոսը նկարում է վալսի հնչյունների ներքո, նրա նկարը զարգանում է մեղեդային գծի հետ զուգընթաց⁹...

2007-ին, երբ ԱՄՆ-ում հերթական անգամ Էլրանավորվել է Լև Տոլստոյի «Պատերազմ և խաղաղությունը» վեպը, այս անգամ որպես հեռուստաֆիլմ (ռեժիսոր՝ Ռոբերտ Դոբնեյլ), հերոսները՝ Նատաշա Ռոստովան և Անդրեյ Բոլկոնսկին (դերակատարներ՝ Կլեմենս Պոզդի և Ալեքսիո Բոնի) ճախրել են խաչատրյանական «Վալսի» մեղեդու ներքո: Այս առթիվ եղել են քննադատություններ, որ երաժշտությունը գրվել է պատկերվող իրադարձություններից ավելի քան հարյուր տարի անց, սակայն այս անխախտիվ միանգամայն արդարացված է, քանի որ ֆիլմի հեղինակներն էլ լավագույնս գիտակցել են, որ վալսն իրականում միանգամայն տալիս է ժամանակի, դարաշրջանի շունչն ու ոգին:

«Չեզ, արաբ բարեկամներ»

Այս խմբերգը (ռուսերեն և արաբերեն) հնչում է Թուսուֆ Շահինի, խորհրդայնագիտական «Նեղոսի այս մարդիկ» ֆիլմում (առաջին տարբերակը՝ 1968, երկրորդ տար-

բերակը՝ 1971. ի դեպ, առաջին տարբերակի խոսքերի հեղինակը հայազգի ռուսական բանաստեղծ Հարոլդ Ռեգիստանն է): Ֆիլմի համար Խաչատրյանը գրել է նաև հատուկ երաժշտություն:

«Անդանտինո» - «Հավերժ Շառլոտ»

Նշված ստեղծագործություններից բացի կա նաև կինոնկարն մուսուլմանական խաչատրյանական երաժշտության գործածությամբ մի երգ: Ֆրանսիացի հայտնի էստրադային երգիչ Սերժ Գինգերոզը Խաչատրյանի «Անդանտինո» դաշնամուրային ստեղծագործության երաժշտության հիման վրա գրել է «Հավերժ Շառլոտ» երգը, որը դատարժեքով հեռուստատեսությամբ հետ միասին կատարում է 1986-ին իր նկարահանած համանուն կինոնկարում: Ի պատիվ իրեն՝ Գինգերոզը մշտապես նշում է, որ իր այդ երգի հիմքն Արամ Խաչատրյանի երաժշտությունն է:

Չիրականացված ծրագրեր

Եվ վերջում հիշենք Խաչատրյանի երաժշտությունը կինոյում օգտագործելու մի քանի չիրականացած ծրագրերի մասին:

Ա) 1959-ին գրվել է, որ Խաչատրյանն է գրելու Հունաստանում և Դրիմում նկարահանվելիք «Իլիական» ֆիլմի երաժշտությունը¹⁰:

Բ) Հոլիվուդյան աստղ Զորե Դուգլասը՝ Սթենլի Կուբրիկի «Սպարտակ» ֆիլմի գլխավոր դերակատարը, 1960 թվականին ամերիկահայ լուսագրող Օշին Քեշիշյանին տված հարցազրույցում նշել է, որ տեղյակ է եղել Արամ Խաչատրյանի «Սպարտակ» բալետից և անգամ դիմել է ԽՍՀՄ-ի հետ մշակութային կապի գրասենյակին՝ Խաչատրյանից թույլտվություն ստանալու համար բալետի երաժշտությունը ֆիլմում գործածելու համար: Դժբախտաբար, կոմպոզիտորը վատառողջ է եղել և չի կարողացել արձագանքել այս խնդրանքին: «Ի՞նչ լավ պիտի ըլլար, եթե Խաչատրյանն յօրիներ ժապավենի երաժշտությունը», - ասել է Զորե Դուգլասը¹¹:

Գ) Անգլիացի նշանավոր շարժանկարիչ Դեյվիդ Լինը «Լորենս Արաբիացին» (1964) հայտնի ֆիլմի համար արևելյան երաժշտությամբ մեղեդիներ գրելու համար նկատի է ունեցել նաև Արամ Խաչատրյանին, ինչը, սակայն, չի իրականացել¹²:

Դ) 1967-ին Մեծ Բրիտանիան և ԽՍՀՄ-ը համատեղ ծրագրել են նկարահանել «Թագավորական ներկայացում» կինոնկարը (բեմադրիչ՝ Էլբրենի Մնջուկի) Խաչատրյանի երաժշտությամբ, որը, սակայն, նույնպես չի իրագործվել:

Ե) Անիրագործելի է մնացել նաև ամերիկահայ աշխարհահռչակ կինոբեմադրիչ Ռուբեն Մամուլյանի ծրագիրը՝ զուտ հայկական ուժերով նկարահանել մի կինոնկար, որտեղ գլխավոր դերակատարը կլիներ Շառլ Ազնաւուրը, իսկ Արամ Խաչատրյանը՝ կոմպոզիտորը¹³:

Ինչպես երևաց սույն հաղորդումից, Արամ Խաչատրյանի՝ հանուր մարդկության սրտի հետ խոսող բարձրարժեք տես և ոգեշունչ երաժշտությունը, մշտապես հարուստ աղբյուր է հանդիսացել տարբեր ժամանակների տարբեր ազգությունների կինոգործիչների համար, և տարակույս չէր, որ կմտայրպիսին համաշխարհային կինոարվեստի համար...

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Н. Микоян, Киномузыка Арама Хачатуряна: Попул. очерк, Москва, 1984.
2. Այս թեմայով գրված վերջին հոդվածը (որտեղ երաժշտագիտորեն մասնավորապես քննության է ենթարկված Խաչատրյանի երաժշտությունը հայկական ֆիլմերում) կոմպոզիտորի 110-ամյակի առթիվ Երևանի «Ոսկե ծիրան» միջազգային կինոփառատոնի օրաթերթում կրում է ՆՄ ստորագրությունը (տե՛ս ՆՄ, Հայ կինոերաժշտության հայրը, «Ոսկե ծիրան» օրաթերթ, Երևան, 9.07.2013): Թերևս այս հոդվածը նույնպես վերցված է Նալի Միկոյանից:
3. С. С. Гинзбург, Очерки теории кино, Москва, 1974, стр. 67-68.
4. Տե՛ս Հայկ Ազնաւուր, Արամ Խաչատրյանի ընկալումը եգիպտական շրջանակ-

ներում մեջ. փոխուղղ յարացույցներ, Գահիրե, 2019, էջ 4-10:

5. Տեղին ենք համարում նշել, որ չենք ընդունում մեզանում, ցավից, արմատացած «Սուներով պար» ձևը: Այս թարգմանությունը կրկնակի սխալ է: Նախ, Խաչատրյանն իր ստեղծագործությունը ռուսերեն վերնագրել է «Танец с саблями»: Сабля-ի հայերեն համարժեքը սուրն է, միևնույն ժամանակ լինելու տուներ, ապա կլինել առագ (հայաշխարհում կիրառվել են սրեր, ո՛չ սուներներ): Երկրորդ, «սուներ» բառը եզակի է, միևնույն վերնագրում сабля բառը հոգնակի է (ոչ թե «с саблями», այլ «с саблями»). զուտ պիտի թարգմանվեր «Սուներներով պարը»...
6. Ռուսագիր հայ գրող Նարինե Աբգարյանի «Վրա տվածը» վիպակի հերոսուհիներից մեկը մի անգամ հյուրանոցում գրասառնակների համար կատարում է «աշխարհի ժողովուրդների պարերի ինչ-որ միջոց»: Տեսնելով վիպակի գլխավոր հերոս հայուհուն՝ նա ասում է. «Եվ... Արի այստեղ, սրանց համար «Սրերով պարը» կատարի: Թե չէ ժողովրդական պարեր են պարում, բան են գտել մեզ զարմացնելու» (Наринэ Абгарян, Понаехавшая, Москва, 2015, стр. 119):
7. ԱՄՆ-ում «Սրերով պարի» ժողովրդայնության բազում վկայություններից հիշենք նաև, որ այն հիշվում է Վուդի Ալենի «Ճախրող լամպը» թատերախաղի հերոսներից մեկի խոսքում, որը սկսում է երգել մեղեդին ու պարել դրա ներքո:
8. Երբեմն նշվում է, որ Ֆեդերիկո Ֆելինիի նշանավոր «Մամրկորդ» շարժանկարում հնչում է «Սրերով պարը»՝ առանց Խաչատրյանի անվան հիշատակման: Իսկապես, կինոնկարի՝ արաբ Էմիրի և Նրա հարեմի հետ կապված տեսարանում հնչող երաժշտությունը պարզորոշ կրկնում է «Սրերով պարի» թեման: Սակայն այստեղ գործ ունենք կինոնկարի կոմպոզիտոր Նինո Ռոտայի կողմից Խաչատրյանի երաժշտության ակնհայտ ներշնչվածության հետ: Այս հարցով խորհրդատվության համար դիմեցինք երաժշտագետ Հայկ Ավագյանին, որը կատարեց հետևյալ պարզաբանումը. «Այս պարապային «Սրերով պար»-ը այնքան յստակ է՝ որ կարելի չէ թաքցնել զայն: Միաժամանակ, անհկա կը ներկայացնե պարին փոփոխակը (variation), եւ կարելի է ընկալուիլ այս իմաստով՝ իբրեւ փոփոխակ: Անշուշտ, արեւելյապաշտ (orientalized) փոփոխակ մը: Մինչ Խաչատրյանն բարեբախտաբար հեռու մնացած է արեւելյապաշտություն (orientalism)՝ քանի որ իր երաժշտության արեւելյան (բայց ոչ արեւելյապաշտական) տարրերը ներքնականացուած էին, ֆիլմի երաժշտութիւնը այդ ներքին կը կոխադրէ արտաքին աշխարհի իբրեւ հեշտապարտ ազդեցութիւն: Այս տեսանկյունէն, զուտ երաժշտական context-ը փոխուած ըլլալուն, կարելի չէ զայն նոյնացնել Խաչատրեանի բնագիրին հետ՝ իբրեւ իր ստեղծագործութիւնը: Կը կարծեն, որ զայն կարելի է նկատել ներշնչում կամ փոփոխակ կամ Ֆանթեզի Խաչատրեանի թեմայով» (անձնական նամակ, 3.03.2019):
9. Այստեղ հիշենք, որ «Դիմակահանդեսի» վալսը հիշվում է Վիլյամ Սարոյանի «Հերտտած մի՛ գնա» թատերախաղում. «Փոսիոն ասեղն իջեցնում է սկավառակին: Ձայնագրությունը Խաչատրյանի «Դիմակահանդես» սյուիտի վայսն է (Վիլյամ Սարոյան, Ընտիր երկեր չորս հատորով, պիեսներ, պատմվածքներ, Երևան 1987, էջ 254): «Փոսիոն ասեղն իջեցնում է սկավառակին»: Ձայնագրությունը Խաչատրյանի «Դիմակահանդես» սյուիտի մագուրկան է (նույն տեղում, էջ 284):
10. Արամ Խաչատրեան պիտի պատրաստէ «Իլիական»-ի երաժշտութիւնը, «Յառաջ», Փարիզ, 1.02.1959:
11. Օշին Քեշիշեան, Տեսակցութիւն Քըրք Տակլոսի հետ, «Արեւ», Գահիրե, 25.05.1960:
12. Kevin Brownlow, David Lean, London, 1996, 472-473:
13. «Haiastan» Paris, 6.06.1963.

Եղիշե Չարենց և Արամ Խաչատրյան

1934 թ. Համո Բեկևազյանի նախաձեռնությամբ նկարահանվեց առաջին հնչյունային ֆիլմը՝ «Պեպոն»: Այդ առիթով կրկին հանդիպեցին պոեզիայի և երաժշտության երկու նշանավոր դեմքերը՝ Ե. Չարենցն ու Ա. Խաչատրյանը: Կոմպոզիտորը, մեծ ուշադրություն դարձնելով ֆիլմի երաժշտությանը և օգտագործելով Սայաթ-Նովայի սքանչելի երգերի մոտիվները, հասել է հաջողությունների: Իսկ Պեպոյի երգի համար նա ցանկացել է ընտրել Չարենցի խոսքերով գրված երգի տարբերակը: Էկրան բարձրանալուց հետո «Պեպոյի երգն» այնքան մեծ ընդունելություն է գտնում, որ ժողովրդի երկու տաղանդավոր զավակների համատեղ ստեղծագործությունը վերածվում է ընկալվում է որպես հայկական ժողովրդական երգ:

Համո (Համբարձում) Բեկևազյան (1892-1965), հայ նշանավոր կինոռեժիսոր, սցենարիստ, կինոդերասան: «Հայֆիլմ» կինոստուդիայի հիմնադիր:

Չարենցի այս բանաստեղծությունը չի մտել ժողովածուների մեջ: Իսկ որոշ երգարաններում այդ երգի խոսքերի հեղինակ է ճանաչվել նաև Դավիթ Մայանը, ով մասնակցել է ֆիլմի նկարահանմանը: Իր հուշերում Դավիթ Մայանը գրում է. «Պեպոն է սկսեցինք Քուռ գետում ձուկ բռնելու տեսարանի նկարահանումը: Հարկավոր էր Պեպոյի երգը: Հետևյալ առավոտ երկու տուն բանաստեղծություն հանձնեցի Բեկևազյանին: Խաչատրյանը հավանեց: Պայմանավորվեցին, որ ժամանակավորապես Ա. Խաչատրյանն այս խոսքերի վրա գրի երաժշտությունը: Հետագայում Ե. Չարենցը կտա իսկական երգի խոսքերը՝ արժանի այդ երաժշտությանը»:

Եղիշե Չարենց

Արվեստագիտության դոկտոր Սարգիս Մելիքսեթյանը, ով այդ տարիներին ղեկավարել է «Հայկինոյի» սցենարական բաժինը, վկայում է, որ Չարենցը սիրով է ընդունել Պեպոյի երգի համար խոսքեր գրելու Արամ Խաչատրյանի առաջարկությունը: Իսկ հետո այն հանձնվել է Դ. Մայանին՝ որոշ բաներ վերախմբագրելու նպատակով: «Վերջինս, մի քանի տող վերախմբագրելով, փոխեց որոշ բառեր՝ հարմարեցնելով երաժշտությանը և կատարողի հնարավորություններին»: Ի դեպ, բանաստեղծության վերախմբագրման համար եղել է Չարենցի համաձայնությունը:

Արամ Խաչատրյան (1904-1978), հայ դուդուկահար, ՀԽՍՀ ժողովրդական արտիստ:

Հետագայում թե՛ Հայաստանում և թե՛ սփյուռքում լույս տեսած երգարաններում տեքստի հեղինակ ճանաչվել է Ե. Չարենցը:

Կոմպոզիտորը, հարազատ մտալով հայկական ժողովրդական երգի մեղեդիներին, ստեղծել է այնպիսի երաժշտություն, որը մշտապես մնացել է ժողովրդի հիշողության մեջ:

Երկու մեծերի բարեկամությունը շարունակվում է: Տարիներ հետո նրանք կրկին հանդիպում են: 1939 թ. Մոսկվայում կայանալու էր հայ գրականության և արվեստի տասնօրյա փառատոն: Այդ առիթով Ա. Խաչատրյանը նախատեսում է փառատոնին ներկայացնել հայկական ազգային բալետ: Քանի որ երաժշտությունը պետք է լիներ զուտ հայկական, նա 1937 թ. գալիս է Երևան՝ տեղում լսելու և ծանոթանալու հայ երաժշտության ու երգերի կատարողներին: Երևանում կոմպոզիտորը հանդիպում է Ե. Չարենցին և Արամ Խաչատրյանին: Վերջինս նվագում է դուդուկով «Որսկան ախպեր» ժողովրդական մեղեդին, իսկ Չարենցն էլ երգում է:

Բանաստեղծը քառյակ առ քառյակ բացատրում է կոմպոզիտորին երգի իմաստը

և ավելացնում, որ բանաստեղծության հեղինակն Ավետիք Իսահակյանն է: Կոմպոզիտորը խնդրում է Չարենցին, որ մեկ անգամ էլ երգի, Չարենցը չի կարողանում, արցունքները հոսում են նրա աչքերից:

Արամ Խաչատրյանը գրի է առնում ժողովրդական երաժշտության այդ մարգարիտը՝ ասելով, որ դա իսկական ժողովրդական ողբերգություն է: Անցան տարիներ: Պատերազմի ավարտից քիչ անց աշխարհը հիացավ Արամ Խաչատրյանի նոր գործերով՝ երկրորդ սիմֆոնիայով, որի երրորդ մասում կյանքի էր կոչվել Ե. Չարենցի և Ա. Մադոյանի «Որսկան ախպերը» դասականի ճանապարհով դեպի հավերժություն գնացող հայ ժողովրդական այդ պարզ ու խորիմաստ երգը: Դրանով կոմպոզիտորն անմահացրեց ոչ միայն իր ժողովրդին, այլև Ա. Իսահակյանին, Ե. Չարենցին և Արամ Խաչատրյանին:

1966 թ. մարտի 18-ին երաժշտագետ Մարգարիտա Հարությունյանին ուղարկված նամակում Արամ Խաչատրյանը պատմում է հայ արվեստագետների և գրողների հետ ունեցած իր հանդիպումների մասին: Նամակում հիշատակում է Չարենցի անունը: Նույն թվականի մայիսի 11-ին երաժշտագետին ուղղված մեկ այլ նամակում Արամ Խաչատրյանն իր և Չարենցի հանդիպումների մասին գրում է. «Չարենցի հետ ծանոթ էի մինչև «Պեպոն» գրելը՝ 1922-25 թթ.: Նա լինում էր Մոսկվայի հայկական մշակույթի տանը: Այնտեղ էինք տեսնվում: Հանդիպում էինք Կարո Հալաբյանի հետ: Չարենցը նրա ընտանիքի բարեկամն էր:

Չարենցի կինն իմ ազգականն էր: Պեպոյի երգը ես գրեցի, երբ որ ինձ տվեցին Չարենցի տեքստը»:

1967 թ. գարնանը՝ Եղիշե Չարենցի ծննդյան 70-ամյակի օրերին, Արամ Խաչատրյանը Երևանում հանդիպեց աշխատանքային իր գործընկերների՝ կոմպոզիտորների, երաժշտագետների, երաժիշտների ու արվեստի տարբեր բնագավառների ներկայացուցիչների հետ: Հայաստանի կոմպոզիտորների միության դահլիճում ծավալված

«Պեպո», առաջին հայկական հնչյունային ֆիլմը, հիմնված է Գաբրիել Սունդուկյանի համանուն պիեսի վրա:

Հուշարձան «Պեպո», 1972 թ.

Կարեր «Պեպո» ֆիլմից

**ՊԵՊՈՅԻ ԵՐԳԸ
ԽՈՍՔ՝ ԵՐԻՇԵ ՉԱՐԵՆՑԻ
ԵՐԱԺՇՏՈՒԹՅՈՒՆ՝ ԱՐԱՄ
ԽԱՉԱՏՐՅԱՆԻ
(«ՊԵՊՈ» ԿԻՆՈՆԿԱՐԻՑ)**

Դամբը ձեռքի աշխատում իմ,
Հալալ աշխատանքս իմ ուտում,
Վա՛յ էն մարդին, որ աշխարհում
Խալիսի դատած հացն է ուտում:

Հալալ մարդու սիրտը ուրախ,
Ճակատը միշտ բաց է ըլում,
Վա՛յ էն մարդին, որ համ զըլում,
Համ էլ անկուշտ լաց է ըլում:

Դամբը ձեռքի ջուրն իմ մտնում,
Ձեռքս ու ոտս թաց է ըլում,
Հալալ արյուն-քրտինք թափում,
Քիրս ու դեղիս լաց են իլում:

Լուսնակը՝ լուս, գիշեր՝ խավար,
Առավոտը բաց է ըլում,
Խլթթալեն լոթի ձկներ
Բազարումը հաց ին ըլում:

այդ գրույցի ժամանակ, որի ծայնագրությունն այժմ պահպանվում է կոմպոզիտորի տուն-թանգարանում, երաժշտագետ Մարգարիտա Հարությունյանի հարցերից մեկը դարձյալ վերաբերում էր բանաստեղծի և կոմպոզիտորի մտերմությանը: Կոմպոզիտորը կրկին արտահայտում է իր հիացական վերաբերմունքը տաղանդավոր բանաստեղծի և նրա լեգենդար կերպարի մասին: Նա նշում է, որ շատ հանդիպումներ է ունեցել բանաստեղծի հետ, ուր երևում է Չարենց արվեստագետի նվիրվածությունն ազգային մշակույթին և մասնավորապես երաժշտական արվեստի հարցերին:

Ուզում եմ փառաբանել կյանքի հրճվանքը.

ԱՐԱՄ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ¹

ՍԱԹԵՆԻԿ ՄԵԼԻՔՅԱՆ

Արվեստագիտության թեկնածու, դոցենտ

Այսօր քաղաքակիրթ աշխարհը նշում է մեծատաղանդ կոմպոզիտոր Արամ Խաչատրյանի ծննդյան 120-ամյակը: Առ օրս անգնահատելի է հռչակավոր կոմպոզիտորի ներդրումը համայն աշխարհի ժամանակակից երաժշտական արվեստի զանազան ոլորտներում: Երեքին կրակով այրվող, գունագեղ ու վառվառ, քնարական ու էպիկական, Էմոցիոնալ ու ինտելեկտուալ է Խաչատրյանի երաժշտությունը:

Շատ արվեստագետներ են պատկերել մեծանուն կոմպոզիտորին, կտավին ու թղթին, մարմարին ու բրոնզին են հանձնել նրա անկրկնելի դիմաձևերն ու հավերժացրել ստեղծագործ անհատականության երկրայինը բնորոշող առանձնահատկությունները:

Այսօր մենք կանդիդատնանք ազգային արժեքներ կրթությանը և միամյակից սկզբունքայնորեն տարբերվող կոմպոզիտորի մի շարք պլաստիկական և գեղանկարչական պատկերավորումներին, որոնց ընդհանրությունն են քանդակագործներ Նիկողայոս Նիկողայանը, Լևոն Թոքմաչյանը, Յուրի Պետրոսյանը, Գեորգի Ֆրանգուլյանը, գեղանկարիչներ Մարտիրոս Մարյանը, Մինաս Ավետիսյանը, Հենրի Էլիբեկյանը:

Նիկողայոս Նիկողայանը (1918-2018) խորհրդահայ արձանագործության ռահվիրաներից մեկն է: Ապրելով ու ստեղծագործելով հայրենիքից դուրս (Մոսկվայում), նա կարողացել է պահպանել ազգային մտածողությունը, իր նշանակալի տեղն ու դերն ունենալ հայ քանդակի ձևավորման և զարգացման պատմության մեջ:

Համեստ հորինվածքով, բայց գրավիչ անկեղծությամբ կերտված Արամ Խաչատրյանի ճերմակափայլ մարմարի անմշակ բեկորից ծնված կիսանդրին (1954) վերին աստիճանի լակոնիկ է, մի բան, որ մեծ չափով պայմանավորում է տպավորության ամբողջականությունը: Կարծր մարմարը ստացել է նրբագույն երանգ, շունչ՝ լուսաստվերի այն հմուտ և զգացմունքային կիրառման շնորհիվ, որը հատուկ է Նիկողայանին:

Քանդակագործը Արամ Խաչատրյանի դիմագծերի, գլխի՝ դեպի աջ ու ցած թեքվածքի միջոցով արտահայտել է հանճարեղ կոմպոզիտորի ստեղծագործական ներշնչանքին բնորոշ կեցվածքը, ներսից ծնվող և միայն իրեն լսելի ոգեղեն երաժշտությունը վայելելու ակնթաթը:

Ռոմանտիկ վեհությամբ է շնչում կոմպոզիտորի կերպարը: Նյութի սուր զգացողությունը թույլ է տալիս քանդակագործին պլաստիկական խուլ ծավալի մեջ հուզականորեն ամբողջացնել Ա.Խաչատրյանի զգացմունքներն ու հույզերը: Նա լուռ է, կարծես անվորդ և խորին խորհուրդներով առեցնող:

Շատ բազմազան են քանդակագործ Լևոն Թոքմաչյանի (ծնվ.1937) թեմատիկ ու պլաստիկ ընդգրկումները: Իր բազմակողմանի ստեղծագործական երկրան՝ ամեն անգամ նոր, անսպասելի հատկանիշներով է ներկայանում Լ. Թոքմաչյանը՝ մեկ զարմանալի հուզական, մեկ էլ՝ խորխոր և առնական:

Համեմատելով Նիկողայոս Նիկողայանի և Լևոն Թոքմաչյանի կերտած կոմպոզիտորի մարմարե և բրոնզածույլ փոքրածավալ դիմաքանդակների առանձնահատկությունները, ներգործության ուժն ու տեսողական կերպը: Թոքմաչյանի օրինակում դողողացող, ասես զարկերակային շնչով հագեցած կոմպոզիտորի դեմքի ռիթմիկ ծեփվածքը կազմված է կտրուկ ու դինամիկ մասնիկներից: Դիմային մկանները լարված են, դիմաձևերը՝ ընդգծված:

Որքան Թոքմաչյանի օրինակում պորտրեն ազատ է ու շնչավորված է դեպի դուրս, այնքան Նիկողայանի մոտ այն ինքնամիտ է ու մեկուսացված՝ ընկղմված մարմարե գանգվածի մեջ:

Լևոն Թոքմաչյան

Մինաս Ավետիսյան

Երկու քանդակագործն էլ, ասես, զգայով և պատկերելով ստեղծագործող անհատի ներքին վիճակը, կարողացել են նայել ներքին պատկերից այն կողմ, ներթափանցել երաժշտի անտեսանելի հատվածը ու նյութի մեջ ասես հավերժացնել նրա համար միայն լսելի շատ հուզական սիրո՝ «Սպարտակ» բալետից (1954) Սպարտակի և Ֆրիգիայի պարը շնչավորող Աղաջիոյի մեղեդին:

Խորհրդային տարածքում ապրող հայազգի արվեստագետի համար մոնումենտալ ստեղծագործության մեջ արդիական է մտում պորտրետային բնույթի հուշարձանը, որը կոչված էր հավերժացնելու հայ ժողովրդի համար նվիրական անունները: Դրանց շարքում հատուկ ուշադրության է արժանի երևանի կենտրոնում Օպերայի շենքի ֆիլիարմոնիայի մեծ դահլիճի դիմացի հրապարակի ճիշտ կենտրոնում տեղադրված Արամ Խաչատրյանի հուշարձանը (1999):

Հուշարձանի հեղինակ Յուրի Պետրոսյանի (ծնվ.1941) կատարած աշխատանքի արժեքն այն է, որ նա չի սահմանափակվել արտաքինը ճշգրտորեն վավերացնելով,

կարողացել է ցույց տալ բնորոշ բովանդակ երկրայինը: Էպիկական հերոսի նման առնական, վստահ նստած «թագավորական գահին», համաշխարհային արվեստի համար մի բարձունքը մյուսի հետևից նվաճող հայրենասեր արվեստագետին: Գրանիտե ժայռի ինքնակազմով իշխում է հետին պլանում երևացող և իր անունը կրող՝ Արամ Խաչատրյանի անվան համերգասրահի համայնապատկերում: Ուժեղ ուղեքը, ամրակազմ իրանը խորհրդանշում են ասես հողից ծնված ու նրա հյուսվածքը ներծծող մարմնի առողջությունը, կենսահաստատ ուժը: Բացառելով հերոսի իդեալականացումը, Խաչատրյանի մարմնի ուրվագիծն իսկ այնքան արտահայտիչ է, որ արդեն իսկ հաղորդում է կոմպոզիտորի բնավորությունը՝ մի դիտակետից թվում է, թե նա «չափ է տալիս», մեկ այլ կետից անզիջում մերժման ժեստով շրջվում կամ էլ անդիմադրելի եռանդով պարուրված պարային շարժումների պատրանք է ստեղծում՝ ծայրակցելով միայն իրեն լսելի իր անզուգական «Սուներով պարի» խորխոր, մարտական երաժշտությանը:

Մոսկվայում բնակվող մեր հայրենակից Գեորգի Ֆրանգուլյան (ծնվ.1945) անհատականությունը հեռու է միօրինակությունից, նա մեկընդմիջ ողորդած պատկերադրական շունչ է: Երևանկայության ազատ թռիչքի արդյունք է 2006 թվականին Մոսկվայի կենտրոնում տեղադրված Արամ Խաչատրյանի խորը կերպարային ու ինքնատիպ բրոնզե արձանը:

Կոմպոզիտորը կարծես ողջ երկրամբ ընկղմվել է երաժշտության ծովը: Ձախ ձեռքով նա սեղմում է ծնկներին դրված նոտաների թերթերը, աջ դաստակին հենված է գլուխը: Իրանին հակառակ՝ գլխի կտրուկ թեքվածքը աջ ու դեպի վեր, կիսափակ շուրթերը, որ կարծես վերջին ակրորդից վերջին շունչն են առնելու, և վերջապես լայն բացված աչքերը շատ արտահայտիչ ներկայացնում են արվեստագետի հոգեմիճակը, ճշմարտացիորեն հարդորում են երաժշտի տրամադրությունը ու ասես լսելի դարձնում նրա 2-րդ՝ Չանգրով սիմֆոնիայի (1943) շնորհից, հանդիսավոր ու հաղթական ավարտը: Ա. Խաչատրյանի կերպարի նշանակալիությունը չնդեց քանդակագործին իդեալականացման, գունազարդման, ընդհակառակը, մեծանուն կոմպոզիտորի մեջ ինչ-որ տարերայնություն, անսանձ եռանդ կա, որ նրան ներքին շարժում ու սրընթացություն է հաղորդում: Աննշան ձևախախտում, որին դիմել է հեղինակը, նպաստում է կերպարայնության ուժեղացմանը, ընդգծում է մոնումենտալ հնչեղությունը:

Մարտիրոս Մարյանի (1880-1972) բազմաձև ստեղծագործության գեղարվեստական որակը վաղուց արդեն անցել է ազգային արվեստի սահմանները և, իբրև հայ ժողովրդի գեղանկարչական մշակույթի խոշոր նվաճում, մուտք է գործել համաշխարհային արվեստի գանձարանը:

Սարյանի դիմանկարչական ժանրի գլուխգործոցներից է Արամ Խաչատրյանի պորտրեն (1944): Կոմպոզիցիայի կենտրոնը երեք քառորդով դեպի ձախ շրջված Խաչատրյանի նստած ֆիգուրն է՝ հենված գունազարդ առանձնապես պայծառ են հնչում բնորոշ դեմքն ու ձեռքերը: Երիտասարդ կոմպոզիտորը հայացքը սևեռել է ինչ-որ գոյություն չունեցող կետին, որտեղից կաթիլ առ կաթիլ, երբեմն էլ ջրառատ գետի նման հոսում է ազգային ակունքներից ելնող մեղեդին: Բնորոշ ինքնամիտ վիճակը այն բանային է, որի միջոցով նկարիչը հաստատագրել է ոչ թե ակնթաթը, այլ հավերժությունը:

Երաժշտագետ, պրոֆեսոր Արաքսի Մարյանը գրել է. «Եթե հնարավոր լիներ լույսը, արևի լույսը ամփոփել սենյակում, դա կլիներ Արամ Խաչատրյանի ջուրհանի կոնցերտը»: Հիրավի, նայելիս կոմպոզիտորի դիմանկարին՝ ակտայից լավում է նրա հանճարեղ կոնցերտը, որը լի է լավատեսությամբ ու կենսասիրությամբ և ունակ է ողորդել ունկնդրի սիրտը փոխադարձ խանդավառությամբ:

Նրանց երկուսի՝ Մարտիրոս Մարյանի և Արամ Խաչատրյանի արվեստն էլ չսահմանափակվեց գուռ իրենց բարձրարժեք երկերով, այլ եղավ նաև հեռանկարային ազգային մշակույթի զարգացման համար:

Այսպիսի դեպքերում է, որ արվեստագետը դուրս է գալիս գուռ արվեստագետ հասկացողությունից և դառնում է ազգ, ժողովրդի խորհրդանշող երևույթ:

Մինաս Ավետիսյանի (1928-1975) առաջին ինքնուրույն գործերն արդեն, որ հրաշունչ են, վառ ու ուժգին, ազդարարում են նոր, համարձակ նկարչի ծնունդը, նկարիչ, ով կամենում էր և կարող էր իր նոր խոսքն ասել արվեստի մեջ:

Նկարչի հարուստ ժառանգության ցանկում իրենց ուրույն տեղն են զբաղեցնում թատերական ձևավորումները: «Գայանե» բալետի ձևավորման հաջողությունը պայմանավորված է Արամ Խաչատրյանի երաժշտության հետ Մինասի գեղանկարչական մտածողության համաձայնությամբ: Հանդիպել և միաձուլվել է հայ մշակույթի երկու խոշորագույն ներկայացուցչի արվեստը: Միա թե ինչու «Գայանե» բալետի նրա ձևավորումները ոչ թե լիբրետոյի ձևավորում է, այլ ինքը՝ Հայաստանն է, օրինելով է՝ ծնված մեր հայրենիքին, բնաշխարհին, մարդուին:

Արամ Խաչատրյանը հաճախ էր գալիս Մինասի արվեստանոց՝ տեսնելու, թե ինչպես են ընթանում «Գայանե» բալետի ձևավորման աշխատանքները: Այդ այցելությունների արդյունքում ստեղծվեց մեծանուն կոմպոզիտորի դիմանկարը:

Որքան տաղանդավոր է նկարիչը, այնքան ավելի յուրահատկորեն է մեկնաբանում բնորոշ: Բուն գեղանկարչական կառուցվածքի թրթռի մեջ արտահայտված խոր զգացմունքով է պատկերված Արամ Խաչատրյանը: Արձագրության տեսանկյունից ու դեղնակարմիրների գրնգուն երանգները՝ ծայրակցելով նկարչի ձևավորումների կոլորիտի հորդաբուխ սիմֆոնիային, պարուրում են կոմպոզիտորի կերպարը յուրահատուկ խորխոր երաժշտական հնչողության մթնոլորտով՝ ստեղծելով «Գայանե» բալետի մեղեդայնությամբ համապատասխան տրամադրություն:

1960-ականների սկզբին Հենրի Էլիբեկյանը (1936-2019) միանգամից և անառարկելիորեն ի հայտ եկավ որպես վառ, արտասովոր, հակասական, բազմակողմանի ստեղծագործող անհատ: Նա ոչ միայն մեկն է կերպարվեստի հայտնի նորարար հայ վաթսուականցիներից, այլև հայ ավանգարդի դասականներից է:

Միևնույն ֆորմատի թղթի վրա (50x70) ակրիլով և յուղամատիտով դիմահայաց, կամ երեք քառորդով՝ դեպի աջ շրջված Արամ Խաչատրյանի դիմանկարներում էլ (թվով 19 դիմանկար) առավել սուր են վերարտադրված անհատի բարդությունն ու ոչ միանշանակությունը: Դրանց արտացոլում են հեղինակի՝ իր մոդելից՝ Ա. Խաչատրյանի կերպարից ստացած համալիր տպավորությունները, այդ թվում նաև մի քանի ժամանակային շերտեր՝ ներաշխարհից, բնավորությունից, ճակատագրից, մասնագիտությունից, արտաքինից, և, իհարկե, զգացմունք է հեղինակի վերաբերմունքը մեծանուն կոմպոզիտորի նկատմամբ: Ասես նկարիչն իր առջև ինդիք է դրել տեսողականորեն վերարտադրել կոմպոզիտորի բաները. «Ես համատեղում եմ տարբեր երաժշտական լեզուներ», որտեղ յուրաքանչյուր «լեզուն» իր յուրովի պատկերն է ճառագում:

Ճաշակը թերևս նկարչի ամենահիմնական հատկությունն է: Հատկապես ճաշակը, ինչպես նաև սեփական աշխարհընկալման ուսպնյակի միջոցով տեսածը բեկելու և հարստացնելու հմտությունն է, որ բացառիկ հմայք է հաղորդում կոմպոզիտորի դիմանկարներին:

Վերը նշված խորհրդային և հետխորհրդային գործերի բուն արժեքը նախ և առաջ մտածողության եղանակն է բանաստեղծական հմայքի մեջ է, հատկանիշներ, որոնք սահմանում են ժամանակ չեն ճանաչում, որոնք անցնելով դարերգար, արվեստի վարպետների ստեղծագործությունը մոտ ու հասկանալի են դարձնում եկող սերունդին:

Ներքին կրակը, եռանդը, աշխարհի նկատմամբ սրտացավ վերաբերմունքն են, որ նկարչի աշխատանքները դարձնում են կենսական ու հուզիչ:

Ծանոթագրություն

1. Լատեր Վաղարշյանի «Արամ Խաչատրյան» ֆիլմից (1976-1984): Ա. Խաչատրյանի բաները բարձրաձայնել է Արմեն Ջիգարիանյանը:

Համաշխարհային ճանաչում

Սովետական երաժշտական մշակույթի զարգացմանը մատուցած մեծ ծառայությունների համար հաջատրյան արժանացել է Սոցիալիստական աշխատանքի հերոսի բարձր կոչման (1973), ՍՍՀՄ ժողովրդական արտիստի բարձր կոչման (1954 թ.), ՌՍՖՍՀ (1947 թ.), Հայկական ՍՍՀ (1955 թ.), Ադրբեջանական ՍՍՀ, Վրացական ՍՍՀ (1963 թ.) ժողովրդական արտիստի, Ուզբեկական ՍՍՀ արվեստի վաստակավոր գործչի (1973 թ.) կոչումներին, դարձել է Լենինյան (1959 թ.) և ՍՍՀՄ պետական հինգ մրցանակների դափնեկիր (1941, 1943, 1946, 1950, 1971 թթ.), ինչպես նաև պարզապարզ է լենինի երեք (1939, 1963, 1973 թթ.), Աշխատանքային կարմիր դրոշի (1966 թ.), Հոկտեմբերյան հեղափոխության (1971 թ.) շքանշաններով և մեդալներով:

Նրա ստեղծագործության համաշխարհային ճանաչումն են վկայում պարզապարզումները Ֆերենց Լիստի (1956 թ.), Բեդրիխ Սմետանայի (1956 թ.), Բեյա Բարտոկի (1957 թ.), խաղաղության համաշխարհային խորհրդի ժոյի Կյուրիի (1959 թ.) մեդալներով, Հունգարական ժողովրդական Հանրապետության Աշխատանքի ոսկե աստիճանի (1970 թ.), Լեհական ժողովրդական Հանրապետության «Լեհական մշակույթի մատուցած ծառայությունների համար» (1972 թ.),

Ռումինիայի Սոցիալիստական Հանրապետության «Մշակույթի ասպարեզում ծառայությունների համար» (1974 թ.) շքանշաններով, Արվեստների և Գրականության ֆրանսիական շքանշանով, Բուլղարիայի ժողովրդական Հանրապետության Կիրիլ և Մեթոդիի շքանշանով (1971 թ.):

Նա ընտրված էր Հայկական ՍՍՀ գիտությունների ակադեմիայի իսկական անդամ (1963 թ.), Իտալական երաժշտական «Սանտա Չեչիլիա» ակադեմիայի պատվավոր ակադեմիկոս (1960 թ.), ԳԳՀ Արվեստի ակադեմիայի թղթակից-անդամ (1960 թ.):

Նա ուներ պրոֆեսորի (1952 թ.) և արվեստագիտության դոկտորի (1965 թ.) կոչումներ:

Հետմահու պարգևներ և հարգանքի տուրք

Երևանի Օպերային թատրոնի ֆիլիարմոնիկ դահլիճը սկսած 1978 թվականից պաշտոնապես կոչվում է «Արամ հաջատրյանի անվան մեծ համերգասրահ»:

Երևանում 1982 թվականին բացվել է հաջատրյանի տուն-թանգարանը:

Կյանքի օրոք կոմպոզիտորը հասցրեց միայն ծանոթանալ ապագա թանգարանի էսքիզներին և խորհուրդներ տալ հայտնի ճարտարապետ Էդուարդ Ալթունյանին, ում կառավարության կողմից հանձնարարված էր կազմել տուն-թանգարանի նախագիծը:

«Ուզում եմ ասել, որ ինձ համար շատ դժվար էր թղթի վրա արված գծագրով պատկերացնել ապագա տուն-թանգարանը: Արտաքինից այն շատ գեղեցիկ էր ու համոզիչ, իսկ ներքին դասավորությունն ու ձևավորումն ավելի դժվար էր պատկերացնել: Նախագիծը, ընդհանուր առմամբ, ինձ դուր եկավ, և ես կուզեմ այն հաստատել այն...»:

Արամ հաջատրյան. «...Իմ ամբողջ ստեղծագործությունը, իմ ամբողջ կյանքը պատկանում է հայ ժողովրդին»

ՍԿԻՉՔԸ՝ ԷԳ 47

Ները միայն օպերային ներկայացումներ էին բերել: Հետագայում ես ամենակապույտ մասնակցություններ եմ բերել Հայաստանի երաժշտական բոլոր տոնակատարություններին՝ թե որպես կոմպոզիտոր, թե որպես կազմակերպիչ, և այդ տարեթվերին նվիրված ոչ մեկ ստեղծագործություն եմ գրել:

Ես մասնակցել եմ Հովհաննես Թումանյանի ծննդյան 100-ամյակին, Կոմիտասի, Սպենդիարովի իրերյաններին, Երևանի հիմնադրման 2750-ամյակին նվիրված հանդիսություններին:

Երևանում մի մեծ փողոց կա, որն ի մեծ պատիվ ինձ, իմ անունն է կրում՝ Արամ հաջատրյանի փողոց:

Ի՞նչ են մտածում պարոնայք Հովհաննիսյանները՝ այդ ամենն ինձ հենց այդպե՞ս է տրվել: Պատահա՞մբ: Այդ պատվին արժանացել եմ նրա համար, որ բոլոր ուժերս, գիտելիքներս Հայաստանին եմ տվել: Ուստի բոլոր այդ հիմարությունները, որոնք իմ մասին գրում է բուրժուական մամուլը, գալիս է կամ անգործությունից, կամ չարությունից՝ թե իմ, թե իմ հայրենիքի նկատմամբ, որը նրանք չգիտեն և իրավունք չունեն իրենց համարել:

Ես կուզեմ այն տեսնել, թե ինչպես են այդ պարոնայք օգնում իրենց հայրենիքին և ինչո՞ւմ է կայանում այդ օգնությունը:

Հայաստանը միութենական հանրապետություններից մեկն է՝ արևադարձային, բերկրալից, կառուցվող: Հայերը ի՞նչ քաղաքակրթության, մշակույթի ժողովուրդ են: Այդ պարոնայք ինչո՞վ են օգնում նրան: Ոչնչով... Միայն բացականչում են՝ Հայաստան, հայրենիք:

Այսօր նա է հայ, ով օգնում է բերում իր հայրենիքին: Ով դա չի անում, նա հայ չէ: Եվ թող հայրենիքն չհաղան: Մենք չենք ճանաչում նման չհայերի, և վնդում ենք նրանց մեր միջից:

Այդ թերթերը, հավանորեն, անգործությունից է գեղավոր չարախոսությամբ, ու դեռ համարձակվում է գետնից իմ լուսանկարը: Ինձ դա բացարձակապես պետք չէ: Առանց այդ էլ ինձ ճանաչում են իմ երաժշտությամբ: Ամբողջ աշխարհը գիտե, որ ես հայ եմ: Նման չարախոսության փոխարեն ավելի

լավ կլիներ գրեին Հայաստանի մասին, այն մասին, թե ինչպես է կառուցվում, ինչպես է ծաղկում միութենական հանրապետությունների ընտանիքում, և թե ինչպիսի բարձրագույն երաժշտական մշակույթ կա այնտեղ, որն արդեն համաշխարհային ասպարեզ է ելել: Մեր երաժշտությունը լայնորեն հայտնի է ամբողջ աշխարհում: Օրերս ավարտվեց հայ կոմպոզիտորների շրջագայությունն արտասահմանում, ուր նրանք հանդես եկան հաջողությամբ: Տաղանդավորագույն կոմպոզիտոր Առնո Բաբաջանյանը ներկայումս համերգային շրջագայության մեջ է ԱՄՆ-ում:

Ես գայրոյթով եմ արձագանքում այդ հոգվածներին սուկ այն պատճառով, որ այդ ամենը ճշմարիտ չէ և անարդարացի է: Այդ պատկվիլը, ցավից, բորբոքել է իմ երաժշտության երկրպագուներին, բայց ուզում եմ հուսալ, որ չի լարել իմ դեմ: Ես առաջարկում եմ թերթին ճշմարտությունը գրել իմ մասին, հրաժարվել այն հիմարություններից, որոնք գրել են: Ավարտելով ելույթս, ուզում եմ ասել, որ 52 տարի ապրում եմ Մոսկվայում, որ շատ բան եմ ստացել ռուս ժողովրդից, այստեղ սովորել եմ կոնսերվատորիայում, ռուսական դպրոցներում: Այն, որ կոմպոզիտոր եմ թերթին ճշմարտության եմ ոչ միայն իմ ժողովրդին, նույնպես պարտական եմ Մոսկվային և իմ ռուս ուսուցիչներին:

Բայց ես հայ եմ, եղել եմ, կամ և կլինեմ հայ, և իմ ստեղծագործությունը, իմ ամբողջ գործունեությունը ամենից առաջ պատկանում է իմ հարազատ ժողովրդին, իմ հայրենիքին՝ Սովետական Հայաստանին:

ԱՐԱՄ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ
27-Ը ՕԳՈՍՏՈՍԻ, 1973 Թ., ՄՈՍԿՎԱ

Յ Ա. Գ. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆԻՆ Թանկագին Կոսիկ

Այս նամակը գրում եմ «Սայաթ-Նովա» ներկայացումից անմիջապես հետո: Ընդհանրապես եմ քեզ մոսկովյան հաջողության առթիվ: Ներկայացումը սքանչելի անցավ: Ծառ տաղանդավոր երաժշտություն է, շատ անկեղծ, գրված է մեծ վարպետությամբ:

Դու հավերժացրիր թե քեզ, թե Սայաթ-Նովային: Դու կեցիր նրան «սազանդարների» ձեռքից: Թե չէ Սայաթ-Նովան միշտ ցույց էր տրվում սազը ձեռքին ու կոկորդ պատռող երգեցողությամբ: Այդ մեծ երգասացությունը

դու բարձրացրեցիր անհավանական բարձրության: Քո պատմական վաստակը հսկայական է: Ես կարծում եմ, որ հայկական օպերայի պատմության, սովետական օպերային պատմության մեջ քո օպերան առաջին տեղերից մեկը կգրավի:

Այն երգեցիկ է, լեզուն ընտիր է, գործիքավորումը շատ նուրբ է ու հնարամիտ: Ամենն ինչ դասարկ տեղեր չկան, ջուր չկա, թեև երբեմն ջուր էլ է պետք: Չսայած ես խոսում եմ Սայաթ-Նովայի մեղեդիների մասին, բայց այդ ամենը քոն է, ամենայն մեղեդային և սայաթնովյան՝ տարրալուծված և գեղարվեստորեն տարածված է քո ամբողջ հարուստ մելոդիկայի մեջ, հնարամտորեն՝ սքանչելի օպերայի մեջ: Ընդհանրապես եմ քեզ և ուրախանում մեր երաժշտության համար, այն բանի համար, որ ունենք այնպիսի սքանչելի ստեղծագործություն, ինչպիսին «Սայաթ-Նովան» է:

2 ՍԵՂԵՍԲԵՐԻ, 1976 Թ., ՄՈՍԿՎԱ

Յ Ո. Վ. ՉԱՐՅԱՆԻՆ Թանկագին Ռուբեն Վարդույիչ

Մի քանի ամիս առաջ Հայկական ՍՍՀ Մինիստրների սովետը որոշում է ընդունել առանձնատունը <...> դարձնել Արամ հաջատրյանի տուն-թանգարան:

Անդուր բան է դեռևս կենդանության օրոք նման բաներ գրելը, բայց ստիպված եմ գրել: Ասում են, Լ. Ն. Տոլստոյը ինչ-որ տեղ գրել է, թե պետք է նախապատրաստվել մահվանը: Ահա և ես նախապատրաստվում եմ: Սակայն ինձ միայն դա չէ, որ ստիպում է այս նամակը գրել քեզ:

Ես կարծում եմ, որ տուն-թանգարանը ոչ միայն թանգարան պիտի լինի, այլ նաև մի տեղ, որտեղ գիտական աշխատանք կատարվի, այն էլ ոչ միայն իմ ստեղծագործության վերաբերյալ, այլ՝ ընդհանրապես: Իսկ «ընդհանրապես»-ը իր մեջ շատ բան կարող է ներառել իմ պատկերացումով դա տարրուկական ըմբռնում է:

Նամակով շատ դժվար է քեզ բացատրել, թե ինչպես եմ <...> պատկերացնում թանգարանի աշխատանքը:

Մինիստրների սովետի որոշման մեջ, կարծեմ, գրված է նորագույն կատարել, իսկ ինձ թվում է՝ ոչ թե նորագույն է պետք, այլ տան վերակառուցում: Ներկայումս տունը

միհարկանի է, իսկ ես ուզում եմ, որ երկհարկանի լինի: Վերևում բնակելի մասը, իսկ ներքևում թանգարանայինը:

25 ՀՈՒՒՍԻ, 1977 Թ.

Յ Հ. Հ. ՉԵՔԻՉՅԱՆԻՆ Սիրելի Հովհաննես

Հենց նոր հեռուստացույցով նայեցի հաղորդում քո և քո երգչախմբի մասին: Ես նորից հիացած եմ քո տաղանդով և վարպետությամբ: Սքանչելի էին Ռուսինին և Կոմիտասը:

Ես հիշում եմ Մոսկվայի կոնսերվատորիայի դահլիճում Գուլնոն և էլի ինչ-որ շատ դժվար ու գեղեցիկ մի բան:

Այս նամակը քեզ եմ գրում հիվանդանոցից: Վաղուց էի պատրաստվում քեզ ասել կամ գրել, թե ինչ եմ մտածում քո մասին: Բայց մոսկովյան իրարանցումն ու երևանյան աղմկոտ հանդիպումներն ինձ թույլ չէին տալիս քեզ ասել այն, ինչ հիմա կասեմ:

Ինձ զարմացնում է, որ շատ կարճ ժամանակում դու կարողացար ստեղծել այնպիսի երգչախմբային կոլեկտիվ, որը ոչ միայն համալիրաբանական դիրք գրավեց, այլև հայտնի դարձավ արտասահմանում:

Չէ որ եթե 100 հիմանային երգիչ հավաքես, դա դեռևս երգչախումբ չէ, ստեղծագործական կոլեկտիվ չէ, այսինքն, ուզում եմ ասել, որ գեղարվեստական կոլեկտիվ ստեղծելու համար տարիներ են պետք:

Դու շատ մեծ երաժիշտ ես և հսկայական տաղանդի տեր: Հայաստանի պետական երգչախումբը, լավագույն երգչախմբերից մեկն է Սովետական Միության մեջ: Անխնա կերպով պահանջիր գեղարվեստական բարձր մակարդակ և համարձակորեն ազատվիր միջակություններից:

Աշխատիր ամբողջ ռեպերտուարը ձայնագրել ժապավենի և ձայնասկավառակի վրա: Ձայնագիրը թե Մոսկվայում, թե Երևանում, թե արտասահմանում:

Դու շատ լավ կարողանում ես «գործիքավորել» երգչախմբի համար, այդ, չեմ սխալվում հենց գործիքավորել: Գույների և նրբերանգների այնպիսի հաճախականություն ունես, որ մարդ զարմանում է:

Դու և քո գործունեությունը «համազգային և ազգային» բանաձևի վառ ապացույցն է: Դու կարողացել ես քո ազգայինը վերածել համազգայինի և քո արվեստը դարձնել համամարդկային:

Հիվանդանոցում ես շատ ժամանակ ունեմ, դրա համար էլ քեզ այս նամակը գրելու հնարավորություն գտա:

Առողջություն և նոր հնարավորություններ են ցանկանում

ԱՐԱՄ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ
21 ԴԵԿՏԵՄԲԵՐԻ, 1977 Թ.

Թանգարանի հիմքը հանդիսացավ այն առանձնատունը, որտեղ ապրում էր Ա. Խաչատրյանի ավագ եղբայրը՝ Վաղինակը, իր ընտանիքի հետ: Հենց այդտեղ էր հաճախ իջևանում կոմպոզիտորը, երբ ժամանում էր Երևան:

Երաժշտական մի շարք դպրոցներ անվանվել են Խաչատրյանի անունով: Այդպիսի դպրոցներ կան Կրասնոստանում, Մոսկվայում (հիմնված 1967 թվականին, անվանակոչված 1996 թվականին), Երևանում, Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության Մարտունի քաղաքում, ԱՄՆ Մասաչուսեթս նահանգում, Կորեոթաունում (գործում է Համագային հայկական կրթական և մշակութային ընկերության շնորհիվ):

Խաչատրյանի անունով են կոչված փողոցներ Երևանում, Թբիլիսիում, Մոսկվայում, Աստանայում (Ղազախստան) և Սիմֆերոպոլում (Ղրիմ): Նիժնի Նովգորոդում արվեստի դպրոցը 2015 թվականից կրում է Արամ Խաչատրյանի անունը: 2021 թվականի օգոստոսին դպրոցի բակում տեղադրվել է Միքայել Սողոյանի հեղինակած Արամ Խաչատրյանի կիսանդրին:

1999 թվականի հուլիսի 31-ին Խաչատրյանի՝ 3,5 մետր բարձրություն ունեցող արձանը՝ 19-րդ դարի ռեալիստական ոճով, քանդակված Յուրի Պետրոսյանի կողմից, հանդիսավոր բացվել է Խաչատրյանի անվան Երևանի ֆիլիարմոնիկ համերգասրահի առջև՝ Երևանի օպերայի և բալետի շենքի հետևամասում:

Խաչատրյանի արձանը, որը քանդակել է Գեորգի Ֆրանգուլյանը, 2006 թվականի հոկտեմբերի 31-ին ներկայացվել է Մոսկվայում:

2013 թվականի ապրիլի 30-ին՝ նրա 110 ամյակի կապակցությամբ, Երևան քաղաքի Արաբկիր վարչական շրջանում Խաչատրյանի անունը կրող փողոցում, կանգնեցվել է քանդակագործ Գևորգ Գևորգյանի կողմից քանդակված կիսանդրին:

1998 թվականին Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկը թողարկել է հայկական 50 դրամանոց թղթադրամ, որը պատկերում էր Խաչատրյանի դիմանկարը և Երևանի օպերայի և բալետի շենքը: Հակառակ կողմում պատկերված է «Գայանե» բալետից դրվագ և Արարատ լեռը: Այն գործածության մեջ մնացել է մինչև 2004 թվականը, այնուհետև փոխարինելու եկան մետաղադրամները: Խաչատրյանը միակ կոմպոզիտորն է, ով պատկերվել է հայկական դրամի վրա:

1983 թվականին «Երևան» ստուդիան Խաչատրյանի մասին թողարկեց փաստագրական ֆիլմ: 2003 թվականին Խաչատրյանի մասին 83 րոպե տևողությամբ փաստագրական յուրօրինակ ֆիլմ է նկարահանել Երիկ Բոգոսյանը: Ֆիլմը 2003 թվականին հոլիվուդյան ֆիլմերի փառատոնում հաղթել է «Լավագույն փաստագրական ֆիլմ» անվանակարգում:

2004 թվականին ռուսական պետական «Կուլտուրա» հեռուստաալիքն Արամ Խաչատրյանի մասին նկարահանել է փաստագրական ֆիլմ և կոչել այն «Խաչատրյանի դարը»:

1993 թվականին Երևանում կայացել է «Արամ Խաչատրյան-93» սիմֆոնիկ երաժշտության փառատոնը:

Արամ Խաչատրյանի անվան միջազգային մրցույթը Երևանում տեղի է ունենում ամեն տարի՝ սկսած 2003 թվականից:

2009 թվականին Ռուսաստանի ավիափոխադրող «Աերոֆլոտ» ընկերությունն իր Airbus A319-112 ինքնաթիռներից մեկն անվանեց Խաչատրյանի անունով:

2013 թվականից UNESCO կազմակերպությունը հավաքում է Խաչատրյանի ձեռագիր նոտաների և ֆիլմերի երաժշտությունների հավաքածու և գրանցում դրանք «Աշխարհի հիշողության գրանցամատյանում»:

ASSO/LUSI SARGSYAN

Արամ Խաչատրյանի անվան միջազգային մրցույթը

Արամ Խաչատրյանի անվան միջազգային մրցույթը դասական երաժշտության սպասված և նշանակալի միջոցառում է ինչպես տեղական, այնպես էլ միջազգային մակարդակներում: Մրցույթը հիմնադրվել է 2003թ. հունիսի 6-ին՝ Հայաստանի և աշխարհի 20-րդ դարի դասական երաժշտության հենասյուն, հայ կոմպոզիտոր Արամ Խաչատրյանի 100-ամյակի առթիվ: Մրցույթը, ամեն տարի մեկնարկելով Ա. Խաչատրյանի ծննդյան օրը՝ հունիսի 6-ին, կոչված է բացահայտելու դաշնամուր, ջութակ, թավջութակ, դիրիժորություն մասնագիտացմամբ տաղանդաշատ երիտասարդ երաժիշտների (նախկինում ներառված էին նաև կոմպոզիցիոն և վոկալ մասնագիտացումները):

Կարճ ժամանակում ընդլայնման և միջազգային ճանաչման շնորհիվ՝ Խաչատրյանի անվան միջազգային մրցույթը 2013 թվականին դարձել է ժևուրն հիմնված Միջազգային երաժշտական մրցույթների համաշխարհային ֆեդերացիայի (WFIMC) անդամ: Ֆեդերացիան հեղինակավոր երաժշտական ընտանիք է, որը, ի թիվս այլ

բարձրակարգ մրցույթների, հյուրընկալում է Եղիսաբեթ թագուհու մրցույթը, Մոնրեալի միջազգային երաժշտական մրցույթը, Չայկովսկու անվան միջազգային մրցույթը և այլն:

16 տարվա հարուստ պատմությամբ Ա. Խաչատրյանի անվան միջազգային մրցույթն ընդլայնել է մասնակից երկրների աշխարհագրությունը՝ ընդգրկելով Ռուսաստանը և ԱՊՀ անդամ այլ հանրապետությունները, ինչպես նաև՝ ԱՄՆ-ն, Կանադան, Մեքսիկան, Ֆրանսիան, Գերմանիան, Իսպանիան, Իտալիան, Բելգիան, Մեծ Բրիտանիան, Չինաստանը և այլ երկրներ:

Ամենամյա միջազգային մրցույթն իրականացվում է Հայաստանի մշակույթի նախարարության, Երևանի Կոմիտասի անվան պետական կոնսերվատորիայի և Արամ Խաչատրյան մշակութային հիմնադրամի համատեղ ջանքերի շնորհիվ:

Իր պատմության շուրջ երկու տասնամյակի ընթացքում մրցույթը պատիվ է ունեցել ժյուրիի կազմում ընդգրկելու բազմաթիվ հայտնի արվեստագետների

և երաժիշտների՝ Գրիգորի Ժիլին (Մեծ Բրիտանիա), Ժան Տեր-Մերկերյան (Ֆրանսիա), Չահար Բրոն (Գերմանիա), Կլայդի-Միր Լանդաման (Կանադա), Ջասպեր Պեռո (Մեծ Բրիտանիա), Ռուստեմ Այրուդինով (Մեծ Բրիտանիա), Չոն Պան (Չինաստան), Բորիս Կուշնիր (Ավստրիա), Հարալդ Հերցլ (Ավստրիա), Սերգեյ Կրավչենկո (Ռուսաստան), Լյուսի Իշխանյան (ԱՄՆ), Ալեքսանդր Սոկոլով (Ռուսաստան), Սվետլանա Նավասարդյան (Հայաստան) և այլք:

Ի պատասխան աշխարհում COVID-19 համաճարակով պայմանավորված սոցիալական տեղաշարժի սահմանափակմանը՝ 2020թ. Խաչատրյանի անվան 16-րդ միջազգային մրցույթի ձևաչափը վերափոխվեց՝ առաջին անգամ անցկացվելով առցանց: 2020թ. ջութակի մասնագիտացմամբ մրցույթն ամբողջապես տեղափոխվեց մրցույթի բոլոր պահանջներին համապատասխանող վիրտուալ տիրույթ՝ կիրառելով նաև արհեստական բանականության հնարավորությունները:

Հայկական ԽՄՀ օրհներգ (1944-1991 թթ.)

Երաժշտության հեղինակ՝ Արամ Խաչատրյան: Խաչատրյանը հիմնի համար օգտագործել է Գայանեի III գործողության (1942 թ.) հերոսական հատվածներից մեկի երաժշտությունը, ինչպես և «Պատարագի» «Քրիստոս ի մեջ մեր յայտնեցաւ» ու Տիգրան Գուխաշյանի «Չեթունցիների քայլերգի» մեղեդիների ինտոնացիաները:

Տեքստի հեղինակ՝ Սարմեն (Արմենակ Սարգսյան), ստեղծվել է 1944 թվականին:

*Սովետական ազատ աշխարհի Հայաստան,
Բազում դարեր դաժան ճամփա դու անցար,
Քաջ որդիք քո մաքառեցին քեզ համար,
Որ դառնաս դու մայր հայրենիք հայության:*

Կրկներգ:
*Փառք քեզ, միշտ փառք, Սովետական Հայաստան,
Աշխատասեր, ճարտարագործ-շինարար,
Ժողովրդոց սուրբ դաշինքով անսասան՝
Դու ծաղկում ես և կերտում լույս ապագադ:*

*Լենինն անմահ մեզ հուրն անշեջ պարզեց,
Մեր դեմ շողաց երջանկաբեր այգաբաց,
Հոկտեմբերը կործանումից մեզ փրկեց
Եվ տվեց մեզ նոր, պայծառ կյանք փառապանծ:*

Կրկներգ
*Փառք քեզ, միշտ փառք, Սովետական Հայաստան,
Աշխատասեր, ճարտարագործ-շինարար,
Ժողովրդոց սուրբ դաշինքով անսասան՝
Դու ծաղկում ես և կերտում լույս ապագադ:*

*Մեծ Ռուսիան մեզ եղբայրության ձեռք մեկնեց,
Մենք կերտեցինք ամրակուռ նոր պետություն,
Լենինյան մեր կուսակցությունն իմաստուն
Հաղթորեն մեզ դեպ կոմունիզմ է տանում:*

Կրկներգ
*Փառք քեզ, միշտ փառք, Սովետական Հայաստան,
Աշխատասեր, ճարտարագործ-շինարար,
Ժողովրդոց սուրբ դաշինքով անսասան՝
Դու ծաղկում ես և կերտում լույս ապագադ:*

Արամ Խաչատրյանի տուն-թանգարան

Արամ Խաչատրյանի տուն-թանգարանը հիմնադրվել է 1978 թվականին: Տուն-թանգարանը ստեղծվել է Մարշալ Բաղդամյան պողոտայի և Պլեխանով (այժմ Չարոբյան) փողոցի հատման հատվածում գտնվող այն առանձնատան հիման վրա, որը 1947 թվականին Արամ Խաչատրյանին նվիրել էր Խորհրդային Հաստատանի կառավարությունը:

Պատմություն

Միահարկ առանձնատունը (ճարտարապետ՝ Մարկ Գրիգորյան) բաղկացած էր հինգ ընդարձակ սենյակից և ուներ տնամերձ այգի: Այն տուն-թանգարանի վերածելու ՀԽՍՀ մինիստրների խորհրդի որոշումը կայացվել էր 1976 թվականի հուլիսի 21-ին՝ դեռևս կոմպոզիտորի կենդանության օրոք: Նա առիթ էր ունենցել ծանոթանալու ապագա տուն-թանգարանի շենքի նախագծի էքզիզներին, որ ստեղծել էր ճարտարապետ Մարկ Գրիգորյանը և նախագծի այլընտրանքային լուծումները և առաջարկությունները:

Ճարտարապետ Մարկ Գրիգորյանի մահից հետո թանգարանի շենքի նախագծային աշխատանքներն ավարտել է ճարտարապետ Էդուարդ Ալթունյանը:

«Ուզում եմ ասել, որ ինձ համար շատ դժվար էր թողնել վրա արված գծագրով պատկերացնել ապագա տուն-թանգարանը: Արտաքինից այն շատ գեղեցիկ էր ու համոզիչ, իսկ ներքին դասավորությունն ու ձևավորումն ավելի դժվար էր պատկերացնել: Նախագիծը, ընդհանուր առմամբ, ինձ դուր եկավ և ես կուզեմ այն հաստատել այն...»:

ԱՐԱՄ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ, 29 ՀՈՒՆՎԱՐԻ 1978 Թ., ՄՈՍԿՎԱ

Արամ Խաչատրյանի երևանյան բնակարանում հիմնականում ապրել են մայրը, եղբայրը՝ Վաղինակը՝ ընտանիքով: Ինքն էլ հայրենից այցելելիս հանգրվանել է այս տանը, ընդունել հյուրերին, աշխատել, ի մի բերել Հայաստանի տարբեր շրջաններից ստացած տպավորությունները:

Ցուցադրություն

Առանձնատունը պահպանվել է անփոփոխ, իսկ նրան համալրող տուն-թանգարանի երկհարկանի շենքը կառուցվել է այգու տարածքում: Պահպանվել է մի փոքրիկ ներքին բակ, որտեղ Արամ Խաչատրյանի ծննդյան 105-ամյակի օրը կանգնեցվեց հուշադրույ՝ ճարտարապետներ Սարգիս Գուրգույանի և Ս. Բարսեղյանի նվերը թանգարանին: Շենքի ճակատային մասում վեր խոյացող հինգ կամարները կամերտոն են հիշեցնում:

1984 թվականի հունվարի 23-ին բացվեց Արամ Խաչատրյանի տուն-թանգարանի առաջին ցուցադրությունը:

Տուն-թանգարանում հավաքվել են

(Երևանյան):

2015 թվականին Արամ Խաչատրյանի տուն-թանգարանը դարձել է Երաժշտական թանգարանների և հավաքածուների ասոցիացիայի անդամ:

Առաջին հարկ

Առաջին հարկում հուշատունն է, ֆոնդարանը, գրադարանը, աշխատասենյակները: Ճեմասրահից ոլորապատույտ աստիճանները տանում են երկրորդ հարկ, որտեղ 10 ընդարձակ և լուսավոր ցուցասրահները նախատեսված են մշտական ցուցադրության համար:

Երկրորդ հարկ

Երկրորդ հարկում են նաև ծայրագույնը և համերգասրահը:

Ձայնադարան և գրադարան

Տուն-թանգարանում գործում է նաև Հայաստանում եզակի և հարուստ հավաքածուով ձայնադարան (հավաքածուն ներառում է մոտ 7 հազար խտասալիկ), որտեղ բացի Արամ Խաչատրյանի ստեղծագործություններից կարելի է ունկնդրել նաև համաշխարհային դասականների ստեղծագործություններն աշխարհահռչակ երաժիշտների կատարմամբ: Արամ Խաչատրյանի տուն-թանգարանում ձայնադարանի հիմնադրման նախաձեռնողը կանադահայ Հարմիկ Գրիգորյանն է:

Տուն-թանգարանի գրադարանում ընդգրկված են կոմպոզիտորի գրեթե բոլոր հրատարակված ստեղծագործությունները, հայերեն և օտարալեզու գրականություն, գիտահետազոտական նյութեր և մենագրություններ, որոնք լուսաբանում են կոմպոզիտորի կյանքի հայտնի և անհայտ էջերը: Տուն-թանգարանն արխիվացնում է նաև հայ և օտարազգի կոմպոզիտորների ու երաժիշտների մասին մենագրությունները և նրանց ստեղծագործություններից:

Գրադարանի նյութերից կարելի է օգտվել ընթերցասրահում:

Միջոցառումներ

Տուն-թանգարանում կազմակերպվում են միջոցառումներ՝ փառատներ, հուշերեկներ, մրցույթներ, հանդիպումներ մշակույթի անվանի գործիչների հետ, կազմակերպվում են ցուցահանդեսներ, հնչում են հայ ժամանակակից կոմպոզիտորների ստեղծագործությունների պրեմիերաներ:

Տուն-թանգարանի գործունեության նոր ձեռնարկումները ցնարկում է թանգարանի գիտական խորհուրդը, որի կազմում են անվանի երաժիշտներ, երաժշտագետներ: 2006 թվականին ՀՀ կառավարությունը ձեռնարկել է տուն-թանգարանի շենքի հիմնավերանորոգումը, 2008 թվականի հունիսի 6-ին բացվել է տուն-թանգարանի նոր մշտական ցուցադրությունը:

Հասցե

Թանգարանը գտնվում է Երևանի Չարոբյան 3 հասցեում:

ավելի քան 18 հազար արժեքավոր առարկաներ՝ լուսանկարներ, նամակներ, գրքեր, նոտային ձեռագրեր, ստեղծագործությունների տարբեր հրատարակություններ, ֆիլմեր, ձայնագրություններ, անձնական իրեր, փաստաթղթեր, ազդագրեր, բուկետներ: Տուն-թանգարանի խնդիրն է հավաքածուի առավելագույն ամբողջականացումը, հավաքածուն անվտանգ պահպանելը և պատշաճ մակարդակով հանրությանը ներկայացնելը: Թանգարանում իրականացվող գիտաֆոնդային աշխատանքներն ուղղված են կոմպոզիտորի կյանքի ու ստեղծագործության խոր ուսումնասիրմանը: Թանգարանը զբաղվում է կոմպոզիտորին վերաբերող նյութերի հրատարակմամբ: Հավաքածուի նյութերի հիման վրա արդեն լույս են տեսել Արամ Խա-

չատրյանի նամակակնի 3 հատորով հայերեն և ռուսերեն, թանգարանի բուկետը, պարբերաբար հրատարակվում են թանգարանի նոր ցուցադրության գովազդային բուկետները:

Թանգարանի գիտաշխատողներն Արամ Խաչատրյանի կյանքին ու գործունեությանը նվիրված գիտաժողովներում հանդես են գալիս հողվածներով, որոնք նաև տպագրվում են լրագրերում ու պարբերականներում:

Տուն-թանգարանի առաջին տնօրենն է եղել հանրապետության վաստակավոր ուսուցիչ Գոհար Հարությունյանը, ներկա տնօրենն է դաշնակահարուհի, միջազգային մրցույթների դափնեկիր, Երևանի Կոմիտասի անվան պետական կոնսերվատորիայի պրոֆեսոր **Արմինե Գրիգորյանը**

«Արամ Խաչատրյան» համերգասրահը

Արամ Խաչատրյան համերգասրահը Երևանի ճարտարապետական գոհարներից է: Հայ մեծանուն ճարտարապետ Ալեքսանդր Թամանյանն ի սկզբանե այն նախագծել է Ճմեռային և ամառային դահլիճների տեսքով՝ երկու ամֆիթատրոններով, որոնք բաժանված կլինեին իրենց բեմերով: Հատուկ առիթներով այս երկու բեմերը և դահլիճները պիտի միավորվեին՝ կազմելով 3000 հանդիսականի համար նախատեսված սրահ (ներկայումս Թամանյանի նախագծած շինության կեսը զբաղեցնում է Երևանի օպերային թատրոնը, իսկ մյուս կեսը՝ Արամ Խաչատրյան համերգասրահը):

Շինության նախագիծը և մակետը 1937թ. ներկայացվեցին Փարիզի համաշխարհային ցուցահանդեսին և արժանացան գլխավոր մրցանակի (Ոսկե մեդալ): Ցավոք, տեխնիկական խնդիրները և առկա պայմանները, ինչպես նաև 1936թ. Թամանյանի անսպասելի մահը կանխեցին նախագծի լիարժեք իրականացումը:

Սկսվեց Համաշխարհային պատերազմը, և շինարարությունը կանգ առավ: Պատերազմի ավարտից հետո շենքի կառուցման պատասխանատվությունը հանձն առավ ճարտարապետի որդին՝ Գևորգ Թամանյանը: Երկրորդ փուլում, ամառային թատրոնի կառուցման ընթացքում, երբ ավարտված էր նրա երկաթբետոնե կմախքը, հանձնարարություն եղավ շենքի այդ մասը դարձնել համերգային դահլիճ, որն դնենք բացեց 1953թ. մայիսի 17-ին՝ Հայֆիլհարմոնիայի մեծ դահլիճ անվան տակ, որը չփոխեց շենքի բարձր վարպետությամբ կերտված ծավալատարածական կերպարը:

Հետագայում 1979թ., ՀԽՍՀ Մինիստրների խորհուրդը որոշում է հայ նշանավոր կոմպոզիտոր, դիրիժոր, մանկավարժ Արամ Խաչատրյանի հիշատակը հավերժացնելու նպատակով նրա անունը շնորհել Հայֆիլհարմոնիայի մեծ համերգասրահին:

1981-1983թթ. շենքը լիովին վերակա-

ռուցվեց և նորացվեց:
Այսօր Արամ Խաչատրյան համերգասրահը նախատեսված է 1300 հանդիսականի համար: Այլ նշանավոր կառույցների պես շենքի սկզբնական տեսքը նշանակալից փոփոխություններ կրեց:
Համերգասրահի առջևում Արամ Խաչատրյանի արձանն է (հեղինակ՝ Յուրի Պետրոսյան), որ տեղադրվել է 1999թ. հունիսի 6-ին՝ կոմպոզիտորի ծննդյան տարեդարձի առիթով:

Հատված Մովսես Խորենացու «Հայոց պատմություն»-ից

Այս Հայկը... վայելչակազմ էր, թիկնավետ, գեղագանգուր մագերով, վատվուռն աչքերով, հաստ բազուկներով: Մա քաջ և երևելի հանդիսացավ հսկաների մեջ, դիմադրող այն բոլորին, որոնք ձեռք էին բարձրացնում բոլոր հսկաների ու դուրսագուռների վրա տիրապետելու: Մա խրոխտանալով ձեռք բարձրացրեց Բելի բռնատիրության դեմ, երբ մարդկային ցեղը սփռվում, տարածվում էր ամբողջ երկրի լայնության վրա՝ բազմամբոխ հսկաների, անչափ կատաղիների և ուժեղների մեջ: Որովհետև այս ժամանակ ամեն մի մարդ, կատաղած, սուրն ընկերի կողմ էր

կոխում, ձգտում էր մյուսներին տիրելու, երբ Բելին պատահմամբ հաջողվեց բռնանալ և ամբողջ երկիրը գրավել: Հայկը չկամենալով սրան հնազանդվել, Բարեղունում իր Արամանյակ որդուն ունենալուց հետո, չվեց գնաց Արարադի երկիրը, որ գտնվում է հյուսիսային կողմերում՝ իր որդիներով, դուստրերով և որդիների որդիներով, գորավոր մարդկանցով՝ թվով մոտ երեք հարյուր հոգի, և ուրիշ ընդոժիններով, նրան հարած եկվորներով և բոլոր տուն ու տեղով: Գնում բնակվում է մի լեռան ստորոտում, դաշտավայր տեղում, որտեղ սպրում էին սակավաթիվ մարդիկ առաջուց ցրվածներից: Հայկը նրանց

իրեն հնազանդեցնելով՝ այնտեղ կալվածական բնակելի տուն է շինում և տալիս է ժառանգություն «Կադմոսին՝ Արամանյակի որդուն: Մա ճշտում է ասված անգիր հին գրույցները: «Իսկ ինքը, ասում է (Մար Արարադ), մնացած մարդկանցով և տուն ու տեղով շարժվում է դեպի հյուսիս-արևմուտք, գալիս բնակվում է մի բարձրավանդակ դաշտում և այս լեռնադաշտի անունը կոչում է Հարթ, այսինքն՝ թե այստեղ բնակվողները հայրեր են Թորգոմի տան սերունդի: Ծինում է և մի գյուղ, որն իր անունով կոչում է Հայկաշեն»:

...Իսկ մեր երկիրը մեր նախնի Հայկի անունով կոչվում է Հայք:

ՐԱՅԻՍ ՍԱՐՅԱՆ

Հայաստան ասելիս

Հայաստան ասելիս այտերս այրվում են,
Հայաստան ասելիս ծնկներս ծալվում են,
Զգիտեմ ինչու է այդպես:

Հայաստան ասելիս շրթունքս ճաթում է,
Հայաստան ասելիս հասակս ծաղկում է,
Զգիտեմ ինչու է այդպես:

Հայաստան ասելիս աչքերս լցվում են,
Հայաստան ասելիս թներս բացվում են,
Զգիտեմ ինչու է այդպես:

Հայաստան ասելիս աշխարհը իմ տունն է,
Հայաստան ասելիս էլ մահը իմ շունն է...
Կմտամ, կլինեմ այսպես:

...Իմ նախնիների հայրենիք, իմ ոգեշնչման հայրենիք

ԱՐԱՍ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

Սյունյաց երկիր մշակութային

ՀԻՆՆԱԴԻՐ ԵՎ ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉ «ՍՅՈՒՆՅԱՑ ԱՇԽԱՐՀ» ՍԱՀՄԱՆՓՈՒԿ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՄԸ ԸՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆ: ՏՊԱԳՐՎՈՄ Է 2021Թ. ՄԱՐՏԻ 30-ԻՑ: Գլխավոր խմբագիր՝ **ՍԱՄՎԵԼ ԱԼԵՔՍԱՆՅԱՆ**

📍 3301, Սյունիքի մարզ, ք. Կապան, Ծախումյան 20/32:

☎ (+374 91) 45 90 47 (+374 77) 45 90 47

✉ syuniacyerkir@mail.ru

🌐 www.syuniacyerkir.am

Թղթակցությունները չեն գրախոսվում եւ հեղինակներին չեն վերադարձվում: Խմբագրության եւ հեղինակների կարծիքները կարող են չհամընկնել: Նյութերը ներկայացնել մեքենագիր վիճակում:

Հղումը «Սյունյաց երկիր. մշակութային» պարբերականին պարտադիր է: Հրատարակվում է ՀՀ կրթության, գիտության, մշակույթի եւ սպորտի նախարարության աջակցությամբ:

Թերթը տպագրվում է «Տիգրան Մեծ» հրատարակչության տպարանում: Հասցեն՝ ք. Երեւան, Արշակունյաց 2:

Ծավալը՝ 13 տպագրական մամուլ: Տպագրանակը՝ 1000, գինը՝ 100 դրամ: Ստորագրված է տպագրության 25.11.2023թ.: